T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİNİN DİJİTAL ORTAMDA YÜRÜTÜLMESİ

Hasan Tahsin SADIK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Muhlis ÖĞÜTÇÜ

İZMİR-2024

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Eğitim ve Öğrenim Hakkı Bağlamında Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinin Dijital Ortamda Yürütülmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Hasan Tahsin SADIK

…../…../2024

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Eğitim ve Öğrenim Hakkı Bağlamında Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinin Dijital Ortamda Yürütülmesi

Hasan Tahsin SADIK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Kamu Hukuku Programı

Yeni ve gelişen teknolojiler uyarınca topluma sunulan kamu hizmetlerinde de değişimlerin olması kaçınılmazdır. Bu hizmetlerden birisi de toplumun gelişmesinde büyük önemi haiz olan eğitim ve öğretim hizmetleridir. İçinde bulunduğumuz dijital çağdan eğitim ve öğretim hizmetleri de etkilenmektedir. Dijitalleşen dünyamızda eğitim ve öğretim kamu hizmetinin de çağa ayak uydurması gerekir. Dijitalleşmeyle birlikte eğitim ve öğretim kamu hizmetinin de dijital ortamda yürütülmesi mümkün hale gelmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde eğitim ve öğretim kavramları, eğitim ve öğrenim hakkı hususuna değinilmiş, eğitim ve öğrenim hakkının uluslararası boyutu açıklanmıştır. Sonra da Türk Hukuku'nda eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin anayasal ve yasal düzenlemelerden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde eğitim ve öğretim kamu hizmeti kavramı değerlendirilmiştir. Akabinde kamu hizmeti ilkelerinin eğitim ve öğretim kamu hizmeti yönünden izahı yapılmıştır. Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinden bahsedilmiştir. Son olarak da evrensel hizmet kavramı açıklanmış ve eğitim ve öğretim hizmetinin evrensel hizmet boyutu değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise kamu hizmetinde dijitalleşme hususu açıklanmış, eğitimde dijital devrimlerden bahsedilmiş, eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesi hususunda dijital eğitim-öğretim araçlarına yer verilmiştir. Türkiye'de eğitimde dijitalleşmeye yönelik projeler açıklanmış ve

eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesi bağlamında idarenin sorumluluğu ile çalışma sona erdirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti, Dijitalleşme, Dijital Ortam, Bilgi ve İletişim Teknolojileri

ABSTRACT

Master's Thesis

Conducting The Education And Training Publice Service In The Digital Environment In The Context Of The Right To Education And Training

Hasan Tahsin SADIK

Dokuz Eylül University

Department of Public Law

Public Law Program

It is inevitable that there will be changes in the public services provided to the society in line with new and developing technologies. One of these services is education and training services, which are of great importance in the development of society. Education and training services are also affected by the digital age we are in. In our digitalizing world, education and training public service must also keep pace with the age. With digitalization, it has become possible to carry out education and training public service in digital environment.

In this context, in the first part of the study, the concepts of education and training, the right to education and training were mentioned, and the international dimension of the right to education and training was explained. Then, constitutional and legal regulations regarding the right to education and training in Turkish Law are mentioned.

In the second part of the study, the concept of education and training public service is evaluated. Subsequently, the principles of public service are explained in terms of education and training public service. The provision of education and training public service to private persons is mentioned. Finally, the concept of universal service is explained and the universal service dimension of education and training service is evaluated.

In the third part, the issue of digitalization in public service is explained, digital revolutions in education are mentioned, and digital education-education tools are included in the digital environment of education and training public service. Projects for digitalization in education in Türkiye are explained and the

study is concluded with the responsibility of the administration in the context of digitalization of education and training public service.

Key words: Right to Education and Learning, Education and Training Public Service, Digitalization, Digital Environment, Information and Communication Technologies

EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİNİN DİJİTAL ORTAMDA YÜRÜTÜLMESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI: EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAVRAMI, TEMEL HAK OLARAK EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKININ ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTU

I. EĞİTİM-ÖĞRETİM KAVRAMININ FARKLILIĞI VE İLİŞKİSİ 3
II. EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI KAVRAMI 4
III. EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKININ ULUSLARASI BOYUTU 7
A. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde Eğitim Hakkı 8
B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de Eğitim Hakkı 9
C. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme'de Eğitim Hakkı 11
D. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde Eğitim Hakkı 13
E. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de Eğitim Hakkı 14
F. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de Eğitim Hakkı 16
G. Avrupa Sosyal Şartı'nda Eğitim Hakkı 18

H. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı 21
IV. TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI 28
A. 1982 Anayasası Öncesi Anayasalarda Eğitim Hakkı 28
B. 1982 Anayasası'nda Eğitim ve Öğrenim Hakkı 30
C. Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkına İlişkin Yasal Düzenlemeler 33
1. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 33
2. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu 34
3. Eğitime İlişkin Diğer Kanun ve Kanun Altı Düzenlemeler 36

İKİNCİ BÖLÜM
KAMU HİZMETİ KAVRAMI VE KAMU HİZMETİNİN İLKELERİNİN EĞİTİM-ÖĞRETİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. KAMU HİZMETİ KAVRAMI VE EĞİTİM-ÖĞRETİM KAMU HİZMETİ 37
A. Kamu Hizmeti Kavramı 37
B. Kamu Hizmetinin Kurulması ve Sona Ermesi 40
C. Kamu Hizmeti Olarak Eğitim ve Öğretim 42
1. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti Kavramı 42
2. Kamu Hizmeti Türleri İçinde Eğitim ve Öğretimin Yeri 43
II. KAMU HİZMETİNİN İLKELERİ VE EĞİTİM VE ÖĞRETİM AÇISINDAN İNCELENMESİ 46
A. Süreklilik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi 47
1. Kamu Hizmetinde Süreklilik İlkesi 47
2. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinde Süreklilik İlkesi 49
B. Değişkenlik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi 52
1. Kamu Hizmetinde Değişkenlik İlkesi 52
2. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinde Değişkenlik İlkesi 55
C. Süreklilik ve Değişkenlik İlkeleri Açısından İdarenin Eğitimde Planlama Yükümlülüğü 57

D. Eşitlik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi 60
1. Kamu Hizmetinde Nesnellik ve Eşitlik İlkesi 60
2. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi 62
E. Bedelsizlik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi 63
III. KAMU HİZMETİNİN ÖZEL KİŞİLERE GÖRDÜRÜLMESİ BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM 66
A. Kamu Hizmetinin Özel Kişilere Gördürülme Usulleri 66
B. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinin Özel Kişilere Gördürülmesi 68
IV. EVRENSEL HİZMET BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİ 70
A. Evrensel Hizmet Kavramı 70
B. Evrensel Hizmet Bağlamında Eğitim ve Öğretim Hizmeti 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİJİTAL ORTAMDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİ

I. KAMU HİZMETİNDE DİJİTALLEŞME 76
A. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bağlamında Dijital Kamu Hizmeti 76
B. E-Devlet ve Hukuki Düzenlemeler 78
C. Kamu Hizmetlerinde Yapay Zekâ 80
D. Kamu Hizmeti İlkelerinin Dijitalleşmeyle Yeniden Yorumlanması 82
II. EĞİTİM VE ÖĞRETİMDE DİJİTALLEŞMENİN ÖNEMİ 84
III. EĞİTİMDE DİJİTAL DEVRİMLER 86
IV. EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİNDE DİJİTAL ORTAMLAR VE ARAÇLAR 90
A. Açıktan ve Uzaktan Eğitimde Dijitalleşme 90
1. Uzaktan Eğitim-Öğretim Kavramı 91
2. Açıktan Eğitim-Öğretim Kavramı 92
3. Türkiye'de Açıktan ve Uzaktan Eğitim-Öğretim 93
B. Çevrimiçi Öğrenme, Senkron ve Asenkron Öğrenme 95
C. Eğitim ve Öğrenimde Üç Boyutlu (3B) Sanal Ortam 96
D. Eğitim ve Öğrenimde Yapay Zekâ Kullanımı 98

E. Eğitim ve Öğrenimde Bulut Bilişim Teknolojisi 100
F. Elektronik ve Zenginleştirilmiş Kitaplar 102
G. Açık Eğitim Kaynakları (AEK) 102
H. Öğrenme Yönetim Sistemleri (ÖYS) 103
V. TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM ALANINDA DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK PROJE VE UYGULAMALAR 104
VI. EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİNİN DİJİTAL ORTAMDA YÜRÜTÜLMESİNDE İDARENİN SORUMLULUĞU 106

SONUÇ 109
KAYNAKÇA 115

KISALTMALAR

3B	Üç Boyutlu
AB	Avrupa Birliği
AEK	Açık Eğitim Kaynakları
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ASHK	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BD	(AİHM) Büyük Daire
BM	Birleşmiş Milletler
BTS	Bilgi Teknolojileri Sınıfı
bkz.	Bakınız
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CGTİHK	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
Çev.	Çeviren
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
Dan.	Danıştay
E.	Esas Sayısı
Ed.	Editör
EAKUS	Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme
EBA	Eğitim Bilişim Ağı
EHİS	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
FATİH	Fırsatları Artırma ve Teknolojisi İyileştirme Hareketi
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
İDDK.	(Danıştay) İdari Dava Daireleri Kurulu
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
K.	Karar Sayısı
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
m.	Madde

METK	Milli Eğitim Temel Kanunu
ÖYS	Öğrenme Yönetim Sistemleri
No.	Numaralı
Par.	Paragraf
RG.	Resmî Gazete
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve devamı
YEĞİTEK	Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin kendisini gerçekleştirmesini, toplum yaşamında yeteneklerini geliştirerek yer edinebilmesi ve vatandaş bilincini kazanabilmesi adına vazgeçilmez bir olgudur. Eğitim almış birey erdemli ve hayatta yönünü bilen bir birey vasfını taşır. Eğitimli birey öğretim görmesi yoluyla da zihinsel yeteneklerini geliştirmiş ve yerine geldiğinde kullanacağı bilgiyi zihnine kaydetmiş olur. Bu açıdan eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan olgulardır.

Eğitimin ve öğrenimin insan ve toplum için vazgeçilmez önemi sebebiyle evrensel nitelikte bir kavram olduğu söylenebilir. Sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda gelişmişliğin anahtarı olan eğitim, bu yönüyle insan haklarının da konusudur. Nitekim hem uluslararası insan hakları belgelerinde hem de ulusal mevzuatta eğitim temel bir yer edinmektedir. Dolayısıyla her bireyin eğitime erişebilmesi insan hakları koruması altındadır.

Toplum, gereksinimleri doğrultusunda devlet tarafından kendisine hizmet sunulmasını beklemektedir. Bu da topluma hizmet yani kamu hizmeti kavramını beraberinde getirmiştir. Eğitim ve öğretim de temel kamu hizmetlerindendir. Tüm kamu hizmetlerinde olduğu gibi eğitim ve öğretim kamu hizmeti de eşitlik ilkesi, süreklilik ilkesi ve değişkenlik ilkesi uygulanarak kamuya sunulmalıdır.

İnsan ve toplum ihtiyaçları çağın gereklerine, sosyal hadiselere ve teknolojik gelişmelerle birlikte değişmektedir. Bu bağlamda eğitim ve öğretim kamu hizmetinin de içinde bulunulan çağın gereklerine göre güncellenmesi, iyileştirilmesi özetle uyarlanması gerekir. Aksi durumda çağın gerisinde kalmış bir eğitim ve öğretim hizmeti söz konusu olup bireysel ve dolayısıyla toplumsal yarar niteliği kaybolur.

Bireyler ve topluluklar arasında her alanda iletişim küreselleşmeyle birlikte daha mümkün haldedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle bu durum gittikçe hızlanmıştır. Küreselleşmeyle bilgi iletişim teknolojilerinin önemi artmış ve yeni teknolojiler üretilmiştir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri geliştikçe ve yeni teknolojiler günlük yaşama dahil oldukça toplumun beklentileri de değişime uğramıştır. Böylelikle dijitalleşme kaçınılmaz olgu halini almıştır.

Dijital çağa ve toplumun gereksinimlerine hızlı cevap verebilen, vatandaş odaklı bir yaklaşımı benimseyen devlet de kamu hizmetlerini dijital olarak sunabilir duruma gelmelidir.

Dijitalleşmedeki bu kaçınılmazlık eğitim ve öğretim kamu hizmetine de sirayet etmiştir. Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesinde dijital materyaller, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle çeşitlenmiştir. Yüz yüze eğitim mekân ve zaman sınırlaması getirirken endüstri devrimin eğitime yansıması olan eğitimde meydana gelen dijital devrimlerle mekânsal ve zamansal olarak esneklik oluşmuştur. Yeni kamu hizmeti anlayışı da bunu gerektirmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızda eğitim ve öğretim hakkı izah edilecek, kamu hizmeti içerisinde yeri değerlendirilecek ve kamu hizmetinin ilkeleri doğrultusunda açıklamalar yapılacaktır. Son olarak da dijitalleşen kamu hizmetinden bahsedilerek eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijitalleşmesi üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI: EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAVRAMI, TEMEL HAK OLARAK EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKININ ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTU

I. EĞİTİM-ÖĞRETİM KAVRAMININ FARKLILIĞI VE İLİŞKİSİ

Eğitimin tarihteki yeri insanlık tarihine eşdeğerdir. Bilimsel açıdan eğitimde gelişme, esasından ona verilen anlamdaki değişimle birlikte mana kazanmıştır. Eğitimin bilimselleşmesinde birçok fikir insanının katkısı doğal olarak yadsınamaz. Antik Yunan döneminde eğitime üst ölçekte ehemmiyet verilmesi tavsiyesinde bulunan Aristo ve Platon'a göre eğitim erdem kavramı ile denktir. Bu bakış açısı Rönesans'a kadar devam etmiştir. Rönesans'ın öncülük ettiği kültürel ve bilimsel ilerlemeler eğitim kavramına verilen manalarda da değişikliğe sebep olmuştur. Artık eğitim üst tabakadan ziyade alelade yurttaşlara da sunulan bir hizmet şeklini almıştır[1].

Eğitim kavramının tek ve net bir tanımı olduğu elbette söylenemez. Ancak öğretim kavramı ile farklılığını ortaya koyabilmek adına belli başlı tanımlara yer vermek gerekmektedir. Talim ve terbiye ifadelerine tekabül eden öğretim ve eğitim birbirinden farklı manalar ihtiva eden kavramlardır.

Türk Dil Kurumu'na göre eğitim *"Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye"* anlamlarına gelmektedir[2]. Farabi'ye göre ise eğitim, milletlere ahlaki erdemleri ve iş sanatlarını var etmenin yöntemidir[3]. Bu bakımdan eğitim birden çok anlamı kapsar. Geniş anlamda ise eğitim, bir insan topluluğunun bilgi, beceri ve moral değerlerini gelecek nesillerine aktarabilmesine imkân sağlayan bir kavramdır[4].

[1] İsmail Güven, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 1-2.
[2] https://sozluk.gov.tr/, (21.03.2022).
[3] Farabi, **Farabi'nin Üç Eseri: Mutluluğu Kazanma-Eflatun Felsefesi-Aristo Felsefesi**, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: 115, Ankara, 1974, s. 38.
[4] Nihat Bulut, **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 191.

Öğretim kavramı ise eğitim kavramının eş anlamlısı değil, bir parçasıdır. Daha dar bir alanda, belirli bir işte, teknik seviyede eğitim almaktır[5]. Öğretim kavramı; insana bilgi temin etmek, insanda var olan çeşitli becerilerden sadece zihinsel yetenekleri geliştirmek için meydana getirilen çalışmaları açıklar. Bu açıdan öğretim, zihin eğitimi olarak değerlendirilebilir. Öğretim ile kastedilen farklı disiplinleri içeriğinde bulunduran zihinsel yetenekleri geliştirmektir[6].

II. EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI KAVRAMI

Eğitim ve öğrenim hakkı kavramını incelemeden önce temel kavram olan insan hakları kavramına da kısaca değinmek gerekir. İnsan haklarının kavramsal açıdan farklı düşünce temelleri üzerine tanımı yapılabilir.

Bu farklı düşünce temellerinden belki de en önemlisi felsefi yönden getirilen izahtır. Bu açıdan Kuçuradi'ye göre insan hakları, insanın değerini yani onurunu, insan olduğu için koruma istemlerinden gelmektedir. İnsanın değeri, onu diğer canlılardan ayıran yalnızca insana özgü olanaklardır[7]. Bu bağlamda insan hakları, *"insan olarak olanaklarını geliştirirken hiçbir insanı, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak engellememe isteminde bulunan pratik ilkeler"*[8]dir. Akıllıoğlu da tanımlama yaparken insan haklarının; insanın değerini korumayı, maddi ve manevi varlığının geliştirilmesini amaçladığını ifade etmiştir[9].

Ancak hem kapsayıcı hem de öz bir tanım olması açısından insan hakları; *"hangi ulusal, zümrevi veya mesleki topluluktan olursa olsun, her kişinin, yalnızca insan olması sebebiyle sahip bulunduğu özgürlük değerinin veya eylem potansiyelinin başkalarınca tanınmasını ve her çeşit dış müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlaki taleptir"*[10].

---

[5] Davut Okçu, "Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2007, s. 46.
[6] Okçu, s. 47.
[7] İoanna Kuçuradi, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 2.
[8] Kuçuradi, s. 7.
[9] Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, (İnsan Hakları), s. 19.
[10] Mustafa Erdoğan, "İnsan Hakları Öğretisine Giriş", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt :11, 1993, s. 12.

İnsan haklarının kaynağı insanın insan olmasıdır. Farklı bir bakış açısıyla yaklaşmak insan hakları yaklaşımı ile bağdaşmaz. Bu bağlamda esasında eğitim bir birey olabilme aşamadır. Eğitim, bireyi sosyalleştiren ve diğer canlılardan ayıran bir olgudur. Ayrıca eğitim insanı hür bir varlık haline getirir. Özgür insan da düşünür, sorgular, üretir ve ihtiyacı kadar tüketir[11].

Yaşadığımız toplumun kültürel açıdan ve ekonomik yönden gelişmesine etkide bulunan birçok faktör bulunmaktadır. Ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmişlik düzeyinin artmasında iktisadi açıdan güçlü olunmasının şart olduğu elbette reddedilemez. Ancak asıl faktörler hukuk ve eğitimdir. Toplumun güvenliğinin sağlanabilmesi hukuk düzeyiyle ilgilidir. Hukuk düzeyinin yüksek olması ve hukuka saygılı toplumun oluşabilmesi adına da eğitimli bireylere olan ihtiyacın varlığı tartışılamazdır. Montesquieu de "*Kanunların Ruhu Üzerine"* adlı eserinde eğitim önemi açısından *"Eğitim kanunları hayatta uyduğumuz ilk kanunlardır. Bu kanunlar hepimizi vatandaş olmaya hazırladıkları için her özel aile, bütün aileleri içine alan o büyük ailenin planına göre yönetilmeli."*[12] ifadesine yer vermiştir.

Kaboğlu'na göre eğitim hakkı ve öğrenim özgürlüğü[13], öğrenme ve öğretme özgürlüğü olarak iki temel unsuru içine alır. Bu özgürlüklerin yarattığı sorunların önemi özünde genç dimağlara bilgi aktarılması ve okul ortamında yeni neslin yetiştirilmesinden ileri gelmektedir[14].

Eğitim ve öğrenme hakkı kavramları esasında faklı anlama gelseler de birlikte kullanılmaktadır. Eğitim, insanın dünyaya gelmesiyle var olan bilgi ve becerileri temel alarak insana yön vermek, bilgiyi nasıl ulaşacağını öğrenmesini sağlamaktır. Öğretim ise bilgiyi kazanmak, kazanılan bilginin hafızada yer edinmesini sağlayarak yeri geldiği zamanda kullanabilmek ve hatırlayabilmektir. Bu ayrıma rağmen iki kavram kesin olarak ayrılamaz. Öğretim olmadan bir eğitim ve de eğitim vermeyen bir öğretim söz konusu olamaz[15].

---

[11] Ali Ünal ve Ruhi Sarpkaya, **Eğitim Hakkı,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 13.

[12] Montesquieu, **Kanunların Ruhu Üzerine (De L'esprit Des Lois)**, çev. Şevki Özbilen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 73.

[13] Hak ve özgürlük kavramlarının birbirlerinden ayrılmasının hukukun en güç sorunlarından birisi olduğu ancak eşit kavramlar olmadıkları hakkında açıklamalar için bkz. Muhlis Öğütçü, "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan),** Cilt: 7, Özel Sayı, 2005, s. 558 vd.

[14] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 4. Baskı, Afa Yayınları İstanbul, 1998, s. 276.

[15] Bulut, s. 192-193.

Eğitim hakkı münferiden bir hak olmasının yanı sıra aynı zamanda diğer insan haklarının da uygulanmasında vazgeçilmez bir vasıtadır[16]. Bunun diğer bir sebebi de eğitim hakkının kültürel hakların bir parçası olmasıdır[17].

Çeçen'e göre *"Eğitim kültürün tabii bir parçası olarak onun uzantısında var olan bireyin bilinç üretiminin ideolojik bir halkasıdır."*[18] Bu açıdan eğitimin; insan hakları ve demokrasi bilincinin oluşması, yaşanılan çevrenin korunması, kadının toplum hayatındaki konumunun güçlendirilmesi, nüfusta meydana gelen artışın kontrol altına alınması, çocukların cinsel istismardan korunması gibi hususlarda yadsınamaz bir etkisi vardır[19].

Kültür ve eğitim kavramları arasında birbirini tamamlayan, kendi aralarında bağımlı bir anlam benzerliği vardır. Eğitim, bireyleri kültürün hedefleri doğrultusunda değiştirmeye çalışır. Kültürün aşılanması, oluşturulması, nesilden nesile aktarılması gibi önemli görevleri eğitim yerine getirir. Bu sebeple kültür(el) haklarından bahsedildiğinde eğitim hakları da bu kapsama dahil olur[20].

Kültür kavramının derin anlamı, bizleri kültürel hakların geniş bir yelpazeye sahip olduğu neticesine ulaştırır. Kültürel haklar, fikrin çeşitli yöntemlerle açıklanması, bilim ve sanatı öğrenme hakkı, eğitim hakkı gibi daha ziyade sosyal haklarla birlikte değerlendirilir. Bu haklar, insan ve toplum arasındaki ilişkinin temin edilebilmesi ve toplumun içindeki insan potansiyelinin daha iyi hale getirilebilmesi adına lüzumludur. Bu hakların tümü birbiriyle bağlantılıdır. Ayrıca bu hakların diğer ekonomik ve sosyal haklarla ilgili olduğu gibi belli kişi hakları ve siyasi haklarla da ilgisi vardır[21].

Bulut'a göre eğitim hakkının kültürel haklar içerisinde bulunmasının yadırganacak bir yönü olmasa dahi sosyal hak özelliği daha baskındır. Zira eğitim

---

[16] Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, (İnsan Hakları), s. 615.

[17] Eğitim hakkının kültürel haklar kapsamında olduğuna ve bunların ikinci kuşak haklar kapsamında değerlendirildiğine ilişkin açıklama için bkz. Durmuş Tezcan ve diğerleri, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, (AİHS ve İnsan Hakları) s. 60, 61.

[18] Anıl Çeçen, **İnsan Hakları,** Astana Yayınları, Ankara, 2020, s. 177.

[19] Ali Ünal ve Ruhi Sarpkaya, **Eğitim Hukuku: Herkese Nitelikli Eğitim,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2020 (Nitelikli Eğitim), s. 129.

[20] Çeçen, s. 178; Öğütçü, s. 566.

[21] Yasemin Özdek, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı,** Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993, s. 39.

hakkı toplum-özellikle yoksul kesimler- için çok büyük bir öneme sahip olup bu sebeple devletin müdahalede bulunmasını gerektiren bir haktır[22].

Eğitim hakkı temel bir insan hakkı olarak, herkesin ırk, etnik ya da sosyal köken, dini ya da politik görüş, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş ya da engellilik vb. durumuna bakılmadan ücretsiz temel eğitimden yararlanması anlamına gelir[23].

Bireyin kendisini geliştirmesi başlı başına bir süreçtir ve eğitim bu süreçte önemli yer edinmektedir. Eğitim bireye hem bireysel hem de kolektif fayda sağlamaktadır. Kişinin kendisi yönünden eğitim; tercihte bulunabilme, toplumdaki çoğulculuğu, karar alma sürçlerine katılımını ve bu süreç içerisinde kendisini gerçekleştirebilme ve dönüşüm sağlayabilme imkânlarını ifade eder. Bu alanın özel kişilere bırakılmaması, toplumdaki her bireyin ayrımcılık yapılmaksızın ve eşit şartlarda ilgili süreçlere katılabilmesi adına devletin uygun olan şartları ve ortamı sağlaması ise toplumu ilgilendiren yönüdür. İşte bu yönüyle eğitim sosyal bir haktır. Ayrıca eğitim tüm insanlara verilmiş bir hak olup yalnızca çocukları ve öğrencileri değil, okul sistemi haricinde yetişkinlerin de hayat boyu yararlanması gereken bir haktır[24].

Bireyi ilgilendiren yönüyle eğitimin bir hak olduğu açıktır. Ancak eğitim ve öğretim açısından devletin de birey yararına hukuki yükümlülükleri vardır[25]. Bu açıdan eğitim; birey yönünden hak, devlet yönünden ise birey yararına vazife olması yönüyle kamu özgürlüğü kavramı içerisinde değerlendirilebilir

Kavramsal açıdan eğitim ve öğrenim hakkının izah edilmesinin ardından söz konusu hakkın uluslararası ve ulusal boyutuna da değinmek gerekmektedir.

III. EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKININ ULUSLARASI BOYUTU

İnsan haklarının gelişimi sürecinde her bir hak ve özgürlük münferiden önemli süreçlerden geçmiştir ve bu süreç durağan değildir. Toplumsal, siyasi veya ekonomik

[22] Bulut, s. 193.
[23] Hakan Ataman, **Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Birinci Baskı, İzmir, 2008, s. 11.
[24] Durmuş Tezcan ve diğerleri, **İnsan Hakları El Kitabı,** Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara, 2021, (İnsan Hakları), s. 735; Benzer açıklamalar için bkz. Bulut, s. 191.
[25] Genel olarak kamu özgürlüğünün madalyonun iki yüzü gibi hak ve yükümlük kavramını birlikte içeren bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Benzer yöndeki açıklamalar için bkz. Öğütçü, s. 561.

her sosyal hadisenin insan haklarının gelişim sürecine olumlu veya olumsuz etkisi yadsınamaz.

Neredeyse her konunun insan haklarıyla ilgili bir boyutunun olduğu malumdur. Bu sebeple insan haklarının sayısı belirli değildir. Toplumsal gelişmelerle birlikte insan haklarının yenileri ortaya çıkabilir. Özellikle sosyal ve ekonomik haklar toplumsal değişim ve gelişimden doğrudan etkilenir.

Eğitim hakkı da şüphesiz diğer insan hak ve özgürlükleri gibi siyasal, toplumsal, evrensel, psikolojik, teknolojik vs. gelişim ve değişimlerden etkilenmiştir.

Tarihi süreçte görüleceği üzere savaşlarla kazanılan askeri başarılar ardından siyasi ve hukuku belgelerle tamamlanmıştır. İnsan hakları ile ilgili hususlar da bu hukuki metinlere konu olmuştur.

Uluslararası bölgesel kuruluşlar tarafından oluşturulan ve geliştirilen insan hakları belgelerinde eğitim hakkı, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar içerisinde değerlendirilmiştir. Söz konusu belgelerde eğitim hakkının korunması ve hakkın yerine getirilmesinde taraf devletlerce alınması gereken tedbirlere değinilmiştir[26].

A. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde Eğitim Hakkı

Eğitim hakkının temel bir hak olarak belirtildiği ilk uluslararası belge 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisidir (İHEB)[27]. Bildiride[28] eğitim hakkına 26. maddede değinilmiştir. Bildiride eğitim hakkı ilişkin şu ifadelere yer verilmiştir:

> *"Herkes eğitim görme hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki öğretimden herkes yararlanabilmelidir. Yükseköğretim yeteneğe bağlı olarak herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır."*
> *Eğitim, insan kişiliğinin tam gelişmesi ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi amacına yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırk ve din topluluklar ı arasında anlayış, hoş görü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletler 'in barışın sürdürülmesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.*

[26] Selminaz Adıgüzel, **Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı**, Legal Yayıncılık, Mayıs 2016, s. 113.
[27] 27 Mayıs 1949 sayılı ve 7217 sayılı RG; Rona Aybay, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,** Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Aralık 2006, s. 20.
[28] Bildirinin tarihçesi ile İngilizce başlığı "Universal Declaration of Human Rights" ve Fransızca başlığı "Déclaration Universelle des Droits de l'Homme" şeklindeki "Declaration" ifadesinin "Beyanname", "Bildiri", "Bildirge" olarak kullanımı hakkındaki ayrıntılı açıklama için bkz; Öğütçü, s. 563.

Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmede öncelikle hak sahibidir."

İHEB'de yer alan bu ifadeler aslında diğer uluslararası belgelere ve ülkelerin ulusal mevzuatlarının düzenlenmesinde ilkesel bir rol oynamış ve örnek teşkil etmiştir. Bildiri zorunlu ve parasız eğitime, ana ve babanın çocukların alacakları eğitim alanında söz hakkına sahip olmasına ve eşitlik ilkelerine özellikle vurgu yapılması yönüyle insan hakları açısından önemli bir kazanım olmuştur.

Yukarıda eğitim ve öğrenim hakkı kavramı açıklanırken kültürel haklara dahil olan yönünden bahsetmiştik. Bu açıdan İHEB'nin kültürel haklarına ilişkin ifadeleri de nazara alınmalıdır ve Bildiri'nin 27. maddesinde *"Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir"* şeklinde açıklanmıştır. Bu yönüyle İHEB, kültürel hakların neleri içerdiğine yer vererek açıklayan ilk belge sayılabilir[29].

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de Eğitim Hakkı

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli kararıyla kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde taraf devletlere imzaya açılmış ve 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 15 Ağustos 2000'de imzalamıştır[30]. Sözleşmenin onaylanması 4 Haziran 2003 tarih ve 4867 sayılı Kanun ile uygun bulunmuştur. Bakanlar Kurulu tarafından 10 Temmuz 2003 tarihinde Sözleşme onaylamıştır ve onaylanmasına ilişkin karar 11.08.2003 tarih ve 25196 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Türkiye, ESKHS'den doğan yükümlülüklerini, Birleşmiş Milletler Şartı (Andlaşması) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini, Sözleşme hükümlerinin sadece Türkiye ile diplomatik ilişkisi olan diğer taraf devletlere karşı uygulanacağını ve Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal

[29] Akıllıoğlu, İnsan Hakları, s. 149.

[30] Türkiye'nin ESKHS'ye taraf olma süreci hakkındaki açıklamalar için bkz. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/ (29.01.2022).

ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırları itibariyle onaylanmış bulunduğunu ifade eden üç beyanı sözleşmeye eklemiştir. Ek olarak da Sözleşmenin 13. maddesinin 3 ve 4. paragraflarının Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3, 14 ve 42. maddelerinde yer alan hükümler çerçevesinde uygulanacağına ilişkin hakkını saklı tuttuğunu beyan eden çekince konulmuştur[31].

Sözleşmede eğitim hakkına ilişkin hükümlere 13 ve 14. maddelerde yer verilmiştir. "Kültürel yaşama katılma hakkı"[32] da 15. maddede açıklanmıştır. ESKHS'nin bu maddede yer verilen hükümlerine bakıldığında geniş anlamda kültür hakkı, kültür hakları ve eğitim hakları olarak ayrılabilir. ESKHS dikkate alınarak yapılan bu ayrıma göre Anayasa'nın 42. maddesinde düzenlenen "eğitim ve öğrenim hakkı" kültür hakları kapsamındadır[33]. İlgili maddelerde eğitim hakkına ilişkin detaylı ifadelere yer verilmiş ve geniş bir tanım yapılmıştır.

Zorunlu ilköğretime ilişkin Sözleşmenin 14. maddesinde ise taraf devletlerin taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlama noktasında eylem planı hazırlaması ve uygulaması noktasında yükümlü oldukları ifade edilmiştir.

Sözleşmenin 13. maddesinde eğitim hakkına ilişkin detaylı ifadelere yer verilmiştir. Parasız eğitim ve devletin bu konudaki yükümlülüğü, burs sistemi, velilerin çocukları adına okulları seçme özgürlüğüne ve çocukları için kendi inançları doğrultusunda dini ve ahlaki eğitim verme konusundaki serbestliği gibi hususların özellikle vurgulanması eğitim hakkı açısından oldukça önemlidir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'nin Sözleşmenin 13. maddesinin 3. ve 4. maddelerine yönelik çekinceleri mevcuttur.

Sözleşmede yer alan bu hükümler çalışmanın devamında yer alacak eğitim ve öğretim kamu hizmetinin ilkelerini anlamada ve eğitim teknolojilerinin, eğitim ve okul sisteminin geliştirilmesinin bir parçası olması anlamında yol gösterici olacaktır.

---

[31] Bakanlar Kurulunun ESKHS'yi ilişik beyanlar ve çekince ile onayladığına ilişkin karar için bkz. 11.08.2003 tarihli ve 25196 sayılı RG.

[32] Umut Omay, **Sosyal Haklar**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 31.

[33] Akıllıoğlu, İnsan Hakları, s. 149.

C. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme'de Eğitim Hakkı

Eğitim hakkıyla ilgili düzenlemelerin yer aldığı Birleşmiş Milletler belgeleri içinde doğrudan eğitim hakkının konu edildiği tek belgenin 14 Aralık 1960 tarihinde Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafında kabul edilen Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme (EAKUS)[34] olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Türkiye bu sözleşmeye taraf değildir[35].

Sözleşme'nin 1. maddesinde eğitim ve ayrımcılık kavramlarından ne anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir[36]. Maddede yer alan ifadelerden eğitimde ayrımcılığa ilişkin düzenlemede eğitim kademeleri açısından fark gözetilmediği anlaşılmaktadır.

Sözleşme'nin 2. maddesinde ise eğitimde ayrımcılık oluşturmayacak hususlara yer verilmiştir. Ancak bu hususların ayrımcılık olarak nitelendirilmemesi devletin iznine tabi tutulmuştur. Maddede eşit imkânların sunulması koşuluyla her iki cinsiyetteki öğrenciler için farklı eğitim sistemlerinin ve kurumlarının oluşturulmasının ayrımcılık olarak değerlendirilmeyeceği ifade edilmiştir. Aynı maddede belirli standartların sağlanması koşuluyla öğrencilerin ebeveynlerinin ve kanuni temsilcilerinin istekleri doğrultusunda eğitim verilmek üzere dinsel ve dilsel gerekçelerle farklı eğitim sistemleri ve kurumları kurulmasının ayrımcılık olarak nitelendirilmeyeceği belirtilmiştir.

Özel öğretim kurumlarıyla ilgili de EAKUS'nin 2. maddesinde ifadeler bulunmaktadır. Herhangi bir grubun dışlanmasını amaçlamaması, kamu makamları tarafından sağlanan olanaklara ek olarak eğitim kolaylıkları temin etmesi ve bu hedef

---

[34] Sözleşmenin'nin Türkçe tercümesi için bkz. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=149, (02.02.2023).

[35] Recep Kaplan, "Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı"**, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,** Yıl :6, Sayı :20, 2015, s. 358.

[36] Madde 1 "*1. Bu Sözleşme'nin amacı bakımından "ayrımcılık" terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle: (a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak; (b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitime sınırlamak; (c) Bu Sözleşme'nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da(d) Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir. 2. Bu Sözleşme'nin amacı bakımından "eğitim" terimi eğitimin tüm tür ve seviyelerini kasteder ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini içerir."*

doğrultusunda sürecin devam ettirilmesi ve sunulan eğitimin yetkili makamlarca aynı seviyedeki eğitim için belirlenebilecek ve onaylanabilecek standartlara uygun olması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulmasının ayrımcılık kapsamında değerlendirmeyeceği ifade edilmiştir. Ancak yukarıda da vurguladığımız ve maddenin ilk fıkrasında belirtildiği üzere bu hususların ayrımcılık olarak nitelendirilmemesi devletin iznine bağlanmıştır.

Sözleşmenin 3. maddesinde eğitimde ayrımcılığa son vermek veya önlemek adına taraf devletlerin üzerlerine düşen yükümlülüklere yer verilmiştir. Maddede önlemler kısaca şu şekilde sıralanmıştır:

- Eğitimde ayrımcılığa yönelik yasa hükümlerini, idari talimatları ve idari uygulamayı ortadan kaldırmak,
- Öğrencilerin eğitim kurumlarına kabulünde ayrımcılığı önlemeye yönelik hukuki kodifikasyon yapmak,
- Uyruk farkı sebebiyle ayrımcılığa izin vermeme,
- Öğrencilerin belli bir gruba mensup oldukları gerekçesiyle eğitim kurumlarına yapılan yardımlarda kısıtlama ve üstün tutmaya engel olma
- Kendi vatandaşlarına temin ettiği eğitim imkânlarını ülkelerinde ikamet eden yabancılara da temin etmek.

EAKUS'nin 4. maddesinde ise devletler eğitimde fırsat eşitliğini vurgulamış ve özellikle ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması, ortaöğretime herkesin erişebileceği ve yükseköğretime de bireysel beceri temelinde eşit olarak erişilebilecek bir sistem oluşturma konusunda taahhüt altına alınmıştır.

Aynı maddede kamuya ait eğitim kurumlarında standart ve nitelik açısından eşitliğe de vurgu yapılmış ve ilköğretim eğitimi almayan veya eksik alan kişilerin bu eğitimi tamamlaması yönünde teşvik edilmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Sözleşmenin 4. maddesinde son olarak ise öğrenim görenler için değil öğretim mesleğini icra edenler için olanakların ayrımcılık yapılmadan sunulması adına taraf devletlere yükümlülük verilmiştir.

Sözleşmenin 5. maddesinde ise ilk olarak eğitimle elde edilmesi gereken amaç vurgulanmıştır[37]. Hükmün devamında asgari standartlar ölçüsünde ebeveynlerin ve vasilerin başka eğitim kurumlarını seçebilmesinin ve çocukların inançları doğrultusunda eğitim görebilmesinin ve kendi inançlarıyla bağdaşmayan din eğitimini almaya zorlanamayacağı temel ilke olarak vurgulanmıştır.

Sözleşmenin 5. maddesinin son bendinde ise ulustaki azınlıkların eğitim kurumunu yönetmesinin ve kendi dillerini kullanmasının hak olarak tanınmasının temel ilke olduğu vurgulanmıştır. Ancak buna ilişkin belli şartların varlığı da Sözleşmenin bu hükmünde vurgulanmıştır. Şöyle ki bu hak ulusal egemenliğe zarar verecek şekilde kullanılamaz; eğitim standardı, yetkili makamlar tarafından sağlanan standartlardan daha az olamaz ve bu eğitim kurumlarına devam isteğe bağlıdır.

Azınlıklara yönelik bu hüküm haricinde yer alan diğer hükümler Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile benzer niteliktedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Türkiye bu sözleşmeye taraf değildir.

D. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde Eğitim Hakkı

Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)[38] 1 Mart 1980'de taraf devletlerin imzasına açılmış ve 3 Eylül 1981'de yürürlüğe girmiştir. TBMM, 11 Haziran 1985 tarihli ve 3232 sayılı Kanun'la sözleşmenin onaylanmasını uygun bulmuş ve CEDAW Bakanlar Kurulu tarafından 24 Temmuz 1985 tarihinde onaylanmıştır[39].

Günümüz itibariyle CEDAW kadınlara yönelik şiddetin önlenmesinde temel metin olarak kabul edilmektedir. Bu kabulün sebeplerinden ilki açıkça belirtilmese de Sözleşmenin belirli maddelerinden kadınlara yönelik şiddetin yasaklanacağı sonucuna

---

[37] EAKUS m.5/1-a: *"Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesine ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlenmesine yönelik olmalı, tüm uluslar, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu desteklemeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunması yolundaki etkinliklerini daha da ileri götürmelidir."*

[38] Sözleşmenin Türkçe çevirisi için bkz. https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihtiyari-protokolu.pdf, (04.02.2023).

[39] 14.10.1985 tarihli ve 18898 sayılı RG.

rahatlıkla ulaşılabilmesidir. Diğer sebep ise CEDAW Komitesinin genel tavsiyeleri ve bireysel başvurular neticesinde kabul ettiği görüşler doğrultusunda kadınlara yönelik şiddetin ayrımcılık şekli olarak CEDAW'a dahil edilmiş olmasıdır. Bu yönüyle CEDAW, kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılık konusunda atılan büyük bir adımdır[40].

Sözleşme genel itibarıyla kadınlara yönelik ayrımcılığa dair hükümler içerse de 3. bölümünde yer alan 10. maddede eğitim hakkı ve eğitimde fırsat eşitliğine dair kapsamlı ifadelere yer verilmiştir. Maddede kadın erkek eşitliği göz önünde bulundurularak alınması gereken tedbirler belirtilmiştir. Kırsal alanlarda da eğitim kurumlarına girme, aynı sınavlara girip eğitim aynı eğitim araçlarına sahip olma, burs gibi yardımlara erişimde aynı olanaklar, kız çocuklarının okuldan ayrılma oranlarını azaltma, spora katılımda aynı imkânlara sahip olma ve aile planlaması gibi eğitici bilgilere erişme vb. hususlarda taraf devletlerin yükümlülükleri sayılmıştır.

Eğitimde fırsat eşitliğine yer veren bu hükümler tıpkı diğer sözleşme hükümleri gibi çalışmamızın ilerleyen kısımlarında değineceğimiz eğitim ve öğretim kamu hizmetinin ilkeleri ve eğitimde dijitalleşmeye dayalı teknoloji kullanımı açısından bizi aydınlatıcı rol oynayacaktır. Zira sözleşmede yer alan kırsal ve kentsel alanlarda eşit şartların sunulması, eşit eğitim malzemelerinden yararlanma ve buna yönelik eğitim metotlarının oluşturulması sözleşmeye taraf devletlerin yükümlülüğüdür.

E. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de Eğitim Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)[41] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihli ve 44/25 sayılı kararla kabul edilmiş ve taraf devletlerin imzasına açılmıştır. Türkiye, Sözleşmeyi 14 Eylül 1990'da imzalamış ve Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair 4058 sayılı Kanun, 11 Aralık 1994 günlü ve 22138 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanmıştır[42].

Sözleşme, çocukların "Magna Carta"sı veya "İnsan Hakları Yasası" sayılmaktadır. Sözleşmede belirtilen kurallar ile sorumlulara verilen görevler

[40] Tijen Dündar Sezer, **İnsan Hakları Hukuku Açısından Kadınlara Yönelik Şiddet,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 71, 72.
[41] Sözleşmenin İngilizce orijinal metni için bkz. https://www.unicef.org/turkiye/en/convention-rights-child, (04.02.2023).
[42] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme/ (04.02.2023).

çocukların kendi yeteneklerini özgür şekilde geliştirebilmeleri anlayışına dayanmaktadır[43].

Türkiye, Sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Lozan Barış Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tuttuğunu belirten bir çekince koymuştur.

Bugün çocuk hakları bakımından dünyadaki temel yasal metin olan ÇHS uluslararası ve ulusal gündem açısından üst sıralarda yer almış ve esaslı değişimlerde önemli rol oynamıştır. Sözleşmeyi onaylayan taraf devletler, çocuklarla ilgili sözleşmenin yükümlülüklerini uygulamada ebeveynler ile diğer sorumlu kişi ve kuruluşlara yardımcı olacak kanuni, yapısal ve yönetsel her tedbiri almak zorundadır[44].

ÇHS'de yer alan hükümler aslında diğer eğitim hakkına dair uluslararası hukuk metinleri ile benzer hükümler içermektedir. Ancak çocuk odaklı bir yaklaşımda eğitim hakkına dair düzenlemeler yeniden kodifiye edilmiştir[45].

Sözleşmede her ne kadar genel amaç içerisinde eğitim unsuruna değinilmişse de özellikle 28. ve 29. maddelerinde başlı başına eğitim hakkı üzerinde durulmuştur. İlgili hükümlerde de İHEB ve EKSHS'de yer alan hükümler gibi eğitim hakkının içeriğine ve yükümlülüklere yer verilmiştir.

Sözleşmenin 28. maddesinde incelendiğinde görülecektir ki maddenin içeriği eğitim hakkının kapsamını açıklayan ESKHS'nin m.13/2 de yer alan hükümle paralellik taşımaktadır. Ancak ÇHS'nin 28. maddesinde yer alan eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliğe erişimin ifade edildiği m.1-d bendi ile okullara devamın sağlanması içerikli m.1-e bendinde yer alan düzenlemeler ESKHS'de ifade edilmeyen ve ÇHS'nin getirdiği yeniliklerdir[46].

Sözleşmenin 29. maddesinde ise eğitimin hangi amaçlara yönelik olduğu açıklanmıştır. Çocuğun kişilik ve yeteneğinin, sorumluluk bilincinin, kendi kimliğine, farklı uygarlıklara, insan haklarına ve çevreye saygısını geliştirilmesi eğitimin amaçları olarak düzenlenmiştir.

---

[43] Tekin Akıllıoğlu, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, (Çocuk Hakları), s. 1.
[44] Adıgüzel, s. 127.
[45] Kaplan, s. 349.
[46] Klaus Dieter Beiter, **The Protection of the Right to Education by International Law,** Martinus Nijhoff Publishers Leiden, Boston, 2006, s. 117-118.

ÇHS'nin yukarıda yer alan maddeleri bir bütün olarak incelendiğinde yalnızca hukuki bir metin değil aynı zamanda toplumsal açıdan eğitimde vizyonun ve hedeflerin belirlenmesinde yol gösterici bir kılavuz niteliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. ÇHS'nin vurgulamak istediği nitelikli eğitim hizmetinin verilmesi adına eğitime daha fazla kaynağın ayrılması ve eğitimde niteliği arttırabilmek adına öğretmen, öğrenci değişim projeleri, öğrenci, eğitim uzmanı değişim programları için uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapılmalıdır[47].

BM alt kuruluşlarından olan Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) da bu nitelikli eğitim hakkında kaliteli eğitimi ayrıca vurgulamıştır. UNICEF kaliteli eğitim hakkını, her çocuğun potansiyelini tam olarak gerçekleştirebileceği, istihdam ve yaşam becerilerini geliştirme imkânı bulabileceği kaliteli bir eğitim görme hakkı olarak tanımlamaktadır. Bu amaca ulaşılması adına eğitimin çocuk merkezli, özel koşullara uygun ve kapsamlı bir müfredat öngörmesi, gerekli kaynak ve izleme çalışmalarıyla desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada UNICEF; çocukların kişiliklerinin, becerilerinin, zihinsel ve fiziksel yeterliliklerinin mümkün olan en üst seviyeye çıkarılması, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilmesi ve barış, hoşgörü, eşitlik ve dostluk ruhu içinde sorumlu bir hayata hazırlanması, çocuklarda kültürel kimliklere saygı gösterilmesi gerektiği bilincinin yerleştirilmesi, çevreye saygılı olma, çeşitli kaynaklardan bilgiye erişebilme, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, çocukların gelişim halindeki yeteneklerine saygılı olma ve çocuğun boş zaman, dinleme, oyun oynama, eğlence, sanatsal ve kültürel etkinliklere katılma hakkına saygılı olma gibi şartların kaliteli eğitim hakkı için gerekli olduğunu belirtmektedir[48].

F. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de Eğitim Hakkı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye (EHİS) 80 ülke taraftır[49]. Sözleşme,

[47] Adıgüzel, s. 136.
[48] Mustafa Güçlü, "Eğitim Hakkı", **Eğitim Hukuku, (**Ed. Mustafa Güçlü), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 114.
[49] https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c033/tbmm23033025ss0227.pdf, (05.02.2023).

Türkiye tarafından 30 Mart 2007 tarihinde imzalanmış, 3 Aralık 2008 tarihli ve 5825 sayılı Kanunla uygun bulunmuştur. Sözleşme 27 Mayıs 2009 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış ve 14 Temmuz 2009 tarih ve 27888 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Sözleşme, engelli bireylere eşitlik, haysiyet, özerklik ve topluma tam katılım tanıyan ilk kapsamlı sözleşmedir. Sözleşme 21. yüzyılın ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilmesi sebebiyle büyük önemi haizdir[50]. Ayrıca EHİS, erişebilirliği en geniş anlamıyla kavramlaştıran ve bağımsız bir hükümle düzenleyen ilk ve en yakın tarihli sözleşmedir[51].

Sözleşmede engellilik ifadesinin net bir tanımı bulunmamaktadır. Zira sözleşmenin girişinde engelliliğin değişen bir kavram olduğu ve sakatlığı olan kişilerin diğer bireylerle eşit, temelde topluma tam ve etkin katılımını engelleyen çevresel koşulların etkileşiminden kaynaklandığı açıklanmıştır. Bu yaklaşım, engelliliği tıbbi bir halden çok, negatif tutumlar ile olumsuz çevre koşullarının sonucu olarak meydana gelen bir durum olarak değerlendirmektedir[52].

Sözleşmenin 24. maddesinde eğitim hakkına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ancak Sözleşmenin diğer maddelerinde de eğitim hakkına doğrudan veya dolaylı olarak değinilmiştir. Örneğin engellilerle ilgili bilinçlendirmeyi konu alan Sözleşmenin 8. maddesinde erken yaştan başlayarak tüm çocukların eğitim sisteminin her aşamasında engelli bireylerin insan haklarına saygıyla yaklaşmasının teşvik edilmesinden bahsedilmiştir.

Erişilebilirliği konu alan 9. maddenin tüm hükümleri eğitim hizmetlerine erişim hakkı bağlamında değerlendirilebilir. Maddede erişebilirliği sağlamak adına taraf devletlere engellilerin "*diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri"* almaları yükümlülüğü

[50] Ezeli Azarkan ve Ekrem Benzer, "Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 38, 2018, s. 3.

[51] Selda Çağlar, "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri"**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2012, (Engellilerin Erişebilirliği), s. 547.

[52] Songül Atak, "Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'nin Karar ve Genel Yorumları", **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl: 84, Sayı: 2, 2019, s. 18.

getirilmiştir. Bu yükümlülük eğitim hizmetleri için de geçerlidir. Yine eğitimde teknoloji kullanımı bağlamında düşünüldüğünde aynı maddede elektronik hizmetler gibi bilgi ve iletişim araçlarına yönelik erişime ilişkin tedbirlerden, engellilerin internet dahil olmak üzere yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişebilmelerinin teşvik edilmesi ile erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojilerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve bu sayede geliştirilen teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanmasından söz edilmiştir. Sözleşmede yer alan bu hususlar çalışmamızın ilerleyen ve en önemli bölümlerinden olan eğitimde dijitalleşme açısından bize aydınlatıcı bir kılavuz olacaktır. Özetle EHİS'te yer alan ve eğitim hakkı gibi pek çok insan hakkını kapsamına alan erişebilirlik hususu, vurgulanması gereken bir husustur.

EHİS'in 24. maddesinde ise eğitim kavramı müstakil bir başlık olarak yer almıştır. Maddenin içeriğine bakıldığında engellilerin eğitim hakkına ilişkin olarak ayrım yapılmadan eğitim sisteminin bütünleştirici şekilde tüm engellileri içine alması ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlanmasına yönelik taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlerin sağlanması adına aynı maddede uyulması gereken hedefleri açıklamıştır.

Sözleşmenin 26. maddesinde engelli bireylerin rehabilite edilmeleriyle ilgili olarak taraf devletlerin sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı rehabilitasyon hizmetlerini sunması hususuna yer verilmiştir.

EHİS pek çok uluslararası insan hakları belgesinin uzantısı niteliğindedir. Diğer sözleşmelerden farkı, zorunlu ve parasız eğitim hakkı ortaöğretimi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir[53].

G. Avrupa Sosyal Şartı'nda Eğitim Hakkı

Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamıştır. 16 Haziran 1989 tarihli ve 3581 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunmuştur. Avrupa Sosyal Şartı, Bakanlar Kurulu tarafından 7 Ağustos 1989'da onaylanmış ve 14 Ekim 1989 tarih ve 20312 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Şart 1996 yılında revize

[53] Adıgüzel, s. 146.

edilmiştir. Revize edilerek Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı adını alan Şart, 22 Mart 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafında onaylanmıştır[54].

Şartın muhtelif maddelerinde, eğitimle ilgili olarak eğitimde fırsat eşitliği, ücretsiz ilk ve ortaöğretim, ücretsiz ve etkili mesleğe yönlendirme hizmetleri, genel ortaöğretim ve mesleki öğretim, üniversitede ve üniversite dışında yükseköğretim, sürekli ve mesleki öğretim; yerleşik yabancıların yararlanması amacıyla özel tedbirler, engeli olan çocukların okula yerleştirilmesi ile eğitimden ve mesleki öğretimden yararlanması hususlarında düzenlemeler yer almaktadır.

Şartın *"Mesleğe yöneltilme hakkı"* başlıklı 9. maddesi ile şartın taraflarına, herkese niteliklerine uygun iş ve meslek seçme ile geliştirme konusunda yardımcı olacak hizmetleri vermeyi ve bu yardımın okul çocuklarını da kapsayacak biçimde gençler ve yetişkinler için ücretsiz yapılmasını temin etmeyi yükümlü tutmuştur. Burada yardımcı hizmetten kastedilenin eğitim olduğu görülmektedir[55].

Şartın *"Mesleki eğitim hakkı"* başlıklı 10. maddesiyle taraflara mesleki eğitim hakkının etkili bir şekilde kullanılması adına engelliler de dahil olmak üzere herkese yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylığı sağlama, çalışan yetişkinler için yeterli ve kolayca ulaşılabilir eğitim olanakları sunma ve teknolojik gelişmelerin neticesi olarak eğitimde kolaylıklar sağlanma ve teşvik etme yükümlülüğü getirilmiştir.

"Özürlülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı" başlıklı 15. maddesinde engellilerin sosyalleşme ve topluma katılmasını sağlamak adına öğrenimleri ve mesleki eğitimleri için gerekli önlemlerin alınması gerekliliği belirtilmiştir. Aynı maddede iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelinecek önlemlerin alınmasını ve teknik yardımların da bunun kapsamında olduğu ifade edilmiştir.

Şartın 17. maddesi, gençlerin ve çocukların ekonomik, sosyal ve yasal korunmasından bahsetmektedir. Bu maddenin ikinci fıkrasında taraf devletleri *"Çocukların ve gençlerin okula devamlarının özendirilmesinin yanı sıra parasız ilk ve orta öğrenim sağlamak."* taahhüdü altına almıştır.

[54] 09.07.2007 tarihli ve 26488 sayılı RG.
[55] Adıgüzel, s. 154.

Şartın 27. maddesinde ise ailevi sorumlulukları olan çalışan bireyler için fırsat eşitliği ve eşit muamele hakkı açıklanmış ve eğitim konusunda gerekli önlemlerin alınması da buna dahil edilmiştir.

Avrupa Sosyal Şartına taraf olan devletler her yıl bir rapor sunmaktadırlar. Sunulan bu raporlarla taraf devletler, Şartı hukuki ve fiili olarak nasıl uyguladıklarını açıklamaktadırlar. Her devlet, Avrupa Sosyal Şartı'nın kabul edilen hükümlerinden bir kısmı için rapor sunar. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (Komite), raporları inceledikten sonra devletlerin ulusal durumlarının Şarta uygun olup olmadığına karar verir[56].

Örneğin Komite, 2015 yılı Türkiye sonuç kararında, Şart m. 17/2'de düzenlenen ücretsiz ilk ve orta öğretim, okula düzenli devam hakkındaki sonuç kararında, Türkiye'nin daha önce sunduğu rapor üzerine verdiği kararda Türkiye'de yasadışı olarak bulunan çocukların eğitime etkili bir şekilde erişemedikleri için ulusal durumun Şarta uygun olmadığını tespit ettiğini hatırlatmıştır. Komite, Şartın anlamı çerçevesinde, zorunlu eğitim çağındaki hiçbir çocuğun ikamet statüsü nedeniyle eğitim kurumlarından geri çevrilmemesi gerektiğini, bazı durumlarda düzensiz olarak bulunan çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri için durumlarının düzenli hale getirilebileceğini, eğitime erişimin sadece ikamet izni olanlarla sınırlandırılmasının, her ne sebeple olursa olsun ikamet izni olmayan çocukların eğitim hakkından mahrum bırakılması anlamına geldiğini belirterek düzensiz çocukların eğitime etkin erişimlerinin olmaması nedeniyle Türkiye'deki durumun Şart m. 17/2'ye uygun olmadığı sonucuna varmıştır[57]. Yine komite teknik ve mesleki eğitim; yüksek teknik ve üniversite eğitimine erişimi düzenleyen Şart m. 10/1 ile ilgili olarak Türkiye 2020 sonuç kararında Türkiye'deki ulusal durumun Şart m. 10/1'e uygun olduğunu belirtmiştir[58].

Avrupa Sosyal Şartı'nın her maddesi eğitim hakkı bağlamında izah edilebilir. Ancak çalışmamızın konusunun eğitim ve öğretim kamu hizmetlerinin dijital ortamda yürütülmesi olduğu göz önünde bulunduğunda; eğitimde teknolojik gelişmelerin kolaylaştırıcı olmasını, engelli bireylerin eğitime katılmasını, yine engelli bireylerin

[56] Avrupa Sosyal Şartı'na Kısa Bir Bakış, https://rm.coe.int/168047e198, (08.01.2024).

[57] ASHK, Conclusions 2015 Turkey, Article 17/2, 04.02.2015, https://hudoc.esc.coe.int/?i=2015/def/TUR/17/2/EN, (08.01.2024).

[58] ASHK, Conclusions 2020 Turkey, Article 10/1, 29.01.2020, https://hudoc.esc.coe.int/?i=2020/def/TUR/10/1/EN, (08.01.2024).

engellerinin üstesinden gelebilmeleri adına teknik destek alabilmeleri ile çalışan ve ailevi yükümlülükleri bulunan bireylerin eğitim ve öğretim hizmetinden diğer bireylerle eşit biçime faydalanabilmelerine değinen hükümler bilhassa rehber niteliğindedir. Bu hususlar açısından eğitim ve öğretim kamu hizmetinde dijitalleşme pek çok engeli aşmada ve eğitime erişimde yadsınamaz öneme sahiptir.

H. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamıştır. 10 Mart 1954 tarihli ve 6366 sayılı Kanun, 19 Mart 1954'te 8662 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanmıştır. Onay belgeleri, 18 Mayıs 1954 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne tevdii edilmiş ve Sözleşme, Türkiye bakımından bu tarihte yürürlüğe girmiştir. Türkiye birçok ülke gibi çekince koyan ülkeler arasındadır ve 1 No'lu Ek protokolün 2. maddesinin Tevhidi Tedrisat Kanununun hükümlerini ihlal etmeyeceğine ilişkin çekince koymuştur.

AİHS'de eğitim hakkı 1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesinde düzenlenmiştir. Madde şöyledir:

"Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir."

AİHS'de eğitim hakkı düzenlenirken olumsuz bir ifadeye yer verilmiştir. Devletlere engellememe gibi negatif bir davranışın empozesi söz konusudur[59]. Hakikaten bireyler bazı nedenlerle eğitim hakkından yoksun kalma tehlikesi altında bulunabilirler. Bunlar coğrafi faktörler, ekonomik sebepler, siyasi nedenler olabilir. Devletin üzerine düşen eğitim hakkını engelleyen bu faktörleri ortadan kaldırmaktır[60].

AİHS tarafından taraf devletlere doğrudan yüklenen bir pozitif yükümlülük söz konusu değildir. Bu doğrultuda taraf devletlerin eğitim hakkı nedeniyle kamusal anlamda eğitim sistemi tesis etme veya özel okullara mali destek temin etme gibi bir

[59] A. Şeref Gözübüyük ve Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 434.
[60] Bulut, s. 199.

pozitif yükümlülüğü yoktur. Bu alanlar, Devlet'in takdirine bırakılmıştır[61]. Ancak bu durum devletlerin hiçbir pozitif yükümlülüklerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Maddenin ikinci cümlesi incelendiğinde "*Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde,"* ifadesine yer verilerek; gerçekte eğitim hakkının tesis edilmesi adına asıl görevin devletin üzerine düştüğünü ve devletin bazı yükümlülükleri yerine getirmediği takdirde eğitim hakkından söz edilemeyeceği belirtilmek istenmiştir. Eğitimin tüm ülke çapında eşit şekilde temin edilmesi bireylerin tek başına gerçekleştirebilecekleri kadar kolay bir durum değildir. Bu birçok bireyin karşılayamayacağı derecede mali yönden külfetli bir iştir. Ayrıca mali külfetten ziyade eğitimin sağlanması adına bir organizasyona da ihtiyaç vardır[62].

Sözleşmenin lafzına bakıldığında ayrıntılı hususlara değinilmemiştir. Bu sebeple eğitim hakkına ilişkin kapsam ve içerik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları ile şekillenmiştir.

Sözleşmede eğitim ve öğretim kavramlarının tanımına değinilmemiştir. Ancak AİHM içtihatlarında kavramların tanımı yapılmıştır. AİHM, Campbell ve Cosans/Birleşik Krallık kararında "çocuk eğitimi, herhangi bir toplumda, büyüklerin inançlarını, kültürlerini ve diğer değerlerini gençliğe aktarma çabasını içeren sürecin bütünü; "öğretim" ise özellikle bilgi ve entelektüel gelişimin aktarımı" olarak değerlendirme yapmıştır[63].

AİHM içtihatlarında da hakkın özüyle yani içeriğiyle ilgili fazla bir açıklama yapılmamaktadır. Mahkeme kararlarında daha çok bu hakkın kullanım şekline ilişkin, ihlal teşkil eden durumlara dair hususlara değinilmektedir ve hakkın kendisinden daha çok kapsamıyla ilgili açıklamalar yapılmaktadır. Bu durumun izahı eğitim hakkının temel bir insan hakkı olduğu ve hakkın özüne ilişkin herhangi bir uyuşmazlığın olmadığı, hakkın varlığı konusunda hemfikir olunduğu yönüyle yapılabilir[64].

---

[61] Avrupa Konseyi, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. Maddesi Hakkında Rehber-Eğitim Hakkı,** Avrupa Konseyi Yayınları, (Eğitim Hakkı), 2015, s. 5.

[62] İbrahim Ülker, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü,** Aybil Yayınları, Konya, 2017, s. 17.

[63] AİHM, Campbell ve Cosans/Birleşik Krallık, Başvuru No: 7511/76, 7743/76, 25.22.1982, par. 33, https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57454, (10.02.2023); Abdullah Çelik, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 20, s. 282-283.

[64] Ahmet Ziya Çalışkan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3-4, 2007, s. 297.

Eğitim hakkına ilişkin hüküm iki cümleden oluşmaktadır. AİHM içtihatlarında bu cümlelerden birincisinde temel kuralın, ikincisinde ise tamamlayıcı kuralın düzenlendiği ifade edilmektedir. AİHM şikâyetin özelliğine göre başvuruları bu iki kuraldan birine göre incelemektedir. Birinci cümlede belirtilen temel kural, "*eğitim hakkından yoksun bırakılmama*" hakkını ifade etmektedir ve eğitim hakkını garanti etmektedir[65]. Temel kuralı tamamlayıcı nitelikteki kuralı düzenleyen ikinci cümle ise devletin eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin ifa edilmesinde ebeveynin bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarıyla uyum içinde yapılmasını sağlama haklarına saygı göstermesini güvence altına almaktadır[66]. Eğitim hakkına ilişkin maddenin ikinci cümlesinde yer alan ifadenin Türkiye'nin taraf olduğu ve yukarıda incelediğimiz diğer uluslararası sözleşmelere benzer yükümlülük içerdiği anlaşılmaktadır ve bu açıdan Türkiye sözleşmeye çekince koymuştur.

Eğitim hakkına ilişkin hükümde yer alan *"hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz"* şeklindeki ifadeyle aslında Sözleşme, taraf ülkelere kendi egemenliğinde bulunan bireyleri *"halihazırda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkından hukuka aykırı olarak mahrum bırakamayacağını"* vurgulamaktadır[67]. AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen-Danimarka kararında bu hususu şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Yapısından da anlaşıldığı üzere, 2. madde birinci cümlesinin hakimiyetinde olan bir bütünden oluşturmaktadır. Eğitim hakkını reddetmemeyle bağlanan Sözleşmeci Devletler, yetki alanlarındaki herkese "belli bir zamanda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkını" ve "tamamladığı eğitim çalışmalarının resmi olarak tanınması yoluyla" "alınan eğitimden yarar" "elde etme imkânını" vermektedir ("Belçika'da Eğitim Dili" davasında esasa ilişkin 23 Temmuz 1968 tarihli karar, Seri A No. 6, s. 30-32, paragraf 3-5).*[68]*"*

AİHM, 1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesinde düzenlenen eğitim hakkının sözleşme ve ek protokollerde düzenlenen diğer tüm haklarla birlikte okunması ve yorumlanması gerektiğinin unutulmamasını önemle vurgulamaktadır[69]. Bu nedenle 1

---

[65] Tezcan ve diğerleri, (AİHS ve İnsan Hakları), s. 533.
[66] Çelik, s. 281-282.
[67] Serkan Cengiz, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Yıl: 23, Sayı: 90, 2010, s. 332.
[68] AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen/Danimarka, Başvuru No: 5095/71, 5920/72, 5926/72, 07.12.1976, https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57509, (11.02.2023); Gilles Dutertre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2017, s. 459.
[69] AİHM, Catan ve Diğerleri/Moldova ve Rusya [BD], Başvuru No: 43370/04, 8252/05 ve 18454/06, 19.10.2012, https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-138844, (12.02.2023), par. 136.

No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesindeki iki cümleyi hem birbiriyle hem de özellikle özel ve aile hayatına saygı hakkını düzenleyen m. 8; düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen m. 9 ve ifade özgürlüğünü düzenleyen m. 10 ile birlikte okumaya çalışmak gerekmektedir[70].

Sözleşme'nin özel ve aile hayatına saygı hakkını düzenleyen 8'inci maddesi, eğitim hakkını veya ebeveynlerin çocuklarının eğitimiyle ilgili şahsi haklarını güvenceye almamaktadır. Bununla birlikte, eğitim alanında alınan tedbirlerin kişilerin özel ve aile hayatına etki edebileceği veya ihlal edebileceği nazara alınmalıdır. Bu durum, örneğin önlemlerin amacı veya sonucunun özel veya aile hayatını yersiz bir şekilde bozması durumunda söz konusu olabilir.

Sözleşmenin 9. maddesi açısından ise AİHM, 1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesinin ikinci cümlesinde yer alan eğitim faaliyetleri sırasında ebeveynin inançlarına saygı hakkını yorumlarken Sözleşme'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen 9. maddesi çerçevesinde geliştirdiği ilkelere sık sık değinmektedir[71].

AİHM'nin kararlarına göre eğitim hakkı, belirli bir zamanda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkını, bilgi aktarımı ve düşünsel gelişim hakkını ve alınan eğitimden yarar sağlama imkânını, farklı bir deyişle her bir Devlet'te geçerli olan kurallara uygun olarak ve bir veya başka bir şekilde -örneğin yeterlilik yoluyla- tamamlanan eğitimin resmî olarak tanınmasını elde etme hakkını kapsamaktadır[72].

AİHM, 1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesini uygularken yalnızca devlet eğitim kurumlarını değil özel eğitim kurumlarını da kapsam dahiline almıştır[73].

1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi öncelikle ilk öğrenimi hedeflemektedir[74]. Ancak Mahkeme eğitim seviyesi açısından da 1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesini öncelikle temel (ilk) öğrenimi açısından yalnızca ilköğretim değil, eğitimin ilk, orta ve yükseköğretim seviyeleri bakımından da uygulamaktadır. Nitekim Mahkeme Leyla Şahin-Türkiye kararında şu ifadelere yer vermiştir:

---

[70] AİHM, Folgerø ve Diğerleri/Norveç [BD], Başvuru No: 15472/02, 29/06/2007, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116723, (12.02.2023), par. 84.
[71] Çelik, s. 284.
[72] Avrupa Konseyi (Eğitim Hakkı), s. 7.
[73] AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen/Danimarka, par. 50.
[74] Gözübüyük ve Gölcüklü, s. 432.

"1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesine göre, hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Bu hükümde yükseköğretimden bahsedilmemesine rağmen, hükmün, yüksek öğretim de dahil olmak üzere, eğitimin her düzeyine uygulanamayacağı yönünde de bir şey belirtilmemiştir."[75]

Eğitim hakkının kapsamından hakkın unsurlarının neler olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği bu unsurlardan birisidir. Yukarıda da değindiğimiz Leyla Şahin-Türkiye kararında *"Aynı şekilde "hiç kimse..." ifadesi, eğitim hakkının kullanılmasında tüm vatandaşlara eşit muamele edilmesi ilkesini zımnen içermektedir."* ifadeleri ile bu durumu açıklanmıştır. Eğitim hakkının toplum adına gerekli olması ve tüm vatandaşları kapsamına alacak şekilde sağlama görevi, devlete zorunlu eğitimi getirme sorumluluğunu tanımaktadır. Zorunlu olması akabinde eğitimin parasız olması gerektiği gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Nitekim ülkemizde de devlet okullarında ilköğretim ücretsizdir. Ancak eğitim faaliyeti çeşitli maaliyet kalemlerini içermektedir. Eğitim organizasyonu karmaşıktır ve pahalıdır. Unutulmamalıdır ki eğitim hizmetinden sorumlu olanların bunun için tahsis edebilecekleri kaynaklar da sınırlıdır[76].

Eğitim hakkının bir diğer unsuru ise bireyin ve ebeveynin dini inançlarına saygı duyulmasıdır. Bu unsur aslında maddenin ikinci cümlesinde yer alan tamamlayıcı kuralla ilgilidir. Bireyin ve ebeveynin dini inançlarına saygı duyulması hakkında şu söylenebilir ki din ve vicdan özgürlüğünün kişinin kendi iç dünyasında yaşadığı bir içsel alanı olmanın yanı sıra dini inançlarını açığa çıkarma, toplu şekilde ibadet etme, dini inançlarını ifade etme gibi dışsal alanı da vardır. Din ve inanç özgürlüğünün içsel alanına devlet veya herhangi başka bir güç istese dahi müdahalede bulunamaz. Bireyin yaradılışından kaynaklı iç dünyasında sonsuz inanç özgürlüğü vardır[77]. Bu konuyla ilgili AİHM'nin en önemli kararlardan biri de Hasan ve Eylem Zengin-Türkiye kararıdır. Kararda *"1 No.'lu Protokol'ün 2. maddesinde yer alan iki cümle, sadece birbirlerinin ışığında değil; aynı zamanda, özellikle AİHS'nin 8, 9 ve 10. maddeleri*

[75] AİHM, Leyla Şahin/Türkiye, Başvuru No: 44774/98, 10.11.2005, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142300, (12.02.2023), par. 134.
[76] Çelik, s. 291.
[77] Ülker, s. 23.

ışığında okunmalıdır" ifadesine verilmesi hususu önem arz etmektedir.[78] Eğitimde bireyin ve ebeveynin dini inançlarına saygı hakkı eğitim hakkının devlete yüklediği pozitif bir yükümlülüktür. AİHM bu yükümlülüğün sadece din dersleri ile ilgili olmadığını da şu şekilde belirtmiştir:

"1 No.'lu Protokol'ün 2. maddesi, dini eğitim ve diğer dersler arasında ayrım yapılmasına müsaade etmez. Bu madde, Devlet'in, devlet eğitim programının tamamı boyunca, ebeveynlerin ister dini ister felsefi olsun, inançlarına saygı göstermesini gerektirir."[79]

AİHM, eğitim hakkını düzenleyen maddede açıkça bir kısıtlamaya yer vermemesine ve eğitim hakkının da önemine rağmen hakkın mutlak olmadığını, bazı sınırlamalara tabi olabileceğini benimsemektedir[80]. Leyla Şahin- Türkiye kararında da belirtildiği üzere AİHM, eğitim hakkının "doğası gereği Devlet tarafından düzenleme yapılmasını gerektirdiğinden," zımnen kabul edilen bazı kısıtlamalara tabi olabileceğini ifade etmiştir. Zira Mahkemeye göre eğitim müesseselerini düzenleyen kurallar, toplumun kaynaklarına ya da ihtiyaçlarına veya eğitimin farklı seviyelerine göre zamansal ve mekânsal farklılıklar gösterebilir. Bu sebeple Devletlerin takdir marjları bulunmaktadır. Ancak kısıtlamalar öngörülebilir olmalı ve meşru amacı da ihtiva etmelidir. AİHM, kısıtlamaların yalnızca 1 No.'lu protokolün 2. maddesine uyumlu olmakla kalmayıp Sözleşme ve Ek protokollerle düzenlenen tüm haklarla özellikle Sözleşmenin m. 8, m. 9 ve m. 10 doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir[81].

AİHM'nin eğitim hakkının sınırlandırılmasına ilişkin belirli unsurlar üzerinde yerleşmiş içtihatları bulunmaktadır. Örneğin bu unsurlardan birisi de eğitimde dil meselesidir. Mahkeme eğitim hakkına ilişkin önemli kararlardan olan Belçika Dil Davasında da açıkladığı üzere her ne kadar 1 No.'lu protokolün 2. maddesinde eğitim dilini belirtmese de eğitim hakkının, bu haktan faydalananların lehine ulusal dilde veya ulusal dillerin birisinde eğitim alma hakkını işaret etmediği takdirde bir anlam ifade

[78] AİHM, Hasan-Eylem Zengin/Türkiye, Başvuru No: 1448/04, 09.10.2007, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22appno%22:[%221448/04%22]}, (14.02.2023), par. 47.
[79] AİHM, Hasan-Eylem Zengin/Türkiye, par. 49.
[80] Çelik, s. 285.
[81] AİHM, Leyla Şahin/Türkiye, par. 154-155.

etmeyeceğini belirtmektedir[82]. Söz konusu davada devletin Felemenkçe dilinin konuşulduğu bölgelerde ilköğretimde öğretim dili olarak Fransızca'yı tercih eden okullar açmayı veya bunlara destek olmayı kabul etmemesini AİHM, Protokolün 2. maddesine aykırı görmemiştir ve ihlal olmadığına karar vermiştir. Mahkemeye göre devletlerin belirli bir dilde öğretim yapan okulların açılması ve mali açıdan desteklenmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Aynı kararda Mahkeme Belçika Hükümetini Fransızca konuşulan bir bölgede ikamet eden ana dili Felemenkçe olan çocukların Felemenkçe dilinde eğitim alabilmesine rağmen, Felemenkçe konuşulan bir bölgede ikamet eden Fransız öğrencilerin ana dilleri olan Fransızca dilinde eğitim görememeleri konusunda mevzuatın Felemenkçe veya Fransızca dilinde konuşan ailelere aynı şekilde uygulanmaması neticesini doğurduğu ve olayda sözleşmenin 14. maddesinde düzenlenen ayrımcılık yasağının ihlal edildiği gerekçesiyle mahkum etmiştir[83].

AİHM'nin eğitim hakkı kapsamındaki kararları incelediğinde dil unsuru haricinde din, cinsiyet, etnik köken, engellilik, cezaevinde bulunanlar gibi unsurlar yönünden eğitim hakkını yorumladığı görülmektedir. Söz konusu bu unsurlara yönelik içtihatlar, özellikle engellilik ve cezaevinde bulunanların konu olduğu, çalışmamızın diğer bölümlerinde yer alacak eğitim kamu hizmetinin ilkelerini anlaşılması ile eğitime erişim anlamında yol gösterici olacaktır.

Eğitime erişim açısından örneğin özgürlüğü kısıtlananların durumu yukarıda bahsedilen unsurlardan birisidir. Kanunlara göre tutuklu bulunan veya mahkûm olan kişiler, özgürlük hakları haricinde Sözleşme'de teminat altına alınmış olan diğer hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam etmektedirler. Bu sebeple söz konusu kişiler, eğitim hakkına da sahiplerdir. Cezalandırmanın amacının ıslah edilme ve iyileştirme olduğu düşünüldüğünde eğitime erişim göz ardı edilmemelidir. AİHM Velyo Velev/ Bulgaristan kararında bir tutuklunun cezaevi okuluna yazılmasına izin vermemeyi ihlal olarak nitelendirmiştir.

[82] AİHM, Belçika Eğitim Dili Davası/Belçika, Başvuru No: 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, 23.07.1968, https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57525, (15.02.2023).
[83] Çalışkan, s. 304.

IV. TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI

A. 1982 Anayasası Öncesi Anayasalarda Eğitim Hakkı

Cumhuriyet dönemi öncesindeki anayasalar açısından da eğitim hakkına dair hükümler yer almaktadır. 1876 Anayasası'nın (Kanun-u Esasî) "Tebaa-i Devlet-i Osmâniye'nin Hukuk-ı Umûmîyyesi[84] (Osmanlı Devleti Tebaasının Temel Hakları) başlığı altında 15. ve 16. maddelerinde eğitim hakkına ilişkin şu ifadelere yer verilmiştir:

> *"Madde 15 – Emri tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet sartile her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur.*
>
> *Madde 16 - Bilcümle mektepler Devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniye'nin terbiyesi bir sıyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba tesebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye halel getirilmeyecektir."*

1921 Anayasası'nda (Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu) eğitim hakkının düzenlenmediği görülecektir. Nitekim 1921 Anayasası milli mücadele döneminde, olağanüstü bir durumdayken hazırlanmıştır. 1921 Anayasası 23 madde ve 1 madde-i münferideden oluşmakta olup oldukça kısa hazırlanmıştır. Genel ilkeler ortaya konularak çerçeve bir anayasa hazırlanmıştır. Anayasa'da yalnızca meclisin nasıl oluşacağına ilişkin ve yerel yönetimler konusunda maddeler yer almıştır. Millî Mücadele döneminin zor ve olağanüstü şartları altında hazırlanan bu anayasada anayasacılık fikrinin özünü oluşturan temel hak ve hürriyetler ve yargı alanında düzenlemeler yapılmamıştır[85].

Cumhuriyetin ilanının ardından eğitim hakkının anayasal bir hak olması 1924 Anayasası[86] ile gerçekleşmiştir. 87. maddede *"Kadın, erkek bütün Türkler ilk öğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim Devlet okullarında parasızdır."* Eğitime dair sadece bu hüküm vardır. Ancak bu hükümden de anlaşılmaktadır ki

---

[84] 1876 Anayasası, döneminin karşılaştırmalı hukuk anayasalarının temel hak ve özgürlük anlayışına benzer biçimde Osmanlı tebaasının temel hak ve özgürlüklerini düzenlemiştir. Temel hak ve hürriyetler 8.ve 26. maddeler arasında düzenlenmiştir. Temel haklar haricinde, yargıya dair önemli düzenlemeler de 1876 Anayasası'nda yer almıştır; Serdar Narin, **1876 ile 1921 Anayasalarına Egemen Olan İlkeler ve Devlet Fonksiyonları,** Astana Yayınları, Ankara, 2022, s. 31 vd.

[85] Narin, s. 63, 70.

[86] 1924 Anayasası için bkz, https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/ (07.01.2024).

eğitimin bir hak olmasından ziyade ödev olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar eğitimle ilgili 1924 Anayasası'nda çok kısa şekilde düzenleme yapılmış olsa dahi eğitim alanındaki esaslı değişiklikler daha çok kanunla yapılmıştır. Nitekim Tevhidi Tedrisat Kanunu da aynı yıl yürürlüğe girmiştir. Kanunlarla yapılan değişiklikler neticesinde Türk Milli Eğitim sistemi yeniden inşa edilmiştir[87].

1961 Anayasası[88], sosyal devlet ilkesini hukukumuza kazandıran bir anayasadır. Bunu eğitim hususunda da görmek mümkündür. 1961 Anayasası'nda günümüzde tartışılan konulara aydınlatacak şekilde eğitim hakkı düzenlenmiş ve sınırları çizilmiştir[89].

1961 Anayasası'nda eğitim hakkına ilişkin birden fazla maddede hüküm mevcuttur. *"Kişi Hakları ve Ödevleri"* bölümünün altında düzenlenen ve "Bilim ve sanat hürriyeti" başlığını taşıyan 21. maddede eğitim hakkında hükümlere yer verilmiştir. Maddenin ilk fıkrasında *"Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir"* ifadesiyle bilim ve sanat hürriyetinin kapsamından bahsedilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında *"Eğitim ve öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir."* İfadesiyle serbestliğe sınır getirilmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında *"Özel okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir"* hükmüne yer verilmiştir. Bu ifadelerin benzeri 1982 Anayasası'nda da yer edinmiştir. Son fıkrada ise *"Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz."* hükmü düzenlenmiştir.

1961 Anayasası'nda ayrıca *"Sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler"* bölümünde *"Öğrenimin sağlanması"* başlıklı 50. madde yer almaktadır. Maddede halkın eğitiminde ve öğreniminde ihtiyaçları sağlama adına Devletin "başta gelen ödev"inden bahsedilmiştir. 1982 Anayasası'nda buna benzer bir düzenlemeye yer verilmemiştir. 1961 Anayasası'nda belirtilen bu "başta gelen ödev" ifadesi bu hakkın özel bir önemi olduğunu ve 1982 Anayasası'na göre hak bağlamında daha üst bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir[90]. Maddenin geri kalanında ilköğretimin herkes için mecburi

[87] Ülker, s. 53-54.
[88] 31 Mayıs 1961 tarihli ve 10816 sayılı RG.
[89] Nuri Yaşar, **İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 81-82.
[90] Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 266.

ve devlet okullarında parasız olduğu, maddi imkânları yetersiz ve özel eğitime ihtiyacı olan çocuklara devlet desteği sağlanması hususları düzenlenmiştir.

1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yer alan madde hükümlerinden yola çıkarak söyleyebiliriz ki eğitim hakkı adına 1924 Anayasası'ndan sonra 1961 Anayasası ile sosyal devlet ve hak odaklı bir yaklaşım benimsenmiş ancak 1982 Anayasası ile bu yaklaşım tam manasıyla devam ettirilememiştir.

B. 1982 Anayasası'nda Eğitim ve Öğrenim Hakkı

Türk hukukunda eğitim hakkına, anayasal ve yasal düzeyde yer verilmiştir. Ancak Türkiye yukarıda da değindiğimiz üzere gerek insan haklarına ilişkin gerek doğrudan eğitim hakkını konu alan bazı uluslararası sözleşmelere çekince koyduğu için eğitim hakkına ilişkin ulusal düzenlemeler uluslararası düzenlemelerden farklılıklar içermektedir. Bu durum 3 Mart 1924 tarihli 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu ve benzeri nitelikteki ulusal düzenlemelerle ilgilidir.

1982 Anayasası'nın 42. maddesinde eğitim hakkı genel açıdan düzenlenmiştir. Eğitim ve öğrenim hakkı Anayasa'nın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler kısmında düzenlenmiştir[91].

Eğitim ve öğrenime ilişkin Anayasa hükümleri yalnızca 42. madde ile sınırlandırılmamalıdır. 24. maddenin 4. fıkrasında din eğitimi hakkında hükme yer verilmiş, 130. maddesinde ise yüksek öğretim kurumlarına ilişkin hükümler düzenlenmiştir.

1982 Anayasasının 42. maddesi *"Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi"* başlığını taşımaktadır. Anlaşılacağı üzere Anayasa uluslararası sözleşmelerden ziyade ayrıca öğrenim hakkı ifadesine de yer vermiştir.

> *"Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.*
> *Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.*
> *Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz.*
> *Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.*

[91] Sosyal ve ekonomik haklar genel olarak Jellinek'in haklar sınıflandırmasında "pozitif statü hakları"na karşılık gelmektedir. Bu haklar sosyal devlet anlayışının gelişimi neticesinde oluşmuşlardır. Devletin olumlu yönde edimde bulunmasıyla haklar gerçekleşmiş olur; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 26. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, Haziran 2021, s. 113.

İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır."

Eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin hükümdeki sınırlamaya yönelik kurallar fazla ayrıntılıdır ve düzenlemenin kendisi 1961 Anayasası'na göre önemli farklılıklar içermektedir. 1961 Anayasası'nda "Öğrenimin Sağlanması" başlığını taşıyan 50. madde *"Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindendir."* ifadesi ile başlamaktadır. 1982 Anayasası'nda ise "ödev"in kime ait olduğu belli değildir. Buradan anlaşılacağı üzere en önemli farklılık *"başta gelen ödev"* ilkesinin kaldırılmış olmasıdır[92].

Daha önce ifade ettiğimiz üzere uluslararası sözleşmelerin neredeyse tamamında münferit bir hak olarak belirtilen eğitim hakkı en temel insan haklarındandır. Pozitif statü hakları dahilinde bulunan bir hak olması nedeniyle devletten talepte bulunma hakkını da ihtiva etmektedir. Anayasa'nın 42. maddesindeki düzenleme doktrine göre devlete eğitim ve öğrenim imkânlarının bizzat devlet tarafından bireylere sağlanması, maddi olanaklardan yoksun ancak başarılı öğrencilerin burslar ve başka yollarla desteklenmesi ve eğitim hizmetinin gereği gibi yürütülmesi konusunda gözetim ve denetim olmak üzere üç farklı pozitif yükümlülük vermektedir[93].

Kişinin kendisi veya ailesi, eğitim görmeyi istemese dahi devlet gücü vasıtasıyla ilköğretim hizmetinden zorunlu olarak faydalandırılır. Ülkemizde de

---

[92] Niyazi Altunya, **Anayasa Hukuku Açısından Türkiye'de Eğitim ve Öğrenim Hakkı,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 51.

[93] Bülent Algan ve Müberra Algan, "Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Eğitim Hizmetlerinin Ruhsat Usulü ile Özel Kişilere Gördürülmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2013, s. 163.

uygulama bu şekildedir. Mevcut yasal düzenlemelere göre ilköğretim sekiz yıl olup zorunludur. Ailelere bu hususta tercih hakkı sunulmamıştır ve çocuğunu eğitim için okula göndermeyenlere cezai müeyyide düzenlenmiştir[94]. İlköğretimin kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu olduğu ve Devlet okullarında parasız olduğuna ilişkin hüküm, önceki bölümde de incelemiş olduğumuz eğitim hakkına ilişkin uluslararası düzenlemelerle de paralellik içermektedir.

Maddenin ikinci fıkrasında öğrenim hakkının kapsamının kanun ile düzenleneceği ifade edilmiştir. Gerçekten de başta Milli Eğitim Temel Kanunu olmak üzere eğitim üzerine çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır.

Çalışmamızın belki de asıl amacı ile bağlantılı olan anayasal hüküm "*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz."* hükmüdür. Zira bu hüküm esasında eğitim hakkına erişime değinmektedir.

Anayasa m.42/7'de yer alan "*Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır."* hükmü ise eğitimde fırsat eşitliğine vurgu yapmaktadır. Bu husus esasında Anayasanın 2. maddesinde yer alan ve 5. maddesinde de vurgulanan sosyal (hukuk) devlet(i) ilkesinin de gereğidir.

Bulut'a göre m. 42/7'de ifade edilen burs ve diğer yardımların yapılması yükümlülüğü, Anayasa'da ve uluslararası insan hakları belgelerinde ifade edilen eğitim hakkından mahrum bırakılmamanın somutlaştırılmasıdır[95].

Anayasanın 130. maddesinde de yükseköğretime ilişkin hükümler ayrıca düzenlenmiştir. İlgili maddede yükseköğretim kurumlarında verilen eğitim ve öğretimin çağdaş esaslara dayandığı, üniversitelerin özerk olduğu ve yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve işleyişleri gibi hususlara yer verilmiştir.

Gerek eğitim hakkına erişim gerekse eğitimde fırsat eşitliğine ilişkin ilkeler eğitim ve öğretim kamu hizmetlerinin sunulması adına yol gösterici niteliktedir.

---

[94] 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunun 55. maddesinin 2. Fıkrası şu şekildedir: *"Öğrencinin veli veya vasi veya aile başkanları, okul idaresince köylerde muhtarlığa, diğer yerlerde mülki amirliğe hemen bildirilir. Muhtarlar ve mülki amirler en geç üç gün içinde durumun veli veya vasi veya aile başkanlarına tebliğini sağlarlar. (Değişik son cümle: 24/4/2003- 4854/1 md.) Yapılan tebliğde okulca kabul edilecek geçerli sebepler dışında çocuğun okula gönderilmemesi hâlinde idarî para cezasıyla cezalandırılacağı bildirilir."*

[95] Bulut, s. 200.

Aşağıda hem bu husus üzerine ulusal mevzuata değinilecek hem de kamu hizmetinin ilkeleri açıklanırken izahat yapılacaktır.

C. Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkına İlişkin Yasal Düzenlemeler

1. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu

Türk eğitim sisteminin içeriğini ve kapsamını izah eden temel yasal düzenleme 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (METK)'dur ve 24.6.1973 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[96]. Yasanın kapsamı 1. maddede şu şekilde belirtilmiştir: "*Bu Kanun, Türk milli eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve Devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar."* Anlaşılacağı üzere bu kanun ile sistemsel bir bütünlük dikkate alınarak eğitimde temel hususların düzenlendiği anlaşılmaktadır. Kanun'un 2. ve 3. maddelerinde Türk Milli Eğitiminin genel ve özel amaçları açıklanmıştır. Genel amaçlar; Türk Milletinin tüm fertlerinin milli ve manevi değerleri benimsemesini, bedenen ve zihnen sağlıklı ve topluma karşı sorumlu olmasını, kendi hayatlarını idame ettirebilecek bir mesleğe sahip olmasını ve ülkenin kalkınmasını sağlayıp çağdaş uygarlığın ortağı olmaları şeklinde belirtilmiştir.

Yasanın ikinci bölümünde milli eğitim sisteminin temel ilkeleri düzenlenmiştir. Yasanın 4. maddesinden 17. maddesine kadar ilkelere yer verilmiştir. Bu ilkeler; *"Genellik ve eşitlik", "Ferdin ve toplumun ihtiyaçları", "Yöneltme", "Eğitim hakkı", "Fırsat ve imkân eşitliği", "Süreklilik", "Atatürk İnkılap ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği", "Demokrasi eğitimi", "Laiklik", "Bilimsellik", "Planlılık", "Karma eğitim", "Eğitim kampüsleri ve okul ile ailenin işbirliği", "Her yerde eğitim"* olarak sıralanmıştır. Türk Milli Eğitim sisteminin bu temel ilkelerin bir kısmı eğitim hakkına değinen uluslararası pek çok düzenleme ile benzer olmakla birlikte Anayasada belirtilen hususlar yönünden başka ilkelere de yer verilmiştir. Bu

[96] 24.06.1973 tarihli ve 14574 sayılı RG.

ilkeler aşağıda eğitim kamu hizmetini açıkladığımız bölümde kamu hizmetinin ilkelerini açıklamak adına yol gösterici nitelikte olacaktır.

Türk Milli Eğitim sisteminin kapsamı ise METK m.18'de açıklanmıştır. İlgili maddede eğitim sisteminin örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölüm şeklinde kurulduğu ifade edilmiştir. Örgün ve yaygın eğitim ise *"Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsar."* ve *"Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar."* olarak tanımlanmıştır. Kanunda okul öncesi eğitimin, ilköğretimin, ortaöğretimin, yükseköğretimin ve yaygın eğitimin kapsamı, amaç ve görevleri, kuruluşları vs. hususlar tafsilatlı şekilde açıklanmıştır.

2. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu

METK'de yükseköğretime ilişkin hükümler olmakla birlikte yükseköğretimde amaç ve ilkeleri, teşkilatlanmayı, işleyişi, görevleri, eğitim-öğretim, öğrenci ve öğretim elamanları vs. hususları bir bütünlük içinde düzenleyen yasal düzenleme 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur[97].

Kanunun kapsamı 1. maddede *"Bu kanun; yükseköğretim üst kuruluşlarını, bütün yükseköğretim kurumlarını, bağlı birimlerini ve bunlarla ilgili faaliyet ve esasları kapsar. Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığına bağlı yükseköğretim kurumlarıyla ilgili özel kanun hükümleri saklıdır."* olarak ifade edilmiştir.

Kanun'un 4. maddesinde yasanın amaçları sayılmıştır. Özetle, milli ve manevi değerlere bağlı, sağlıklı belli bir alanda bilgili ve kendi geçimini ve mutluluğunu sağlayabilecek vatandaşlar yetiştirip Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve çağdaşlaşmasına katkıda sağlayıp yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırmaların yapılması yükseköğretimin amaçları olarak belirtilmiştir.

2547 sayılı Kanun'un 5. maddesinde *"Ana ilkeler"* belirtilmiş ve yükseköğretimin bu ilkeler doğrultusunda planlanıp programlanacağı ve düzenleneceği ifade edilmiştir. Söz konusu ilkelere şu şekilde ifade edilmiştir:

> *a) Öğrencilere, ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılması sağlanır.*

[97] 06.11.1981 tarihli ve 17506 sayılı RG.

b) Milli Kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı, kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilir ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü kazandırılır.

c) Yükseköğretim kurumlarının özellikleri, eğitim- öğretim dalları ile amaçları gözetilerek eğitim- öğretimde birlik ilkesi sağlanır.

d) Eğitim- öğretim plan ve programları, bilimsel ve teknolojik esaslara, ülke ve yöre ihtiyaçlarına göre kısa ve uzun vadeli olarak hazırlanıp sürekli olarak geliştirilir.

e) Yükseköğretimde imkân ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemler alınır.

f) (Değişik: 3/4/1991- 3708/2 md.) Üniversiteler ile yüksek teknoloji enstitüleri ve bunlar içindeki fakülte, enstitü ve yüksekokullar, Cumhurbaşkanınca yapılan yükseköğretim planlaması çerçevesinde kanunla kurulur.

g) Meslek elemanı yetiştiren bakanlıklara bağlı yüksekokullar, Yükseköğretim Kurulunun tespit edeceği esaslara göre Cumhurbaşkanı kararı ile kurulur.

h) Yükseköğretim kurumlarının geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, genişletilmesi ve bütün yurda yaygınlaştırılması amacına yönelik olarak yenilerinin açılması, öğretim elemanlarının yurt içinde ve dışında yetiştirilmeleri ve görevlendirilmeleri, üretim - insangücü - eğitim unsurları arasında dengenin sağlanması, yükseköğretime ayrılan kaynakların ve ihtisas gücünün dağılımı, milli eğitim politikası ve kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda ülke, çevre ve uygulama alanı ihtiyaçlarının karşılanması, örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim - öğretimi de kapsayacak şekilde planlanır ve gerçekleştirilir.

ı) (Değişik: 29/5/1991 - 3747/1 md.) Yükseköğretim kurumlarında, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk dili, yabancı dil, 20/6/2012 tarihli ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa göre iş güvenliği uzmanı olabilecek mezunları yetiştiren fakültelerde iş sağlığı ve güvenliği zorunlu derslerdendir. Ayrıca, zorunlu olmamak koşuluyla beden eğitimi veya güzel sanat dallarındaki derslerden birisi okutulur. Bütün bu dersler en az iki yarı yıl olarak programlanır ve uygulanır"

2547 sayılı Kanunda belirtilen bu ilkeler çalışmamızın konusu olan eğitim ve öğretim kamu hizmeti ile doğal olarak her yönüyle ilgili olsa dahi özellikle (d) bendi eğitim-öğretim plan ve programlarının *"bilimsel ve teknolojik esaslara"* göre *"sürekli olarak geliştirileceği"* ifadesine yer vermesi hem eğitim ve öğretim kamu hizmetinin bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz kamu hizmetinde süreklilik ve değişkenlik ilkesine temel olmakta hem de teknolojiye vurgu yaparak eğitimde dijital çağa göre hizmet verilmesini de desteklemektedir.

Yükseköğretim Kurumlarının görevleri 12. maddede belirtilmiş ve *"Eğitim teknolojisini üretmek, geliştirmek, kullanmak, yaygınlaştırmak"* da görevler arasında belirtilmiştir. Yine Kanun'un 44. maddesinde *"Yükseköğretim Kurulu kararı üzerine yükseköğretim kurumlarında; öğretim elemanı ve öğrencilerin aynı mekânda bulunma zorunluluğu olmaksızın, bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak öğretim faaliyetlerinin planlandığı ve yürütüldüğü önlisans, lisans ve lisansüstü uzaktan*

öğretim programları açılabilir." ifadesi ile eğitime erişimi kolaylaştırıcı mahiyette yükseköğretim kurumlarındaki eğitim ve öğretim hizmetlerinde dijitalleşmenin yasal zemini de tesis edilmiştir.

3. Eğitime İlişkin Diğer Kanun ve Kanun Altı Düzenlemeler

METK ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ilk akla gelen ve eğitimde kapsamı açıklayan yasal düzenlemeler olmakla birlikte eğitime ilişkin başka yasal düzenlemeler de vardır[98]. Eğitime ilişkin Türk Hukukundaki Kanunların başlıcaları; 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[99], 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu, 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu, 6721 sayılı Türkiye Maarif Vakfı Kanunu,5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 3580 sayılı Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumlarında Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun, 3308 sayılı Meslekî Eğitim Kanunu, 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun, 2841 sayılı Zorunlu İlköğrenim Çağı Dışında Kalmış Okuma-Yazma Bilmeyen Vatandaşların, Okur-Yazar Duruma Getirilmesi veya Bunlara İlkokul Düzeyinde Eğitim Öğretim Yaptırılması Hakkında Kanun, 2684 sayılı İlköğretim ve Orta Öğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu olarak belirtilebilir.

[98] Milli Eğitim mevzuatı için bkz; https://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=2 (10.10.2023)
[99] 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin On birinci bölümünde Millî Eğitim Bakanlığının görevleri, teşkilat yapısı ve hizmet birimleri düzenlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
KAMU HİZMETİ KAVRAMI VE KAMU HİZMETİNİN İLKELERİNİN EĞİTİM-ÖĞRETİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. KAMU HİZMETİ KAVRAMI VE EĞİTİM-ÖĞRETİM KAMU HİZMETİ

Çalışmamızın ilk bölümünde Türk Milli Eğitim sistemini incelerken gördüğümüz üzere eğitim sistemimiz METK'ye göre örgün ve yaygın eğitim olarak sistemleştirilmiştir. Bu sebeple tez çalışmamızın giriş kısmında izah ettiğimiz üzere eğitim ve öğretim kamu hizmetine ilişkin değerlendirmelerimiz eğitim ve öğretim hizmetinin geniş kapsamı nazara alındığında esas olarak örgün eğitim boyutuyla olacaktır[100]. Bu bölümde öncelikli olarak kamu hizmeti kavramı açıklanacaktır. Kamu hizmetine hâkim olan ilkeler ise eğitim ve öğretim kamu hizmetiyle ve dijital ortamda eğitim bağlamıyla birlikte izah edilecektir.

A. Kamu Hizmeti Kavramı

Kamu hizmeti kavramı, farklı isimlendirmeler ve tanımlar doğrultusunda farklı disiplinlerin inceleme alanlarına girmektedir. Hukuki boyutunun yanı sıra kamu hizmeti konusunun siyasi, iktisadi, sosyolojik ve psikolojik boyutu da vardır[101]. Bu kavram "devletin işlevleri/görevleri" biçiminde siyaset bilimi alanında, "kamu

---

[100] Ancak eğitim ve öğretim kamu hizmetini incelerken yapacağımız değerlendirmeler 5580 sayılı Kanun ve 2547 sayılı kanunun ilgili hükümleri uyarınca özel öğretim kurumları ve vakıf üniversitelerini için de geçerli olacaktır. Zira 14.02.2007 tarihli ve 26434 sayılı RG.'de yayımlanan 5580 sayılı Kanun m.6/1'de *"Kurumlarda eğitim-öğretim ve yönetim, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak yürütülür."* ifadesine yer verilmiştir. Benzer bir vaziyet vakıf üniversiteleri için de geçerlidir. 2547 sayılı Kanun'un "kapsam" başlıklı 2'nci maddesinde *"Bu kanun; yükseköğretim üst kuruluşlarını, bütün yükseköğretim kurumlarını, bağlı birimlerini ve bunlarla ilgili faaliyet ve esasları kapsar."* ifadesine yer verilmiş ve 31.12.2005 tarihli ve 26040 sayılı RG.'de yayımlanan Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği m32'de *"Vakıf yükseköğretim kurumları 2547 sayılı Kanunun vakıf yükseköğretim kurumları ile ilgili ek Maddelerinde aksine bir hüküm bulunmadığı sürece 2547 sayılı Kanunun bütün hükümlerine uymakla yükümlüdürler."* ifadesine yer verilmiştir.

[101] Ali D. Ulusoy, **Yeni Türk İdare Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s. 461.

kesimi", "kamu malı" biçiminde de kamu ekonomisi ve kamu maliyesi alanlarında incelenmektedir. Kamu hizmeti konusunda siyaset bilimi kısmen idare hukukuna etki etmişse de kamu maliyesi, kamu ekonomisi ya da genel olarak ekonomik yaklaşımlar idare hukuku alanında neredeyse hiç kullanılmamıştır[102].

Kamu yönetimine ilişkin temel kavramlardan olan kamu hizmeti, kamu yönetiminin uğraş alanın tespit edilmesinde yardımcı olan bir kavramdır. Kamu hizmeti kavramı değişik anlamlarda kullanılabilmektedir. Örneğin Anayasa'nın 128. maddesinde yer alan *"Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür."* hükmündeki kamu hizmeti ifadesi "faaliyet, iş uğraş" anlamında kullanılırken 70. maddesindeki *"Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir."* kamu hizmeti kamu kuruluşlarını işaret etmektedir[103].

Kamu hizmeti, idarenin faaliyet konusunu oluşturur. Bu açıdan idare hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak değerlendirilmesinin de temel unsurudur. Sürekli gelişmesi, değişmesi ve özel hukukun üzerinde etkisi artmakla beraber idare hukuku açısından önemini kaybetmemiştir[104].

Doktrin incelendiğinde kamu hizmetinin organik, maddi ve şekli açıdan tanımlandığı ve açıklandığı görülecektir. Organik açıdan kamu hizmeti, belli bir görevi yürütmek için bir kamu tüzel kişisi tarafından tahsis edilmiş olan ajan ve vasıtaların bütünüdür. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz Anayasa'nın 70. maddesinde organik açıdan kamu hizmeti deyimi kullanılmıştır[105].

Maddi açıdan kamu hizmeti, söz konusu faaliyeti yürüten örgütün niteliklerinde bağımsız şekilde, sadece faaliyetin niteliği göz önünde bulundurularak yapılan tanımlamadır. Bu yönüyle kamu hizmeti tatmininde kamu yararı olan kamusal bir gereksinimi karşılayan faaliyettir[106]. Örneğin Anayasa'nın 47. maddesindeki

---

[102] Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, 3. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, Ağustos 2015, s. 9.

[103] A. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, **İdare Hukuku Cilt: I (Genel Esaslar),** 13. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, Ekim 2019, s. 552.

[104] Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 17. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 587.

[105] Metin Günday, **İdare Hukuku**, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim 2011, s. 330.

[106] Anayasa Mahkemesi de kamu hizmeti tanımında gereksinim üzerinden bir tanımlama yapmıştır: *"...Kamu hizmeti geniş tanımıyla, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların*

"Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir." hükmünde belirtilen kamu hizmeti ifadesi faaliyet anlamındadır[107].

Şekli (biçimsel) anlamda kamu hizmeti, bir etkinlik olarak kullandığı yöntemlerin içeriğine göre tanımlanır. Başka bir söyleyişle kamu hizmeti, belli bir hukuksal düzeni ifade eder. Kamu hizmetinin bu niteliğe sahip olabilmesi için kamu hizmeti hukuksal düzenine bağlı olması gereklidir[108].

Günday'a göre bu ölçütler günümüzde kamu hizmeti kavramını açıklamaya yetmemektedir. Organik ölçüt yani bir faaliyetin kamu hizmeti sayılabilmesi için onun muhakkak klasik anlamda idari kuruluşlarca yürütülmesi şartı aranmamaya başladı. Zira bugün tüm kamu hizmetlerinin imtiyaz yolu ile özel kişilere gördürülebileceği kabul edilmektedir. Ancak özel kişilere gördürülse dahi denetim ve gözetim görevinin Devlete veya ilgili kamu idaresinin üzerinde olduğu tartışmaya kapalıdır. Maddi ölçüt de günümüzde geçerliliğini korumamaktadır. Niteliği gereği kamu hizmeti sayılan bir faaliyet bulunmamaktadır. İnsan faaliyetleri niteliklerine göre ayrılmazlar. Ancak belirli bir dönemde ve belirli bir yerde topluma egemen olan siyasal, sosyal ve iktisadi sisteme göre kamusal ve özel faaliyet olarak ayrılabilirler. Siyasal organlar o faaliyeti kamu hizmeti olarak nitelendirdikleri müddetçe her ne nitelikte olursa olsun her insani faaliyet kamu hizmeti olmaya meyillidir[109].

Doktrinin genel olarak hem fikir olduğu tanımlamaya göre kamu hizmeti; nitelendirmesi yasama organı tarafından yapılan, özel bir hukuki rejime bağlı olan, idare veya idarenin denetim ve gözetimi altında özel kişilerce yürütülen ve kamu yararı amacı taşıyan faaliyetlerdir[110].

---

denetimi ve gözetimleri altında, ortak gereksinimleri karşılamak ve kamu yararını sağlamak için topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir…" AYM, 26.06.2019 tarihli ve E.2019/27 - K.2019/56 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2019/56?EsasNo=2019%2F27, (08.11.2023).

[107] Günday, s. 330.

[108] İsmet Giritli, Pertev Bilgen, Tayfun Akgüner ve Kahraman Berk, **İdare Hukuku,** 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul, Kasım 2015, s. 1194.

[109] Günday, s. 331; Benzer şekilde bkz. Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 587-588.

[110] Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, 5. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016, s. 590; Giritli, Bilgin, Akgüner ve Berk, s. 1194; Ulusoy, s. 469; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 588; Metin Günday yasama organı ifadesi yerine siyasi organ ifadesini kullanmaktadır; Günday, s. 332.

B. Kamu Hizmetinin Kurulması ve Sona Ermesi

Kamu hizmetleri toplumun gereksinimlerine göre meydana gelmektedir ve takdir de yasama organına aittir[111]. Anayasa'nın 123. maddesinde *"İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir."* ifadesine yer verilmiştir. İdareye görevler verilmesinin ve idari birimler oluşturulmasında amacın esas olarak kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi olduğuna göre Anayasa'nın 123. maddesinde yer alan bu hüküm aslında kamu hizmetlerinin kurulmasının da kanunla yapılacağını işaret etmektedir[112]. Aynı maddenin 3. fıkrasında *"Kamu tüzelkişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur."* İfadesine yer verilmiştir. Bu ifade 2017 Anayasa değişikliği ile bu şeklini almıştır. Değişiklikten önce *"ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak"* ifadesi yer almaktaydı. Bu durumda akla gelen sorulardan birisi Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kamu hizmetinin kurulup kurulmayacağı ya da kanunla kurulan kamu hizmetinin Cumhurbaşkanlığı kararıyla kaldırılıp kaldırılmayacağıdır.

Doktrindeki bir görüşe göre Anayasa 123. maddenin 3. fıkrasındaki bu hüküm doğrultusunda idari faaliyetin konusunu oluşturan kamu hizmetinin kuruluşu kural olarak belli bir teşkilatın da kurulmasını gerektirdiğinden, idarenin kanuniliği ilkesi doğrultusunda kamu hizmeti teşkilatı kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulabilir[113].

Ulusoy'un görüşüne göre Anayasa 104. maddesinin 17. fıkrasında belirtilen *"...Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir."* ifadesi bağlamında idarenin kuruluş ve görevlerinin ancak kanunla düzenlenebileceğine ilişkin anayasal hüküm mevcudiyetini koruduğuna göre ve Anayasanın cumhurbaşkanına verdiği yetkilerin kapsamında yeni kamu hizmetleri kurmak veya mevcut kamu hizmetlerini kaldırmak

[111] Gözübüyük ve Tan, s. 560; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 588-589.
[112] Ulusoy, s. 471.
[113] Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 588.

yönünde bir yetki bulunmadığına göre kamu hizmetlerinin kurulmasında yasallık ilkesi geçerliliğini devam ettirmektedir. Bu sebeple Cumhurbaşkanı tarafından kamu hizmetlerinin kurulması ve kaldırılması hukuken anayasal açıdan imkân dahilinde değildir. Anayasa kamu hizmetlerini kurma ve kaldırma noktasında yasama ve yürütme arasında görev ve yetki paylaşımı yapmıştır. Genel karar alma ve asli düzenleme yetkisi Yasamadadır; Cumhurbaşkanı ise icra yetkisi kapsamında Yasamanın çizdiği sınırlar dahilinde somutlaştırarak teşkilat kurma, düzenleyici işlemler yapma yetkisini haizdir. Cumhurbaşkanının kamu hizmetlerinin kurulması ve kaldırılması hususunda asli düzenleme yetkisi kullanarak kanunla düzenlenmemiş yeni bir kamu hizmetini kurması imkân dahilinde olmadığı gibi önceden kanunla düzenlenmiş bir kamu hizmetini kaldırması da imkân dahilinde değildir. Cumhurbaşkanının bu konudaki yetkisi *"asli"* değil *"türevsel"* niteliktedir[114].

Kanımızca kamu hizmetinde yasallık ilkesi halen geçerlidir. Zira Cumhurbaşkanın yetkileri içerisinde kamu hizmetlerini kurma veya kaldırma açıkça düzenlenmemiştir. Aksi halde anayasal dayanağı olmayan bir yetkisinin varmış gibi kullanılması durumu söz konusu olur. Bu durum da yasamanın etkinliğinin azaltılması anlamına gelir.

Buradan hareketle söylenebilir ki özel anlamda kamu hizmetinin kurulması, genel anlamda da tüm kural koyma faaliyetleri açısından dayanağı açıkça belli olmayan bir yetki kullanımı, çoğulcu demokrasi ve siyasal katılımcılık ile de bağdaşmayacağı gibi yasamanın etkisizleştirilmesinin de önünü açmış olur[115].

Kamu hizmetinin sona ermesinde ise ilgili kamu hizmeti, yetkide ve usulde paralellik ilkesi gereğince kamu hizmetini kurmaya yetkili makam tarafından kaldırılmalıdır.

---

[114] Ulusoy, s. 472, 473.

[115] Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, kural koyma yetkisi ve yasamanın etkisinin azaltılması hakkında açıklamalar için bkz; Bülent Yücel, "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Hakkında Bir Siyasal Niteleme: "Yasamasızlaştırma" Sürecinin Son Halkası", **Cumhurbaşkanının İşlemleri Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı**, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Kamu Hukukçuları Platformu, 18-19 Ekim 2019, ss. 53-103.

C. Kamu Hizmeti Olarak Eğitim ve Öğretim

1. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti Kavramı

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti doktrinde de kamu hizmetlerinin ne olduğu açıklanırken ilk başta sayılacaklardan biri olarak görülmektedir[116].

Anayasa Mahkemesine göre eğitim, "*geniş sosyal fonksiyonları"* ihtiva eden bir hizmettir[117]. Mahkeme, kamu hizmetinin tanımını ve niteliklerini açıklarken eğitim hizmetinin de niteliği gereği kamu hizmeti olduğunu belirtmektedir[118]. Danıştay'a göre ise eğitim ve öğretim kamu hizmeti *"asli ve sürekli bir kamu hizmeti"* niteliğindedir[119].

Eğitim ve öğretim hizmeti, kamu hizmeti kavramı izah edilirken şüphesiz örneklendirilen hizmetlerin başında gelmektedir. Bunun bir diğer sebebi de bu hizmetin anayasal bir yönünün olmasıdır. Bilgen'e göre eğitim ve öğretim faaliyetleri *"sosyal kamu hizmeti"* olarak devletin görevlerindendir[120]. Doktrinde eğitim ve öğretimi anayasada ayrıca belirtilmiş olmasının önemine binaen "*anayasa hükmü sebebiyle kamu hizmeti"* olarak nitelendiren görüşler de vardır[121]. Anayasa Mahkemesinin bir kararında da karşı oy olarak eğitim hizmetinin anayasal kamu

---

[116] Algan ve Algan, s. 161.

[117] *"...Eğitim çok özel bir kamu hizmeti olarak sadece doğrudan faydaları olan değil geniş sosyal fonksiyonları da olan bir hizmettir. Demokratik bir toplumda insan haklarının sağlamlaşması ve devamı için eğitim hakkı vazgeçilmezdir..."* AYM, 14.04.2022 tarihli ve 2019/14617 numaralı İlknur Uyan kararı, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/14617 (16.10.2023); Benzer yöndeki bir diğer karar için bkz; AYM, 10.12.2014 tarihli ve 2013/583 numaralı Mehmet Reşit Arslan ve diğerleri kararı, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/583, (16.10.2023).

[118] *"...Kamu hizmeti, geniş tanımıyla, devlet ya da diğer kamu tüzelkişileri tarafından ya da bunların denetim ve gözetimleri altında, ortak gereksinimleri karşılamak ve kamu yararını sağlamak için topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir. Toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimlerinden olan düzenlilik ve süreklilik isteyen eğitim hizmeti de niteliği gereği kamu hizmeti olarak değerlendirilmektedir..."* AYM, 10.03.2021 ve E.2008/54- K.2011/45, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2011/45?EsasNo=2008%2F54, (08.11.2023).

[119] *"...idarenin asli ve sürekli hizmetlerinden olan eğitim-öğretim hizmetini yürütmesi..."*; Dan. 12. D. E.2006/3643-K. 2009/4943, 29.09.2009, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=12d-2006-3643.htm&kw=`2006/3643`&cr=danistay#fm, (16.10.2023).

[120] Pertev Bilgen, "Kamu Hizmeti Hakkında", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Yıl: 1980, C: 1, Sayı: 1, 2011, s. 113.

[121] Bkz. Gözübüyük ve Tan, s. 588.

hizmeti olduğu ve devlet tarafından öteki kamu hizmetlerine göre daha bir ağırlık verilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmiştir[122].

2. Kamu Hizmeti Türleri İçinde Eğitim ve Öğretimin Yeri

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti doktrinde kamu hizmeti türlerinin sınıflandırılması noktasında başta gelen örneklendirmelerdendir.

Yürütüldükleri alana göre yani ülke çapında ya da yalnızca coğrafi olarak önceden belirlenmiş bölge yürütülmesine göre "mahalli ve milli kamu hizmeti" olarak yapılan ayrımda eğitim ve öğretim, milli kamu hizmeti olarak nitelendirilmiştir[123].

Kamu hizmetleri, konularını oluşturan faaliyetlerin özel kesime de bırakılmasına veya özel kesime tamamen yasaklanmasına göre ayrıma tabi tutulabilir. Eğer bir hizmet sadece ilgili idare tarafından yürütülebiliyorsa ve bu faaliyet özel kesim faaliyette bulunamıyorsa "tekelli kamu hizmeti" söz konusudur. Ancak idare tarafından yürütülen kamu hizmetini özel kesim de gerçekleştirebiliyorsa bu faaliyet

---

[122] "…*"Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten ve aynı zamanda metnine dahil olan başlangıç kısmında, dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ebedi varlığı, refahı, maddî ve manevi mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde sürekli çaba harcanacağı vurgulanırken, "Devletin temel amaç ve görevleri" başlığını taşıyan 5. maddesi de, Devlete, bu amacın gerçekleşebilmesi için gerekli şartları hazırlama görevini vermiş bulunmaktadır. Başka bir anlatımla Anayasa, milletimizi çağdaş uygarlık düzeyine eriştirecek teknik, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişme alanlarında iyi eleman yetiştirilmesini Devletin görevleri arasında saymış, milli eğitim hizmetlerine "anayasal kamu hizmeti" seviyesinde özel bir önem atfetmiş bulunmaktadır. Buna göre, eğitim ve öğretim hizmetlerine, devletçe, öteki kamu hizmetlerine göre daha bir ağırlık verilmesi zorunluluğu vardır. Bu bağlamda, eğitim ve öğretim koşullarının çağdaş uygarlığın gerektirdiği düzeye ulaştırılması için etkin önlemlerin alınması, Devletin erteleyemeyeceği görevlerindendir.";* AYM, 13.07.2015 tarihli ve E.2014/88-K.2015/68 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2015/68?EsasNo=2014%2F88, (30.10.2023); "Anayasal kamu hizmetleri" Fransız hukuku kaynaklı bir terimdir. Fransız Anayasa Konseyi 1986 yılında verdiği bir kararda bazı kamu hizmetlerinin anayasal değerde olduğunu belirtmesi üzerine Fransız hukuk öğretisi bu durumu bu şekilde kavramsallaştırmıştır. Fransa Anayasa konseyinin içtihadına göre burada en temel özellik hizmetin özel kesime devredilmemesidir. Hangi hizmetlerim böyle nitelikte bir hizmet olduğunun belirtilmemesi sebebiyle burada asıl kastedilenin ulusal egemenliğin kullanıldığı klasik idari kamu hizmetleri olduğu sonucuna ulaşılabilirse de Fransız doktrininde anayasal kamu hizmetlerinin kaynağının ulusal egemenliğin kullanıldığı hizmetler ve Anayasa'daki sosyal ve iktisadi nitelikteki isteme hakları olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle örneğin eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hakkı da anayasal kamu hizmeti olarak düşünülmelidir; Karahanoğulları, s. 265-266.

[123] Melikşah Yasin, "Kamu Hizmeti", **İdare Hukuku, (**Ed. Turan Yıldırım), 7. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 430; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 598; Ulusoy, s. 481-482.

"tekelsiz kamu hizmeti" niteliğindedir. Eğitim ve öğretim kamu hizmeti tekelsiz kamu hizmetidir[124].

Bireylerin kamu hizmetinden doğrudan veya dolaylı olarak yararlanmalarına göre yapılan ayrımda ise eğitim ve öğretim hizmetleri doğrudan yararlanılan kamu hizmetleri içerisinde sınıflandırılmıştır. Doğrudan yararlanılan kamu hizmetlerinde bireyler idare ile ayrı ayrı ilişki kurmak suretiyle ve doğrudan söz konusu hizmetten faydalanırlar[125].

Kamu hizmetleri konusu göre de ayrıma tabi tutulabilir. İdari, iktisadi, sosyal ve bilimsel-teknik-kültürel kamu hizmeti şeklinde konusuna göre kamu hizmeti ayrımında ise eğitim-öğretim hizmetleri idari kamu hizmeti olarak nitelendirilmiştir.[126]

Bu yönüyle kamu tüzel kişilerinden ziyade özel hukuk kişileri tarafından da yine kamu tüzel kişilerinin denetimi ve gözetimi şartıyla eğitim ve öğretim kamu hizmeti verilebilir.

Kamu hizmetleri hizmeti sunan özneye göre de ayrıma tabi tutulabilir. Günümüzde kamu hizmetlerinin mutlak suretle klasik idare kuruluşları tarafından görülmesi şartı aranmamaktadır. Bu yönüyle kamu hizmetleri; kamu tüzel kişileri tarafından sunulan kamu hizmetleri, özel hukuk kişileri tarafında sunulan kamu hizmetleri ve kamu-özel karma oluşumlar tarafından sunulan kamu hizmetleri olarak sınıflandırılabilir. Aşağıda eğitim-öğretim hizmetinin özel hukuk kişilerine gördürülmesi hususuna ayrıca değinilecek olmakla birlikte eğitim ve öğretim kamu hizmetinin hizmeti sunan özne açısından "özel teşebbüs tarafından yürütülen (virtüel) kamu hizmeti"[127] dahiline girdiğini söylenebilir. Kamu hizmeti olmaya yatkın faaliyet

---

[124] Günday, s. 337; Atay, s. 621.

[125] Günday, s. 338; Atay, s. 622.

[126] *"İdari kamu hizmetleri devletin öteden beri yürüttüğü geleneksel kamu hizmetleridir. Bunlar iktisadi, sosyal ve bilimsel teknik-kültürel nitelikte olmayan tüm kamu hizmetleridir ..İdari kamu hizmetleri esas itibariyle kamu hukuku kurallarına tabidir. Bu hizmetlerin yetkileri, usulleri, personeli, mal ve paraları kamu hukuku rejimine tabidir."*; Günday, s. 338; "*...Devletin varlık sebebini oluşturan geleneksel kamu hizmetleri "idari kamu hizmeti" olarak anılır. Eğitim, sağlık, bayındırlık gibi hizmetleri idari kamu hizmetine örnek olarak verebiliriz";* Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 599; Ramazan Yıldırım ve Serkan Çınarlı, **Türk İdâre Hukuku Dersleri Cilt II**, Astana Yayınları, Ankara, 2019, s. 216; Atay, s. 622.

[127] Virtuel (olası) kamu hizmeti kavramı, bazı özel faaliyetlerin idare veya kanunkoyucu tarafından kamu hizmeti olarak nitelendirilmemiş olsa dahi nitelikleri icabı potansiyel bir kamu hizmeti olarak değerlendirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Olası kamu hizmeti anlayışında idari yargı kararıyla söz konusu faaliyetin kamu hizmeti olması söz konusudur. Burada kamu yararını gerçekleştirme özelliği taşıyan özel girişimin varlığı ve faaliyetin kamu (alanı) malları üzerinde gerçekleşiyor olması olası kamu hizmetinin iki koşuludur.; Karahanoğulları, s. 270-271.

olarak da nitelendirilebilen virtüel kamu hizmeti kavramında belli hizmetlerin idarenin vereceği izin ve yükümlülüklere uymak şartı ile özel kesim tarafından da yürütülebileceği ifade edilmektedir[128].

Karahanoğulları'na göre virtüel kamu hizmeti kavramın önemi idareye idari yargı kararıyla kamu hizmeti kurması olanağı vermesi değildir. İdarenin izin sistemiyle veya farklı şekillerde, faaliyeti kamu hizmeti olarak nitelendirmeden toplumsal ihtiyaçları karşıladığı öngörülen özel faaliyetlere belli kamusal yükümlülükler getirmesi olasıdır. Bu özellik ilgili faaliyetin idari yargı tarafından kamu hizmeti olarak nitelendirilerek idari rejime ve idari yargıya tabi olması sonucunu doğurmaktadır. Toplumsal ihtiyacı karşılayan, ilgili faaliyeti kamu malları vasıtasıyla gerçekleştiren ve bu sebeplerle idarece düzenlenmiş özel bir girişim yargı tarafından kamu hizmeti olarak nitelenme olasılığı taşıdığı için olası yani virtüel kamu hizmetinden bahsedilmektedir.[129].

Yukarıda ifade edilen yükümlülük denetim olarak kendisini göstermektedir. İdarenin özel teşebbüs tarafından yürütülen virtüel kamu hizmetleri üzerindeki denetim yetkisi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde özel okullarda kendisini net bir şekilde göstermektedir. Bu okulların adlarının başında T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ibaresi bulunmaktadır. Hangi binada faaliyet gerçekleştirebilecekleri, ders saat ve programları, kitaplar MEB tarafından belirlenmektedir. Okul öğretmenleri ve yöneticileri de kamu görevlisi olabilme koşullarını sağlayanlar arasından MEB onayı ile atanmakta veya işe alınmaktadırlar. Bu okullarda gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin bir hukuki uyuşmazlık çıktığında örneğin, sınav sonucuna ilişkin yargı yoluna başvurulması durumunda dava idari yargı mercileri nezdinde MEB'e karşı açılır. Türk hukukunda "virtüel kamu hizmeti" ifadesi pek kullanılmamakta olup onun yerine "özel okul", "özel hastane", "özel halk otobüsü" gibi terimler tercih edilmektedir[130].

[128] Mustafa Şenay Canoruç, "Türk Anayasa Hukukunda Görsel-İşitsel İletişim Özgürlüğü'nün Niteliği", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 22, 2007, s. 347.
[129] Karahanoğulları, s. 273-274.
[130] Yıldırım ve Çınarlı, s. 212-213.

II. KAMU HİZMETİNİN İLKELERİN EĞİTİM VE ÖĞRETİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kamu hizmetleri temel ilkeler dikkate alınarak uygulamaya geçirilir. Kamu hizmetinin belirli bu klasik ilkeleri bütün kamu hizmetlerini kapsayan asgari müşterektir. Bu ilkeler kamusal rejim için asgari nitelikte bir unsurdur. Kim tarafından yerine getirildiği veya niteliğinin ne olduğu noktasında ayrım olmaksızın bütün kamu hizmetleri bu ortak hukuka bağlı olmalıdır[131]. Bu ilkelere "kamu hizmetlerinin genel ilkeleri" veya "kamu hizmetinin yürütülmesinde egemen olan ilkeler" de denilmektedir[132].

Geçmişten bu yana kabul gören bu klasik kamu hizmetleri[133]; süreklilik, değişkenlik, eşitlik ve meccanilik[134] olarak sıralanabilir. Söz konusu ilkelerin her birisi için benzer anlama gelen başka ifadeler de kullanılmaktadır.

Bu ilkeler[135], yukarıda ifade ettiğimiz gibi tüm kamu hizmetleri için asgari müşterek niteliğinde olduğundan şüphesiz eğitim ve öğretim gibi kamu hizmeti niteliğini anayasadan alan bir hizmet için de vazgeçilmezdir. Bunun yanı sıra eğitim ve öğretim kamu hizmeti yönünden aşağıda inceleyeceğimiz bu ilkelerin uluslararası sözleşmelerde de yer alıyor olması, dijitalleşen ve her gün yeni bir teknolojinin üretildiği günümüz dünyasında hizmetlerden yararlananların talepleriyle birlikte

---

[131] Karahanoğulları, s. 188.

[132] Atay, s. 595.

[133] Bu ilkeler içtihat kökenli olup Fransız hukukçu Louis Rolland tarafından yapılan çalışmalarla sistematik hale getirilmiştir. Bu nedenle bu ilkeler "Rolland Yasası" (lois de Rolland) olarak da adlandırılmaktadır; Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, 23. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2021, s. 487; Ulusoy, s. 492; https://fr.wikipedia.org/wiki/Lois_de_Rolland (07.11.2023).

[134] Geleneksel kamu hizmeti anlayışında meccanilik ilkesinin de olduğu dikkate alınsa bile günümüzde bu ilkenin tamamıyla geçerliliği söz konusu değildir. Ayrıntılı açıklama meccanilik ilkesi bölümünde açıklanacaktır.

[135] Kamu hizmetlerinde işleyişin bu muhtelif ilkelere tabi olduğunun kabul edilmesi, bu hizmetlerin doğalarının gereği olarak bu nitelikleri taşıdıkları anlamına gelmekle birlikte bu ilkelerin normatif bir değer taşımasını, daha açıklayıcı bir ifadeyle bu kamu hizmetlerinin bu ilkelere uyması gerekliliğine de ihtiva eder. Yani bu ilkeler kamu hizmetinin işleyişinde uyulması gereken normlardır. Örneğin içtihatlarla gelişmiş olan idarenin sorumluluğu kavramı temel olarak "hizmet kusuru" kavramına dayanmaktadır. "Hizmet kusuru" durumları kamu hizmeti ilkelerindeki aksaklığı açıklamaktadır. İdari yargıçların kullandığı ölçüt niteliğinde olan bu normların, mevzuatla sınırlı olmadan hukukun genel prensiplerine doğru genişlemesinde ve bu sebeple idare hukukunun içtihat hukuku olarak ilerlemesinde söz konusu kamu hizmeti ilkelerinin bu bağlayıcı karakteri de önemli bir fonksiyon üstlenmektedir; Karahanoğulları, s. 189-190.

düşünüldüğünde kamu hizmetinin ilkelerinin geçerliliğin açık bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

A. Süreklilik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi

1. Kamu Hizmetinde Süreklilik İlkesi

Kamu hizmetlerinin nihai amacı kamu yararıdır dolayısıyla toplumun ortak ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlar insan yaşamı devam ettiği müddetçe talep edilecektir. Kamu hizmeti bir defa yöntemine uygun olarak ortaya çıkmasından sonra kesintisiz, aralıksız, devamlı ya da sürekli bir şekilde yerine getirilmelidir[136]. Aksi halde herhangi bir kesinti veya duraksama toplumda ağır karışıklıklar ve aksamlar neticesini ortaya çıkarabilir.

Doktrinde farklı yazarlar tarafından *"devamlılık"*[137], *"kesintisizlik"*[138] olarak da ifade edilebilen süreklilik ilkesi; kanunların öngördüğü ayrıksı haller haricinde, kamu hizmetlerinin kesintisiz ve düzenli bir biçimde sürdürülmesini, yürütülmesini öngören bir ilkedir[139]. Buradaki sürekli olma durumunun hukuk alanında bir devamlılıktan ziyade, gerçekten uygulamada, fiiliyatta (edimde) bir devamlılık olarak gözükmesi gerekir[140].

Danıştay, süreklilik ilkesini hukukun genel ilkeleri arasında saymakta[141] ve yine kamu hizmetinin tanımında da süreklilik kavramından faydalanmaktadır[142].

---

[136] Giritli, Bilgin, Akgüner ve Berk, s. 1204.

[137] Yahya Kazım Zabunoğlu, **İdare Hukuku (Cilt 1),** Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 516; Giritli, Bilgin, Akgüner ve Berk, s. 1204; Gözler ve Kaplan, s. 487.

[138] Günday, s. 334.

[139] Zabunoğlu, s. 516.

[140] Giritli, Bilgin, Akgüner ve Berk, s. 1204.

[141] *"...Kamu hizmetlerinin toplum hayatının devamı, faaliyetlerin işlemesi, toplumun kalkınması ve menfaatlerin sağlanması açısından sürekli ve eksiksiz işlemesinin zorunluluğu idari yargı içtihatlarına girmiş ve hukukun genel ilkesi olarak kabul edilmiştir...";* Dan. 8.D. 17.09.1997 tarihli ve E. 1997/3465-K. 1997/2448 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-1997 3465.htm&kw=`1997/3465`&cr=danistay#fm, (08.11.2023).

[142] *"...Öte yandan, kamu hizmeti, geniş tanımıyla, devlet ya da diğer kamu tüzelkişileri tarafından ya da bunların denetim ve gözetimleri altında, ortak gereksinimleri karşılamak ve kamu yararını sağlamak için topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir..."* Dan. İDDK. 16.05.2022 tarihli ve E. 2022/621-K. 2022/1774 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=iddgk-2022 621.htm&kw=`2022/621`&cr=danistay#fm, (08.11.2023).

Anayasa Mahkemesi de düzenlilik ve süreklilik ilkesinin yokluklarında toplumsal yaşamı altüst edecek derecede kamu hizmetinin en önemli ilkeleri olduğundan bahsetmektedir[143]. Doktrinde de *"siyasal örgütün üretim ilişkilerinin varlığı koruma işlevi"*nin sürekliliği zorunlu kıldığı ifade edilmiştir[144].

Kamu hizmetlerinin kesintiye uğramadan yürütülmesi, onların mutlak manada günün her saatinde, her anında yürütüleceği anlamını taşımaz. Kamu hizmetinin yürütülmesi ile karşılanacak olan ihtiyacın kendisini her an hissettirdiği durumlarda kamu hizmetinin kesintisiz olma özelliği daha nettir. Buna mukabil belirli zamanlarda karşılanması gereken ihtiyaçlar belirli zamanlarda yürütülen hizmetlerle yerine getirilir[145]. İlk duruma örnek vermek gerekirse sağlık, hizmetleri böyledir. Tatil günleri de dahil olmak üzere her gün her saat hastaneler açıktır ve nöbetçi personel vardır. İkinci duruma örnek olarak ise çalışmamızın da konusu olan ve kapsamlı olarak inceleyeceğimiz eğitim ve öğretim hizmetleri verilebilir. Eğitim ve öğretim hizmetinde tatil zamanlarında eğitim kurumları kapalıdır. Çünkü o anlarda bu hizmetinin gördürülmesini isteyenler söz konusu değildir.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere ulusal savunma, iç güvenliğin temini ve acil yardım hizmetleri gibi temel hizmetlerde süreklilik kavramı, "kesintisizliği" ifade etmekteyken diğer hizmetlerdeyse "işleyişteki sürekliliği" ifade eder[146].

Süreklilik ilkesi, idarenin kötü işleyişini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan herhangi bir kamu hizmetinin yerine getirilmesi sırasında ilgili idarenin hizmetin ifasına yönelik talepleri reddetmesi halinde tesis edilen işlemler aleyhine hukuka aykırılık gerekçesiyle iptal davası açılabilir. Talebi reddeden idarenin tutum ve davranışları süreklilik arz eden boyuttaysa idarenin sorumluluğu neticesi de doğabilir. Hiçbir metinde sunulacak hizmetin unsurları tanımlanmamışsa yargılama sürecinde hâkim her durum için hizmetten faydalananın hizmete erişebilmesi sağlamak maksadıyla değerlendirme yapar[147].

---

[143] *"... Düzenlilik ve süreklilik kamu hizmetinin önemli öğelerinden birini oluşturmuştur. Çünkü bunun yokluğu toplum yaşamını altüst eder. ..."* AYM, 09.12.1994 tarihli ve E. 1994/43- K. 1994/42 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1994/42?EsasNo=1994%2F43, (08.11.2023).

[144] Karahanoğulları, s. 190.

[145] Günday, s. 334.

[146] Karahanoğulları, s. 191.

[147] Atay, s. 596; Benzer yöndeki açıklama için bkz. Günday, s. 335.

Süreklilik ilkesinin uygulamada da sonuçlarını görmek mümkündür. Örneğin memurlar açısından 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu m. 94/2'de yer alan *"Çekilmek istiyen memur yerine atanan kimsenin gelmesine veya çekilme isteğinin kabulüne kadar görevine devam eder. Yerine atanan kimse bir aya kadar gelmediği veya yerine bir vekil atanmadığı takdirde, üstüne haber vererek görevini bırakabilir."* hükmü ve m. 96'da yer alan *"Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde veya genel hayata müessir afetlere uğrayan yerlerdeki Devlet Memurları yerine atanacaklar gelip işe başlamadıkça görevlerini bırakamazlar."* hükmü, memurun grev yapma yasağı ve kanunda yer alan vekalete ilişkin hükümler süreklilik ilkesinin varlığının yansımasıdır.

Kamu imtiyazı sözleşmelerinde geçerli olan "öngörülemezlik teorisi"[148] de süreklilik ilkesi üzerine ileri sürülmüştür[149].

Buradan anlaşılmaktadır ki kamu hizmeti ve süreklilik ilişkisi ayrılmaz nitelikte bir bütünlük oluşturmaktadır ve şüphesiz bu bütüncül ilişki eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından da gelişen teknoloji, yaşanan afetler veya farklı durumda olanlar için farklı yönde hizmetten yararlanma noktasında kendisini göstermektedir ve anlamlanmaktadır.

2. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinde Süreklilik İlkesi

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından süreklilik ilkesi vazgeçilmezdir. Zira eğitim, bilgi ile etkileşime girerek öğrenme ve bilgi üretme vasıtasıyla bireysel açıdan yüksek bir yaşam düzeyine ulaşmanın, toplumsal açıdan ise gelişerek ilerlemenin ve ileri ülkeler arasında bize yakışır bir konumda bulunmanın başlıca yoludur[150]. Bu sebeple hem bireysel hem de toplum açısından idare nezdinde eğitim ve öğretim kamu hizmetinin sürekliliği mühimdir.

---

[148] *"..., kamu hizmeti imtiyazcısına, mücbir sebep dışında kendisine verilen hizmeti düzenli ve kesintisiz bir biçimde yürütmek mükellefiyeti yüklenmiştir. Bununla birlikte, önceden öngörülmeyen ve öngörülmesi mümkün olmayan olaylar neticesinde sözleşme dengeleri imtiyazcı kişi aleyhine ağır bir biçimde değişmişse, idare imtiyazcının yürüttüğü hizmetin kesintiye uğramaması için imtiyazcı kişiye gerekli maddi yardımda bulunmalıdır.";* Zabunoğlu, s. 517.

[149] Gözler ve Kaplan, s. 488.

[150] Ömer Özyılmaz, **Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları**, 8. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, Ocak 2021, s. 3.

Eğitim ve öğretim hizmetinde süreklilik ilkesinin geçerli olduğunu doğrudan veya dolaylı şekilde belirten Anayasa hükümleri ve yasal düzenlemeler bulunmaktadır.

Doktrinde Anayasa'nın 42. maddesinde belirtilen zorunlu ilköğretim kamu hizmetinin niteliği gereğince sürekli ve düzenli şekilde sunulması gereken kamu hizmetlerinden olduğu ifade edilmiştir[151].

Örneğin Anayasa'nın 130. maddesinin 7. fıkrasında yer alan *"Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulunun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar."* şeklindeki hükmünün amacının üniversitelere özerkliğin sağlanması olsa dahi ek olarak yükseköğretim hizmetlerinde sürekliliğin ve düzenliliğin temin edilmesinin de amaçlandığı çünkü yükseköğretim hizmetine *"yabancı gerekçelerle yapılabilecek müdahalelerin"* bu hizmeti kesintiye uğratabileceği ifade edilmektedir[152]. Söz konusu madde hükmü doğrudan süreklilik ilkesi ile ilişkisi olmasa dahi bu hükmün aksine bir uygulamanın dolaylı şekilde yükseköğretim hizmetine zarar verebileceği ifade edilebilir. Çünkü ancak bilimsel açıdan özerkliğin temin edildiği bir ortamda yükseköğretim hizmetinin gereği gibi sunulabilir ve bu şekilde süreklilik ilkesinin yükseköğretim hizmetlerinde de var olabileceği ifade edilebilir[153].

Türk Milli Eğitim Siteminde eğitim ve öğretim kamu hizmetinde süreklilik ilkesine vurgu yapılan açık yasal düzenlemeler de vardır. Çalışmamızın önceki bölümünde "Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkına İlişkin Yasal Düzenlemeler" başlığı altında bahsetmiş olduğumuz METK'nin ikinci bölümü *"Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri"* başlığını taşımaktadır ve bu ilkelerden özellikle ikisi eğitim ve öğretim kamu hizmetinin sürekliliğini açıklamaktadır: süreklilik ve her yerde eğitim ilkesi.

Bu bölüm altında düzenlenen 9. madde *"Süreklilik"* başlığını taşımakta ve şu hükmü içermektedir.

---

[151] M. Gözde Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, Kasım 2012, s. 76-77.

[152] Atasayan, s. 80.

[153] Sezin Öztoprak, "Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitim: Kamu Hizmeti İlkeleri Çerçevesinde Bazı Değerlendirmeler", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 80, Sayı: 2, 2022, s. 208.

"*Fertlerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır. Gençlerin eğitimi yanında, hayata ve iş alanlarına olumlu bir şekilde uymalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri almak da bir eğitim görevidir"* hükmü içermektedir. Bu açıdan eğitimin sürekli olması bir yandan kişiyi çalışma hayatında yenileme ve geliştirme amacına, diğer yandan da değişen ülke ve dünya şartları hakkında aydınlatma amacına hizmet etmektedir[154].

Yine aynı bölüm altında düzenlenen *"Her yerde eğitim"* başlıklı 17. madde ise şu ifadelere yer vermiştir

"*Milli eğitimin amaçları yalnız resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır.*

Resmi, özel ve gönüllü her kuruluşun eğitimle ilgili faaliyetleri, Milli Eğitim amaçlarına uygunluğu bakımından Millî Eğitim Bakanlığının denetimine tabidir."

Benzer şekilde 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 5. maddesinin (d) bendinde de yükseköğretim hizmetinin sürekli olmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir[155]. Yargı kararlarında da eğitim ve öğretim kamu hizmetinin sürekliliği hususu dile getirilmiştir[156].

Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ilkelerin hizmet yürütülürken dikkate alınması idarenin sorumluluğu kapsamındadır. Eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından da özellikle dijital çağda bu hizmeti sunanların önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk diğer kamu hizmetlerinin sunumunda da geçerli olsa

---

[154] Yaşar, s. 120.

[155] 2547 sayılı Kanun'un 5. maddesi *"Ana İlkeler"* başlığını taşımaktadır. m. 5-d *"Eğitim - öğretim plan ve programları, bilimsel ve teknolojik esaslara, ülke ve yöre ihtiyaçlarına göre kısa ve uzun vadeli olarak hazırlanıp sürekli olarak geliştirilir."* m. 5-h *" Yükseköğretim kurumlarının geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, genişletilmesi ve bütün yurda yaygınlaştırılması amacına yönelik olarak yenilerinin açılması, öğretim elemanlarının yurt içinde ve dışında yetiştirilmeleri ve görevlendirilmeleri, üretim – insan gücü - eğitim unsurları arasında dengenin sağlanması, yükseköğretime ayrılan kaynakların ve ihtisas gücünün dağılımı, milli eğitim politikası ve kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda ülke, çevre ve uygulama alanı ihtiyaçlarının karşılanması, örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim - öğretimi de kapsayacak şekilde planlanır ve gerçekleştirilir."*

[156] "*…Toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimlerinden olan düzenlilik ve süreklilik isteyen eğitim hizmeti de niteliği gereği kamu hizmeti olarak değerlendirilmektedir…"* AYM, 10.03.2021 ve E.2008/54- K.2011/45; *"…Kamu hizmeti, devlet ya da diğer kamu tüzelkişileri tarafından ortak gereksinimleri karşılamak ve kamu yararını sağlamak için topluma sunulan sürekli ve düzenli hizmetler olarak tanımlanabilir. Toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimlerinden olan, düzenlilik ve süreklilik isteyen yükseköğretim hizmeti de niteliği gereği kamu hizmetidir."* Dan. 8.D. 29.04.2011 tarihli ve E. 2008/8235-K. 2011/2451 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-2008-8235.htm&kw=`2008/8235`&cr=danistay#fm, (13.11.2023).

bile özellikle 2019-2020 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminden itibaren eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından kendisini hissetmiştir. Dünyayı etkisi altına alan pandemi sürecinde ülkemizde de eğitim ve öğretim hizmeti uzaktan eğitim olarak sunulmuştur[157]. Pandemi esnasında uygulanması mecburi olan uzaktan eğitim, eğitim üzerine yapılan çalışmalarda *"zorunlu uzaktan eğitim"*[158] veya *"acil uzaktan eğitim"*[159] kavramlarıyla açıklanmıştır. Ancak hem pandemi hem de 2023 yılında meydana gelen deprem sonrası süreci göstermektedir ki dijitalleşen dünyada ülkemizin coğrafi ve jeolojik şartların da bir gereği olarak eğitim ve öğretim hizmetlerinin her an zorunlu ve acil olarak sunulabileceği düşünülmelidir ve uzaktan eğitimin zorunlu veya acil olmasından ziyade kalıcı uzaktan eğitim düşünülerek gerekli çalışmalar ve planlamalar yapılmalıdır.

Türkiye'deki sosyal, ekonomik coğrafi ve jeolojik durumlar dikkate alındığında dijital eğitimden faydalanmanın her zaman gerekli olabileceği unutulmamalıdır. Bu doğrultuda kamu hizmetinin sürekliliği ilkesi de göz önünde bulundurulduğunda dijital eğitimin, eğitim ve öğretim kamu hizmeti bakımından kaçınılmaz olduğu aşikardır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, süreklilik ve eğitim ve öğretim hizmetinin her yerde verilebilmesini eğitimde dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte inceleyeceğiz.

B. Değişkenlik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi

1. Kamu Hizmetinde Değişkenlik İlkesi

Kamu hizmetlerinin sürekli ve düzenli bir şekilde yürütülmesinin mecbur olması bu hizmetlerin aynı zamanda değişen ve gelişen ihtiyaçlara uydurulmasını

---

[157] Dönemin Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanı Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç'ın Pandemi döneminde eğitim ve öğretim hizmetlerinin aksamaması doğrultusunda alınan kararlara ilişkin 06.03.2020 tarihli basın açıklaması için bkz; https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/03-uzaktan-egitime-iliskin-alinan-karar.pdf, (14.11.2023).

[158] Ferhat Han ve Nesip Demirbilek, "Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Salgını Süresince Yürütülen Zorunlu Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri", **Avrupa Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 44, 2021, s. 182-203.

[159] Yiğit Emre Turgut, Tuba Kopuz ve Esra Özalp, "Acil Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Sorunlara İlişkin Çözümler: Ebeveyn Bakış Açısı", **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt: 22, Sayı: 2, 2022, s. 813-829.

zorunlu kılmaktadır[160]. Söz konusu zorunluluk esasında siyasal örgütün kendi varlığını güvenceye almasıyla da ilgilidir. Siyasal örgütlenme varlığını devam ettirebilmek ve varlık sebebini gerçekleştirmek adına yeni ihtiyaçlara ve ihtiyaçların temin edilmesinde kullanılabilecek yeni araç ve yöntemlere devamlı duyarlı olmalıdır[161].

Doktrinde *"değişebilirlik"*[162]*, "adaptasyon"*[163]*, "uyarlama"*[164] olarak da ifade edilen değişkenlik ilkesine göre idare, kamu hizmetlerinin sunulması esnasında idarenin nesnelliği ilkesine uymak zorundadır. Kamu hizmetleri toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmasından ötürü tatmin edilecek ihtiyacın yerine getirilmesi açısından meydana gelen gelişme ve değişikliklerin hizmete yansıtılması gerekmektedir[165]. Ancak Danıştay'ın da yerleşik hale gelen kararlarında görüleceği üzere idare, ilgili kamu hizmetinde yapacağı düzenlemeye gerek duyulan olguları somut şekilde ortaya koymalıdır[166].

Kamu hizmeti kavramının varlık sebebi olan kamu yararı ve toplumun ortak gereksinimleri zaman içinde muhtelif sebeplerle değişiklik gösterebilir. Bunun üzerine kamu hizmetlerinde de değişen ihtiyaçlar ve gelişen teknoloji uyarınca modernizasyon elzemdir. Gerek örgütlenme gerek işleyiş açısından gerekli düzenlemeler *"hemen"* yapılmalıdır[167].

---

[160] *"Örneğin havagazı ile sokakları aydınlatma hizmetinin, doğalgaz veya elektrik enerjisinden yararlanma olanağı çıktıktan sonra sürdürülmesi istenemez. Havagazı ile aydınlatma değişecek yerine elektrik enerjisi ya da doğalgazla aydınlatma sistemleri kullanılacaktır.";* Zabunoğlu, s. 517.

[161] Karahanoğulları, s. 221.

[162] Zabunoğlu, s. 517; Gözler ve Kaplan, s. 488.

[163] Ulusoy, s. 500.

[164] Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 592.

[165] Atay, s. 599.

[166] *"... idarelerin, düzenleme yetkisine sahip olduğu alanlarda, uygulamaları çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak değiştirip, yeniden düzenlemesi, kamu hizmetine egemen olan ilkelerden biri olan uyarlama (değişkenlik) ilkesi uyarınca hem bir görev hem de bir yetki ise de, bu yetkinin hukuka uygun olarak kullanılması ve düzenlemede yapılan değişikliğe temel olan, bir başka ifadeyle bu düzenlemeyi gerektiren olguların somut olarak ortaya konulması gerektiği..."* Dan. 8.D. 09.11.2022 tarihli ve E. 2018/6194-K. 2022/6376 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-2018-6194.htm&kw=`2018/6194`&cr=danistay#fm, (23.11.2023); benzer yöndeki karar için bkz. Dan. 8.D. 29.11.2022 tarihli ve E. 2020/1666-K. 2022/6910 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-2020-1666.htm&kw=`2020/1666`&cr=danistay#fm, (23.11.2023).

[167] Lûtfi Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, (İdare Hukuku), s. 310.

Karahanoğulları'na göre söz konusu ilke Anayasa'da doğrudan belirtilmese de idareye ve planlamaya ilişkin hükümlerinde değinilen *"verimlilik", "uyumluluk", "düzenlilik", etkililik"* kavramları ile dolaylı olarak belirtilmektedir[168].

İdarenin gerçekleştirdiği değişiklik sonrasında hizmetten yararlananlar, yararlanmaya başladıkları zamana göre herhangi bir kazanılmış hak iddiasında bulunamazlar[169]. Atay'a göre bu durumun sebebi, idare hukukunun statüer ve tek yanlı olma niteliğinin esasında kamu hizmetinin değişkenliği ve sürekliliğinin yer alıyor olmasıdır[170].

Giritli/Bilgen/Akgüner/Berk'e göre bu değişiklik yasama organı tarafından yapılacaktır. Bunun için de iki yöntem uygulanabilecektir. Yasama ya kanunlarda gerekliği değişikliği yapar ya da idareye takdir yetkisi verir ve idare düzenleyici işlemlerle gereksinimlerde uyarlamayı yapar[171]. Anayasa Mahkemesi de kararlarında değişkenlik ilkesi bakımında idarenin takdir yetkisine sahip olmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir[172].

Her ne kadar hizmetten yararlananlar idarenin bu tek yanlı değişikliğine katlanmaları gerekmekteyse de idareden hizmeti yeni şartlara göre uydurmasını isteme hakları da vardır[173]. Hizmetin kötü işlememesi adına idare gerekli düzenleme ve iyileştirmeleri yapmalıdır. Hizmetten yararlananlar da idarenin hizmet kusuruna dayanan sorumluluğu icabınca gerek idari başvurular gerek dava yoluyla idareyi ilgili hizmette yeni ortaya çıkan fiili ve hukuki duruma uyarlama yapmasını isteyebilirler[174].

Kamu hizmetlerinin günün değişen şartlarına göre modern hale getirilmesinde yani gerekli uyarlamanın yapılmasında sınır Anayasa'nın 65. maddesinde *"Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde*

---

[168] Karahanoğulları, s. 222-223.
[169] Günday, s. 335.
[170] Atay, s. 599.
[171] Giritli, Bilgen, Akgüner ve Kaya, s. 1206.
[172] *"...İdarelerin, kanunlarla verilen görevleri yerine getirirken ne tür kararlar almaları gerektiğinin, her türlü olay ve olgu göz önünde bulundurularak önceden hukuk kurallarıyla belirlenmesi mümkün olmadığı gibi kamu hizmetlerini ve toplumsal ihtiyaçların değişkenliği dikkate alındığında uygun bir yöntem de değildir. Bu nedenle, idarelerin karşılaştıkları farklı durumlar karşısında en uygun çözümü üretebilmeleri için takdir yetkisiyle donatılmaları zorunludur. Takdir yetkisinin amacı, idareye farklı çözümler arasından uygun ve yerinde olanı seçme serbestîsi tanımaktır..."* AYM, 13.11.2014 tarihli ve E. 2013/95-K. 2014/176 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2014/176?EsasNo=2013%2F95, (22.11.2023).
[173] Tan ve Gözübüyük, s. 566.
[174] Karahanoğulları, s. 227.

yerine getirir." olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda idarelerin mali kaynaklarda hangi hizmetlerde adaptasyon ve modernizasyonu öncelikli ele alacağı hususunda geniş takdir yetkisini haiz oldukları kabul edilmelidir[175]. Ancak şu da unutulmamalıdır ki mali kaynakların yetersizliği gerekçesi, kamu hizmetinin yürütülmesine ilişkin "kamu yönetimi" kavramının manasını boşaltacak biçimde kullanılmamalıdır.[176]

Kamu hizmetinde dijitalleşme ekseninde değerlendirildiğinde değişkenlik ilkesi, Türk Milli Eğitim mevzuatında değişimi ve gelişimi vurgulayan münferit hükümlerin olduğu dikkate alındığında anayasal önemi haiz olan eğitim ve öğretim kamu hizmetinde belirgin şekilde varlığını göstermektedir.

2. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinde Değişkenlik İlkesi

Eğitim ve öğretim hizmeti de pek çok kamu hizmeti gibi çağın şartlarına ve teknolojinin gelişimine uyumlu olmak mecburiyetindedir. Zira bilgi toplumunda yaşıyoruz ve bilgi toplumunun en karakteristik özelliği de şudur ki her anlamda bilgi gücün belirleyicisidir[177].

Bir kamu hizmetinin verilmesi bilimsel yöntemler ve teknolojik imkânlar kullanılmadan gerçekleşemeyecekse bu durumda hizmette uyarlama, hizmetin gereği olarak kabul edilmelidir[178]. Eğitim ve öğretim hizmetleri açısından Covid-19 pandemi sürecinde hizmetin gereği olarak uzaktan eğitim hizmeti verilmiştir[179]. Aksi halde öğrencilerin ne zaman sona ereceği belli olmayan bir salgın hastalık süresi boyunca fiziken eğitim kurumlarında eğitim ve öğretim hizmetini görmesini beklemek bir neslin kayıp olmasını göze almak anlamına gelecektir. Bu durum da yukarıda değindiğimiz üzere insan haklarını konu edinen ulusal mevzuata ve uluslararası sözleşmelere ve onların varlık sebeplerine zıt bir durum oluşturacaktır.

Değişkenlik ilkesini eğitim ve öğretime ilişkin mevzuatta da görmek mümkündür. 1739 sayılı METK m.13/1'de yer alan *"Her derece ve türdeki ders*

---

[175] Ulusoy, s. 500.
[176] Serkan Seyhan, **Yapay Zekâ Teknolojileri Kapsamında İdarenin Sorumluluğu**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023, s. 140-141.
[177] Aras Bozkurt, Nazire Burçin Hamutoğlu, Ayşegül Liman Kaban, Gülşah Taşcı ve Mona Aykul, "Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim ve Dijital Yeterlilikler", **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2021, s. 37.
[178] Atasayan, s. 87.
[179] Öztoprak, s. 212.

programları ve eğitim metotlarıyle ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir." ifadesinde de görüleceği üzere eğitim ve öğretim hizmetleri süreklilik taşımakla birlikte yaşanılan çağın gereksinimlerine göre devamlı olarak değişime uğramalıdır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda benzer şekilde değişkenlik ilkesinin işaretlerini görmek mümkündür[180]. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin[181] 301 vd. maddelerinde Millî Eğitim Bakanlığına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. 303. maddede Bakanlığın hizmet birimleri arasında *"Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü"* (YEĞİTEK) olduğu belirtilmiş ve 311. maddede bu hizmet biriminin görev yetkileri incelendiğinde eğitimde teknoloji ve şu şekilde belirtilmiştir:

> *"a) Eğitim ve öğretimin teknoloji ile desteklenmesine yönelik işleri yürütmek,*
> *b) Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bilişim teknolojileri ile bilişim ürünlerinin kullanılmasına yönelik çalışmalar yürütmek,*
> *c) Yaygın eğitim ve öğretime yönelik olarak bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı program, film ve benzeri yayınları hazırlamak veya hazırlatmak, yayınlamak veya yayınlatmak,*
> *ç) Eğitim ve öğretimde uygulanan yeni teknoloji ve gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek,*
> *d) Eğitim ve öğretimde teknolojik imkânların tüm yurt çapında etkin ve yaygın biçimde kullanılmasını ve her öğrencinin bilgi teknolojilerinden yararlanmasını sağlamak,*
> *e) Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak."*

Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri incelendiğinde eğitim ve öğretim hizmetlerinde bilgi ve iletişim teknolojileri kapsamında değişimin devamlı hale getirildiği ve idari teşkilatta münferit olarak buna yer verildiği görülecektir.

Yukarıda değişkenlik ve süreklilik ilkesini açıklarken belirttiğimiz üzere bu ilkelerin idare hukukunun tek yanlı varlık nedeni olduğu ve doktrinde "katlanmak zorunda"[182] olma durumuna yer verildiği bilinmektedir. Ancak yine doktrinde hizmetten yararlananların değişen koşullara göre hizmetin uydurulmasını talep haklarına engel olmadığı da belirtilmiştir[183]. Bu durum şüphesiz eğitim ve öğretim kamu hizmeti içinde geçerlidir. Nitekim bu durum yukarıda milli eğitime ilişkin mevzuat açıklanırken de görüleceği üzere 1739 sayılı Kanun m. 5'te *"Milli eğitim*

[180] 2547 sayılı Kanun m.5/d: *"Eğitim- öğretim plan ve programları, bilimsel ve teknolojik esaslara, ülke ve yöre ihtiyaçlarına göre kısa ve uzun vadeli olarak hazırlanıp sürekli olarak geliştirilir."*
[181] 10.07.2018 tarihli ve 30474 sayılı RG.
[182] Duran, İdare Hukuku, s. 310.
[183] Tan ve Gözübüyük, s. 566.

hizmeti, Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir." şeklinde belirtilerek vatandaşların taleplerinin de nazara alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda örneğin eğitim ve öğretim kamu hizmetinden faydalananların uzaktan eğitime katlanma durumu söz konusu olduğu kadar hizmetin gereği gibi yararlananlara sunulabilmesi isteğiyle idareye başvuruda bulunmaları da mümkündür[184].

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından çalışmamızın temellerinden birisinin de dijitalleşme olduğu nazara alındığında bu husus, kamu hizmetlerinde ve özel olarak eğitim ve öğretim kamu hizmetinde ekseriyetle değişkenlik ilkesiyle izah edilmelidir. Nitekim mevzuatta da bu durum açıkça ifade edilmiştir. Ancak dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojileri, internet, elektronik haberleşme gibi kavramların bir bütün olduğu, kamu hizmetinin de artık bu kavramlardan bağımsız olmadığı ve kamu hizmetlerinde anlayışında değişim gerektiği hususu birlikte değerlendirildiğinde, eğitim ve öğretim kamu hizmetinin evrensel hizmet nitelendirmesinde nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin incelenmesi de elzemdir. Aşağıda bu konuyu da inceleyeceğiz.

Eğitim ve öğretim hizmeti açısından değişkenlik ve süreklilik ilkesi bir bütün olarak dikkate alınmalıdır. Zira bu iki ilke birbirinin tetikleyici olarak da teşbih edilebilir. Ayrıca idarenin bu iki ilke bağlamında planlama yükümlülüğü de bulunmaktadır.

C. Süreklilik ve Değişkenlik İlkeleri Açısından İdarenin Eğitimde Planlama Yükümlülüğü

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı şekilde inceleyeceğimiz dijital eğitim ve öğretim açısından süreklilik ve değişkenlik ilkesinin önem arz eden yönlerinden de bahsetmek gerekmektedir. Zira birbiriyle bütünlük içinde olan süreklilik ve değişkenlik ilkesinin idareye belirli yükümlülükler getirdiği özellikle geçmişte tecrübe edilen olaylar dikkate alındığında yadsınamaz vaziyettedir.

Esasında tüm kamu hizmetleri için geçerli olsa da eğitim ve kamu hizmeti açısından da sürekli olma değişmeyi, değişme de aslında sürekli halde olmayı

[184] Öztoprak, s. 220.

beraberinde getirmektedir. Aksi halde değişkenlik ilkesinin ihmal edilmesinin süreklilik ilkesinin ihlal edilmesine anlamına geleceği aşikardır[185].

Yukarıda daha önce açıkladığımız üzere idarenin takdir yetkisinin gerekçelerinden birisi de değişkenlik ilkesidir. Anayasa Mahkemesine göre de idarenin kamu hizmetlerinin ve ihtiyaçların değişmesi durumu dikkate alındığında farklı durumlarda en uygun çözümün tesisi adına takdir yetkisine sahip olduklarını ifade etmişlerdir[186].

Kamu hizmetlerindeki bu uyarlama durumu süreklilik ilkesiyle birlikte düşünüldüğünde idare nezdinde devamlı olarak plan yapma, geleceğe yönelik projeksiyon çizme ve önlem alma yükümlülüğünü de beraberinde getirir. Danıştay da bir kararında[187] planlama ve önlemin ehemmiyetini sunulan hizmette koşulların değişmesi bağlamında açıklamıştır.

İdarenin işlemlerinde ve eylemlerinde planlı, öngörülü ve en uygun çözümü alma vazifesi eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından da çeşitli noktalarda tezahür etmektedir. Türk eğitim sistemine yön veren temel mevzuat kapsamında bulunan 1739 sayılı Kanun'un 14. maddesinde de *"planlılık"* ilkesine münferiden yer verilmiştir.

Bulunduğumuz çağın en önemli hayati gelişmelerinden olan Covid-19 pandemi süreci gibi zorunlu bir sebeple dünyada ve ülkemizde uygulamaya konulmuş olan ve dijital eğitimin parçası olan uzaktan eğitim, kamu hizmetini sunanlar ve hizmetten yararlananlara bir kere daha göstermiştir ki eğitim ve öğretimde de planlı,

---

[185] Muhammed Göçgün, "Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Uyarlanma İlkeleri Arasındaki İlişkinin Koronavirüs Sürecindeki Bir Tezahürü: Uzaktan Eğitim" **Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu Bildiri Özeti Kitabı**, İstanbul İbn Haldun Üniversitesi, 29-30 Mayıs 2020, s. 270.

[186] *"İdarelerin, kanunlarla verilen görevleri yerine getirirken ne tür kararlar almaları gerektiğinin, her türlü olay ve olgu göz önünde bulundurularak önceden hukuk kurallarıyla belirlenmesi mümkün olmadığı gibi, kamu hizmetlerinin ve toplumsal ihtiyaçların değişkenliği dikkate alındığında uygun bir yöntem de değildir. Bu nedenle, idarelerin karşılaştıkları farklı durumlar karşısında en uygun çözümü üretebilmeleri için takdir yetkisiyle donatılmaları zorunludur. Takdir yetkisinin amacı, idareye farklı çözümler arasından uygun ve yerinde olanı seçme serbestîsi tanımaktır."* AYM, 28.02.2013 tarihli ve E.2011/21- K.2013/36 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2013/36?EsasNo=2011%2F21, (03.12.2023).

[187] *"Kamu hizmetini görev olarak yüklenmiş bir kamu kurumunun, görev alanına giren hizmetleri, halkın yakın ve uzak gelecekteki gereksinmelerini, bu gereksinmeleri gidermek için kamu yönetiminin gerek duyacağı araç, gereç ve personel durumunu önceden planlayarak gerekli önlemleri alması ve görevini yerine getirmesi asıl olup…Bir kamu kurumunun, hizmetlerin artması, koşullarının değişmesi karşısında kurumun dinamiğini günün koşullarına uydurması gerekirken…"* Dan. 11.D. 04.05.2017 tarihli ve E.1974/4855-K.1977/1704 sayılı kararı; Danıştay Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 28-29, 1978, s. 605.

öngörülü ve en uygun çözümü bulma odaklı olma süreklilik ve değişkenlik bağlamında idarenin bir yükümlülüğüdür.

Ancak Covid-19 pandemi süreci idarenin planlı olması, takdir yetkisi gereği sınavların ertelenmesi, uzaktan eğitime geçilmesi gibi çözüm odaklı kararlar alması tetikleyici etkenlerden yalnızca bir tanesidir. Depremler vs afetler, olağanüstü haller, sokağa çıkma yasakları hatta savaş gibi olağan dışı durumlarda da idare eğitim ve öğretim kamu hizmetinin aksamaması adına planlı, öngörülü ve çözüm odaklı olmalıdır.

Eğitim ve öğretimde planlı olma, aksamaya imkân vermeme ve çözüm odaklı olunması gerektiğine en önemli ispatı da Millî Mücadele esnasında TBMM'de eğitim ve öğretim hakkında işlerin gündeme alınmış olmasıdır. TBMM'nin açılması ve milli mücadeleyle birlikte milli eğitim politikası da yürütülmüştür. Bunun en somut örneklerinden birisi 9 Mayıs 1920 tarihinde okunan İcra Vekilleri Heyeti Programıdır. Bu programda modern eğitim prensiplerinde bahsedilmiştir. Aynı şekilde Millî Mücadelenin cephede devam ettiği esnada TBMM'nin 7 Mart 1921'de aldığı öğretmenler ve talebeler hakkında aldığı askerliğin tecil edilmesi yönündeki kararı ve 16 Temmuz 1921 'de Maarif Kongresinin toplanmış olması eğitimin her şart altında devam ettirilmesi gayretinin bir tezahürü niteliğindedir[188]. Bu gayret ile yürütülen eğitim politikası, Cumhuriyetin kurulmasının akabinde savaş döneminde eğitim alan öğrencilerin savaştan sonra ülkenin hızlı kalkınmasın katkı sunmalarını ile kendini göstermiştir.

Anlaşılmaktadır ki toplumsal kalkınma işlevine sahip olan eğitim ve öğretimde planlamanın stratejik önemi vardır. Bu nedenle tarihsel süreçten de anlaşılacağı üzere eğitimde planlamanın iyi bir yaşama ulaşma adına güçlü bir araç olduğu gözler önündedir[189].

Bu açıklamalar ışığında idarenin planlama ve önlem alma yükümlülüğünün önemini kavrayabilmek adına Anayasa Mahkemesi de dijital eğitime erişim hususundaki bir bireysel başvuru kararında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. İlgili kararda kapalı ceza infaz kurumunda bulunan başvurucunun (öğrencinin) Covid-

[188] Halil Özcan, "Ceditçilikten Çağdaşlaşmaya Cumhuriyet'in Eğitim Devrimi ve Atatürk", **Türk Eğitim Tarihi, (**Ed. Evrim Şencan), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 89-92.

[189] Hasan Tabak, "Eğitimde Politika Oluşturma, Planlama ve Uygulama", **Karşılaştırmalı Eğitim Tematik Bir Yaklaşım**, (Ed. Murat Gürkan Gülcan ve Fatih Şahin), Ankara, 2021, s. 208.

19 salgını sebebiyle örgün şekilde öğrenim gördüğü Fakültede ders ve sınavların uzaktan öğretim yoluyla internet üzerinden gerçekleştirilmeye başlanması sebebiyle kendisinin de internet vasıtasıyla ders ve sınavlara girme talebinin cezaevi idaresi ve infaz hakimliği tarafından reddedilmesi sebebiyle bireysel başvuruda bulunduğu belirtilerek ilgili mevzuat uyarınca "*örgün yükseköğretim için devletin tutuklu ve hükümlülere internet kullanma imkânı sağlaması şeklinde bir pozitif yükümlülüğünün bulunmadığı da açıktır"* ifadesine yer verilmiştir. Aynı kararda devletin "*bir şekilde örgün bir eğitim programına kayıtlı bulunup da ceza infaz kurumunda bulunmalarının doğal sonucu olarak eğitim olanaklarına erişimleri kısıtlanmış mahpusların COVID-19 salgını nedeniyle geçici olarak uzaktan eğitime geçen okullarına devam etmelerini sağlamak için ciddi bir organizasyona gitmesi"* gerektiği belirtilmiştir. Yine kararda "*her bir mahpusun ayrı ayrı derslerine girmelerinin sağlanması bilgisayar ve internet olanaklarının yanı sıra ceza infaz kurumunda uygun mekânların da hazırlanmasını*" gerekli kıldığı ve "*örgün yükseköğretime devam konusunda öngörülecek bir pozitif yükümlülüğün -örneğin yaygın öğretim konusunda olduğu gibi- önceden kapsamlı ve ayrıntılı bir planlama ve organizasyon aşaması gerektireceği"* ifade edilmiştir[190].

D. Eşitlik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi

1. Kamu Hizmetinde Nesnellik ve Eşitlik İlkesi

Eşitlik ilkesi ilk bölümde incelediğimiz ve eğitim hakkını da kapsamlarında bulunduran uluslararası insan hakları belgelerinde vazgeçilmez niteliktedir. Anayasa'nın başlangıç kısmında[191] ve 10. maddesinde[192] de eşitlik kavramı açıkça düzenlenmiştir.

İdare açısından eşitlik ilkesine bakıldığında Anayasa'nın 10. maddesinin 4. fıkrasında *"Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."* ifadesiyle özellikle idareye

[190] AYM, 14.04.2022 tarihli ve 2019/14617 numaralı Mehmet Al kararı, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/6664, 14.12.2021 tarihli ve 31689 sayılı RG.

[191] *"...Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu..."*

[192] *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir."*

bu ilke bağlamında yükümlülük verilmiştir. İdare hizmeti sunarken nesnel esaslara bağlı kalarak ve yan tutmadan davranmalıdır[193].

Siyasal tercih neticesinde bir kamu hizmeti tesis edilebilir. Kamu hizmetinin tesisine karar verilirken ideolojik yaklaşımlar söz konusu olabilir ancak bir kez bir hizmet kamu hizmeti olarak tesis edilmişse artık ideolojik farklılıklar göz ardı edilir ve hizmet objektif olarak ilgililerine sunulur. Bu açıdan Anayasa belirtilen kanun önünde eşitlik ilkesine azami ölçüde uyulması elzemdir[194].

İdare kamu hizmetini dilediğine sunup dilemediğine sunmamakta özgürlüğe sahip değildir, hizmeti eşit şartlar altında topluma arz eder ve bu şartları haiz olan her fert de hizmetten istifade eder[195].

Kamu hizmetlerinden yararlanmada eşitlik ilkesinde şu durum geçerlidir ki kamu hizmetinin aynı durumda bulunanlara aynı, farklı durumda bulunanlara farklı biçimde sunulması gerekir[196]. Kamu hizmetinden istifade edenler eş ve benzer durumdaysa bir sorun söz konusu değildir. Örneğin milli eğitim hizmetlerinden aynı statüde bulunanlar eşit olarak istifade ederler. Bazı durumlarda bu aynı statüde olanların sayısı hizmetin sunduğu olanaklarla orantılı olmayabilir yani dengesizlik oluşabilir. Bu durumda yarışma sınavıyla hizmetten faydalanacakların tespit edilmesi eşitlik ilkesine aykırı değildir[197].

Kamu hizmetinde eşitlik, farklılıkların göz ardı edilmesi, tek tiplik manasına gelmemektedir. Biçimsel eşitlik söz konusudur. Aynı kategoride bulunan kişilere aynı muamelede bulunulur. Farklılıklar idarenin farklı muamelede bulunmasını

---

[193] Duran, İdare Hukuku, s. 310.

[194] Atay, s. 601.

[195] Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları I. Cilt**, 3. Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1996, s. 17.

[196] Tan ve Gözübüyük, s. 556; *"...İdare hukuku alanında eşitlik ilkesinin uygulanması kamu hizmeti kavramı ile birlikte aktarılmaktadır. Buna göre eşitlik kamu hizmetinin genel ilkelerinden biridir. Bu çerçevede idare, kamu hizmetini dilediğine sunmakta özgür olmadığı gibi, eşit durumda bulunanlara eşit, farklı konumda bulunanlara da farklı biçimde sunmak zorundadır. Ayrıca kamu hizmetinin tarafsızlığı ilkesi, "ayrımcılık yapmama" yükümlülüğünü de içinde barındırmaktadır…"*; Dan. 12.D. 26.06.2019 tarihli ve E. 2016/6599-K. 2019/5371 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=12d-2016-6599.htm&kw=`2016/6599`&cr=danistay#fm, (04.12.2023).

[197] Giritli, Bilgin, Akgüner ve Berk, s. 1208.

gerektirebilir. Anayasa Mahkemesi'ne göre buradaki farklı muamelede bulunmasının şartı "haklı neden" olup olmadığıdır[198].

Eşitlik ilkesinde önem arz eden farklı durumda olanlara farklı muamelede bulunma durumu eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından kendisi göstermektedir. Özellikle konu eğitim ve kamu hizmeti ve dijitalleşen eğitim ise internete, teknolojik eğitim araçlarına erişimde engellerin mevcudiyeti gibi sorunlar düşünüldüğünde eğitim ve öğretim kamu hizmeti üzerinde ayrıca incelenmesi gereken bir husustur.

2. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti söz konusu olduğunda eşitlik ilkesinin önemi çağımızda daha çok önem arz etmektedir. Zira bilginin güç olduğunun göz ardı edilemeyeceği aşikardır. Bu sebeple ayrımcılık yapmadan aynı durumda olanlara aynı farklı durumda olanlara farklı olarak eğitim ve öğretim kamu hizmeti sunulmalıdır.

Kaboğlu'na göre öğrenim ve öğretimde ana ilke yansızlıktır. Bu ilkesinin tesis edilmesi adına genç dimağların belli doğrultuda doktrinleşmemesi, eğitimde yansız bir örgütlenmeyle mümkündür ve bu yansızlık belli bir öğretinin lehine propaganda yapılmasına mâni olur[199].

Eğitim ve öğretim kamu hizmetinde eşitliğin bir diğer boyutu da eğitime erişimle ilgilidir. Erişilebilirlik eğitim ve öğrenim hakkının bir unsurudur ve bütün eğitim kurumları ve programlarının ayrım gözetilmeksizin herkesin erişimine açık olmasını ifade etmektedir. Eğitime erişim; eğitim kurumlarına ve eğitim hizmetlerine erişimi kapsayan, bu manada ayrımcılığın önlenmesine ve herkesin eğitim görebilmesi adına fırsatların eşitlenmesini sağlayan niteliğe sahiptir. Eğitime erişebilirlik; eğitim hakkının kullanımı doğrultusunda bireylerin ayrımcılığa uğramaması, eğitim kurumlarına fiziksel olarak ulaşılabilmesi, eğitimden faydalanabilecek mali güce sahip

---

[198] *"…Anayasa'nın 10. maddesindeki "Eşitlik" ilkesiyle hukuksal eşitlik amaçlanmıştır. Bununla kişilere veya kimi topluluklara aynı durumda bulunanlardan daha çok veya daha geniş hak ve yetkiler tanımak yasaklanmaktadır. Eşitlik ilkesi, aynı hukuksal durumda bulunanlara aynı kuralların uygulanmasını gerektirir. Ancak, herkese her zaman aynı kuralların uygulanmayacağı, haklı bir nedene dayanılarak farklı kuralların uygulanması da yasa önünde eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz…"* AYM, 9.10.1997 tarihli ve E.1996/77-K.1997/64 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1997/64?EsasNo=1996%2F77, (05.12.2023).

[199] Kaboğlu, s. 278.

olunması ve eğitim kurumlarında verilen eğitimden tam manasıyla faydalanılabilmesiyle ilgilidir[200].

Eğitim ve öğretim hizmetleri açısından 1739 sayılı METK'nin 4. maddesinde *"genellik ve eşitlik"* eşitlik ilkesi vurgulanmıştır. Kanun'un 8. maddesinde ise *"fırsat ve imkân eşitliği"* üzerinde durulmuştur. Her ne kadar Kanun'un 7. maddesinde ilköğretim hizmeti almanın yalnızca Türk vatandaşının bir hakkı olduğu ifade edilmiş olsa dahi 8. maddede eğitim hizmetinden faydalanmada herkesin fırsat ve imkân eşitliğine sahip olduğu, maddi olanaklardan yoksun olan başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar burs vs. yardımlarla destekleneceği belirtilmiştir.

Benzer şekilde 2547 sayılı Kanun'da da yükseköğretimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması adına önlemler alınacağı ifade edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde incelediğimiz eğitim hakkına ilişkin hükümlere yer verilen veya doğrudan eğitim hakkının konu olduğu uluslararası sözleşmelere bakıldığında ayrımcılığı önlemeye ve fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik devletlere önemli yükümlülükler ve rehber olacak ifadelerin yer aldığı görülecektir.

Bu yönleriyle eşitlik ilkesi, idareye hem negatif yükümlülük gereği kimsenin eğitim hakkında mahrum olmamasını hem de pozitif yükümlülük gereği fırsat ve imkân eşitliğinin tesis edilmesini ifade etmektedir.

Eğitim ve öğretim kamu hizmetini dijital ortamda yürütülmesinde de eşitlik ilkesinin gereği olan fırsat ve imkân eşitliği aynı şekilde önem arz etmektedir. Üçüncü bölümde dijitalleşme üzerinde ayrıntılı açıklayacağımız üzere dijitalleşme, teknolojik araç-gereçleri ve internet hizmetleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Bu noktada internete, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişememe gibi haller, eğitim ve öğretim kamu hizmetinde fırsat ve imkân eşitliği ile çelişen bir durumdur.

E. Bedelsizlik İlkesi ile Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmeti İlişkisi

Onar'a göre Kamu hizmetinin umuma arz edilmiş olmasının bir neticesi de bunların parasız olmasıdır. Kamu hizmetinde bir para alınması durumunda bu bedeli

[200] Selda Çağlar, **Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri,** Beta Yayınları, İstanbul, 2009, (Engellilerin Eğitim Hakkı), s. 205, 374.

veremeyenlerin bundan faydalanamayacakları, bu hizmetlerin zenginlere mahsus olduğu ve "*müsavatın"* olmayacağı iddia edilebilir[201].

Ancak günümüzde ilköğretimin parasız olması gibi belirli hizmetler haricinde pek çok kamu hizmeti türünde bedel ödenmesi söz konusudur. Geçmişte günümüze kadar idarenin yükümlü olduğu hizmet sınıfları sınırlıydı. Bu sebeple çağımızda olduğu gibi hizmete karşılık bir bedel ödeme durumu yoktu.

İdarenin üstlendiği kamu hizmetindeki çoğalma ve hizmetten faydalananların sayısındaki artış göz önünde bulundurulduğunda ilgili hizmetin yükünün o hizmetten hiç faydalanmayanlara yüklenmemesi için hizmetten faydalanacak olanların ödeme gücü de nazara alınarak bir katılım payı günümüzde alınmaktadır[202]. Aynı şekilde teknolojinin gelişmesiyle birlikte kamu hizmetlerinin görünüş usullerinin değişmesi, hizmetlerin sunumu için daha fazla mali güce gereksinim duyulması, yeni yatırımların yapılması ve bunların finansmanının temin edilmesi gibi sebeplerle kamu hizmetinde faydalananlardan bedel alınmaya başlanmıştır[203]. Anayasa Mahkemesi de kamu hizmetlerinin karşılığı olarak faydalananlardan kullanma oranlarına ve ödeme güçlerine göre ücret alınabileceğinin kabul edildiğini benimsemektedir[204].

Günümüzde bedelsizlik ilkesinin geçerliliğini yitirdiği anlayışta hiçbir kamu hizmeti bedelsiz değildir ve her hizmet iktisaden bir maliyeti gerektirir. Hizmetten faydalananlar bu bedele katlanmazsa bedelin vergi kanalıyla toplumca karşılanması gerekir[205].

Kamu hizmetlerinin türüne göre yapılan ayrım göz önünde bulundurulduğunda söylenebilir ki bazı idari kamu hizmetleri kanunlarla ve zorunlu olmaları sebebiyle kurulmuştur ve idare bunların zorunlu olanlarından bedel beklenmemelidir. Buna karşılık zorunlu olmayan idari kamu hizmetlerinde ise bedel alınabilir. Bir idari

---

[201] Onar, s. 18.
[202] Günday, s. 336.
[203] Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 595.
[204] *"...Kamu hizmetlerinin karşılığı olarak, yararlananlardan kullanım oranlarına ve ödeme güçlerine göre ücret alınabileceği kabul edilmektedir. Böylece, bu hizmetlerden yararlananlarla yararlanmayanlar arasındaki eşitsizlik giderilmiş olmaktadır. Ancak, gelir düzeyi ne olursa olsun belirlenen ücreti ödeyemeyecek olanlardan bu ücretin alınmaması ya da onlar adına ödenmesi olanakları da uygulamaya konulmalıdır",* AYM, 19.04.1998 tarihli ve E. 1987/16- K. 1998/8 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1988/8?EsasNo=1987%2F16, (05.12.2023).
[205] Ulusoy, s. 560.

hizmetin bedelsiz olabilmesi için ücret ödenmeyeceğinin hükme bağlanmış olması gerekir.[206].

İktisadi niteliği haiz olan kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ise ücret alınması esastır ancak amaç kar edilmesi değil kamu yararını sağlamaktır. Hizmet sonunda kar elde edilse de bu kamu yararını hedefleyen faaliyetin neticesidir[207].

Eğitim ve öğrenim hakkı bakımından uluslararası sözleşme hükümleri ve Anayasa'ya göre ücretsizlik açıkça devlet okullarında sunulan ilköğretim kamu hizmeti için belirtilmiştir. Esasen ilköğretim kamu hizmeti için açıkça "parasız" olduğunun hukuk metinlerinde ifade edilmesi bu hizmete diğer hizmetlerden ayrı ve önemli bir konum sunmaktadır.

Ancak eğitimde dijitalleşme ve ilköğretim kamu hizmetinde çelişen noktalar vardır. Bu çelişkinin sebebi dijital eğitim araçlarına olan erişim engelidir. Örneğin acil ve zorunlu olarak verilen uzaktan eğitimde ilköğretim öğrencilerinin evlerinden hizmet alabilmesi için internet bağlantısı, mobil telefon, bilgisayar gibi teknolojilere ihtiyaçları vardır.

Öğrencilerin dijital eğitim kaynaklarına erişim sağlayabilmesi bakımdan idarenin, 1739 sayılı METK'nin *"Her yerde eğitim"* başlıklı 17. maddesi hükmünde ifade edilen milli eğitimin amaçlarının yalnızca okulda değil; evde, işyerinde ve her yerde gerçekleştirileceği yönelik hükmü bulunmaktadır. Yine METK'nin 52. maddesinde eğitim araçlarının yalnızca ders kitapları ve basılı kaynaklardan oluşmadığını açıklayan hükmü ve yine aynı Kanun'un 53. maddesinde yer alan *"Milli Eğitim Bakanlığı, kendisine bağlı eğitim kurumlarının eğitim araç ve gereçlerini, gelişen eğitim teknolojisine ve program ve metotlara uygun olarak sağlamak, geliştirmek, yenileştirmek, standartlaştırmak, kullanılma süresini ve telif haklarını ve ders kitabı fiyatlarını tespit etmek, paralı veya parasız olarak ilgililerin yararlanmasına sunmakla görevlidir."* şeklindeki hükmü gereğince öğrencilere internet ve dijital eğitim araçları temin etmesi yükümlülüğü bulunmaktadır.

[206] Zabunoğlu, s. 519.
[207] Günday, s. 336, 337.

III. KAMU HİZMETİNİN ÖZEL KİŞİLERE GÖRDÜRÜLMESİ BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM

A. Kamu Hizmetinin Özel Kişilere Gördürülme Usulleri

Kamu hizmeti kavramının anlamı incelendiğinde kamu hizmetinin yalnızca bir kamu otoritesi tarafından sunulması şart olmadığı anlaşılmaktadır. İlgili kamu otoritesi tarafından doğrudan üstlenilen kamu hizmetleri sunulabildiği gibi milli savunma, iç güvenlik gibi kamu hizmetleri dışında diğer kamu hizmetleri ilgili kamu otoritesinin denetimi ve gözetimi altında özel kişiler tarafından da sunulabilir[208].

Kamu hizmetinin geleneksel açıdan görülme usulleri emanet, imtiyaz, müşterek emanet, iltizam, ruhsat şeklinde usullere görülebilmektedir. Kamu hizmetlerinin nasıl işletileceği ilgili kamu hizmetini kuran kanun koyucunun tercihidir[209]. Ancak müşterek emanet usulü ve iltizam usulüne günümüzde başvurulmamaktadır.

Kamu hizmeti, doğrudan o hizmetin ifası ile yükümlendirilmiş kamu idaresi (devlet, il özel idaresi, belediye, köy) tarafından kendi araç, gereç, personel ve parasıyla sunuluyor ise *"emanet usulü"* söz konusudur. Genellikle idari kamu hizmetleri bu yolla yürütülmektedir. Örneğin yüksek öğretim kamu hizmeti, birer birer kamu tüzel kişileri olan devlet ve vakıf üniversiteleri eliyle yürütülmektedir. Ayrıca ilgili kamu hizmeti, doğrudan hizmetten sorumlu kamu idaresi tarafından değil ama onun kurduğu bir başka kamu tüzel kişi (kamu kurumu) eliyle sunuluyor olabilir ve bu usulü de *"kamu kurumu usulü"* denir[210].

Ancak son zamanlarda ulusal güvenlik, iç güvenlik, adalet hizmetleri gibi temel hizmetler dışındaki pek çok kamu hizmetinin belirli usullerle özel kişiler tarafından sunulduğu bilinmektedir. Bunun temelinde ise 1980'lerden sonra başlayıp tüm dünyada hakîm olan özelleştirme politikaları, kamu hizmetlerinin

[208] Günday, s. 342; Ulusoy, s. 505.
[209] Atay, s. 623.
[210] Zabunoğlu, s. 321-322.

piyasalaştırılması ve sosyal devletin küreselleşmeyle birlikte görevlerinin sorgulanması bulunmaktadır[211].

Günümüzde iltizam, müşterek emanet gibi usullere başvurulmadığı nazara alındığında kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesinde ruhsat, imtiyaz ve yap-işlet-devret usulleri kullanıldığı açıkça söylenebilmektedir.

İmtiyaz usulü, bir kamu hizmetinin bir özel kişiye spesifik nitelikteki imtiyaz sözleşmesi ile gördürülmesidir. Özel kişi hizmetin bedelini idarenin belirleyeceği tarife üzerinden hizmetten yararlananlardan tahsil eder. Kar ve zarar özel kişiye aittir. İdare, özel kişiye devrettiği kamu hizmetinin kurulması, yatırım ve işletme maliyetlerinden kurtulmuş olur. İmtiyazcı ise ticari açıdan riski de alarak belirlenen tarifeler üzerinde kar elde etmeye çalışır[212]. 1980'lerden sonra elektrik hizmetlerinin üretim, iletim ve dağıtımının çıkarılan kanunla özel kişilere gördürülmesine olanak tanınmıştır.

Günümüzde imtiyaz sözleşmeleri yerine bu usule benzeyen yap-işlet-devret usulü kullanılmaktadır. Hangi hizmetlerin bu yap-işlet-devret usulüne göre gördürülebileceği ve diğer usul ve esaslar 3996 sayılı Kanun'da belirtilmiştir.

Ruhsat (izin) usulü; tekel niteliğinde olmayan bir kamu hizmetinin, idarece verilen izin doğrultusunda özel kişiler tarafından da görülebilmesidir. İdare ile özel kişi arasında kamu hizmetinin gördürülmesi adına bir sözleşme söz yoktur. İdare kendisine yapılan talep üzerine tek yanlı olarak izin yani ruhsat verir ve özel kişiye ilgili kamu hizmetini gördürür. Ancak hizmetten asıl sorumlu olan idare olduğu için özel kişi üzerinde geniş denetim ve gözetim hakkı bulunmaktadır[213]. Bu usul genellikle virtüel kamu hizmetlerinde tercih edilmektedir. Ulaşım açısından halk otobüsleri, eğitim açısından özel ilköğretim okulları ve özel sağlık hizmetleri buna örnek verilebilir. Son dönemlerde maden, petrol, jeotermal kaynaklar ve mineralli suların çıkarılıp işletilmesinde bu usule başvurulmaktadır.[214] Yukarıda ifade ettiğimiz

---

[211] Zafer Pektaş ve R. Cengiz Derdiman, "Kamu Hizmetlerinin Özel Teşebbüslere Gördürülmesi Açısından Sosyal Devlet Anlayışının İçeriği ve Değeri", **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2016, s. 54-55; Küreselleşme, sosyal devlet krizi ve sosyal haklar bağlamında benzer açıklamalar için bkz. Ali Güzel, Sosyal Devlet Ve Sosyal Haklar, **Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye), (**Ed. İbarahim Ö. Kaboğlu), Legal Yayıncılık, 2012, s. 279-288.

[212] Ulusoy, s. 506.

[213] Günday, s. 362

[214] Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 607.

üzere eğitim ve öğretim kamu hizmetinde özel kişilere gördürülme açısından ruhsat usulü kullanıldığı için bu hususu ayrı başlık altında incelemek gerekmektedir. Zira dijitalleşen eğitimde izin ile faaliyet gösteren özel eğitim ve öğretim kurumlarının denetim ve gözetim gereği idareye karşı sorumlulukları bulunmaktadır.

B. Eğitim ve Öğretim Kamu Hizmetinin Özel Kişilere Gördürülmesi

Eğitimin finanse edilmesi konusunda demografik yapı, kültürel ve sosyal özellikler ile iktisadi güçleri farklılığı ülkelerde farklı yöntem ve usulleri meydana getirmektedir. Bunda eğitime verilen önem, kaynak sıkıntısı gibi hususlar etkilidir. Bu açıdan günümüzde eğitimin finansmanı tartışma konusudur. Türkiye açısından da durum farklı değildir. Kamu kaynaklarının eğitim başta olmak üzere toplumsal ihtiyaçlar yerine başka alanlara kaydırılması, kaynak aktarımın eğitim gibi sosyal hizmet alanlarından yapılıyor olması eğitimin finansmanı sorununu büyütmektedir. Eğitimin finansmanı açısından kamu finansmanı dışında özelleştirme yolu da bir yöntem olarak uygulanmaktadır ve bu nedenle özel eğitim kurumları Türkiye gibi diğer pek çok ülkede benimsenmektedir[215]. Özel eğitim kurumlarının kurumsal anlamda öğrenim özgürlüğünün girişim özgürlüğü ile ilgisini göstermektedir[216]. Ancak denetim ve gözetime ilişkin Anayasa'da ve diğer kanunlarda yer alan hükümler nazara alındığında girişim özgürlüğü sınırlamalara tabidir.

Yukarıda açıklandığı üzere eğitim ve öğretim kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinde Millî Eğitim Bakanlığının gözetimi ve denetimi altındaki okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerini sunan özel hukuk kişilerinden (özel okul) bahsedilmesi gerekir. Zira yükseköğretim kurumlarını devlet dışında yalnızca vakıflar kurabilir ve vakıf üniversiteleri de kamu tüzel kişiliğini haizdir.

Özel okulların Anayasal dayanağı, Anayasa'nın 42. maddenin 6. fıkrasında *"Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek*

[215] Cem Barlas Arslan ve Abdullah Ömercioğlu, "Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Özelleşmesi ve Alternatif Kamusal Sunumlar", **Mali Hukuk Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 141, 2016, s. 2576, 2578, 2581; Kamusal mal ve hizmetler sınıflandırmasında eğitim hizmetinin yarı kamusal mal ve hizmet niteliğinde olduğuna ilişkin izahatlar için bkz. Gülsüm Gürler Hazman ve Mustafa Küçükilhan, "Yarı Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Temel Eğitim Hizmetleri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Bölgesel Bir Bakış", **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, s. 65.

[216] Yaşar, s. 210.

istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir." ile ifade edilmiştir. Özel okullara ilişkin temel kanun 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'dur. Eğitim ve öğretim hizmetinin özel kişilere gördürülmesine ilişkin hükümlerin dayanağı bu kanundur.

1739 sayılı METK m. 58'de özel okul açma izninde MEB'in yetkili olduğunu ifade etmektedir. Eğitim ve öğretim özel kişilere gördürülmesi dolayısıyla özel eğitim kurumlarının faaliyet gösterebilmesi açısından 5580 sayılı Kanun gereği *"kurum açma izni"* alınması zorunludur ve bu başvuru milli eğitim müdürlüklerine yapılmaktadır. İzni kabul veya reddeden makam valiliklerdir. (Madde 3)

Burada bahsedilen kurum açma izninde idarenin denetimi yalnızca kamu düzeninin korunması noktasında değildir[217]. Özel eğitim kurumundaki faaliyetin içeriği, müfredat, personel ve kullanılacak araçlar da bu denetimin kapsamındadır[218]. Nitekim 5580 sayılı Kanun'da kurum yöneticilerinin ve personelinin görevlendirilmesinde ve çalışma izinlerinde, ders araçları konusunda MEB'in ve valiliğin denetimine ve iznine yönelik hükümler vardır.

Özel eğitim kurumlarının izin ile faaliyet yürütebilmesi ve faaliyetin içeriğinin dahi denetime konu olmasından anlaşılacağı üzere eğitim öğretim kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesi adına ülkemizde ruhsat usulünün uygulandığı doktrince de benimsenmektedir[219]. Zabunoğlu da özel eğitim kurumlarının ruhsat usulüyle görüldüğünü belirtirken burada idarenin verdiği bu ruhsatın tek yanlı bir işlem olduğuna ve *"bir sözleşme bağıtlanmasının söz konusu olmadığı"*na vurgu yapmaktadır[220].

İdarenin özel eğitim kurumları üzerindeki denetim ve gözetiminden anlaşılacağı üzere özel eğitim kurumlarının verdiği eğitim ve öğretim hizmetleri de bir kamu hizmetidir. Kamu hizmetinin ilkeleri, her özel işletmenin amacı olan kar elde

---

[217] Atay, s. 626.
[218] Ulusoy, s. 510.
[219] Benzer yöndeki açıklamalar için bkz. Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 607; Gözler ve Kaplan, s. 506; Günday, s. 362; Algan ve Algan, s. 147-194.
[220] Zabunoğlu, s. 526; AYM ise özel öğretim kurumlarına ilişkin bir kararında MEB'den alınacak kurum özel eğitim kurumlarının faaliyetine ilişkin olarak ortada her ne kadar sözleşme olmasa dahi giderler ve riskin özel eğitim kurumuna ait olduğunu belirtmiş, hizmetten faydalananlardan alınan ücretle kamu hizmetinin kurulması işletilmesinin mevzu bahis olduğunu, bu özel okulların ticari yanlarının da olduğunu belirterek özel eğitim kurumlarının faaliyetlerinin "kamu hizmeti imtiyazına" benzeyen yönünün ağır geldiğini ve ifade etmiştir; AYM, 12.04.1990 tarihli ve E. 1990/4-K. 1990/6 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1990/6?EsasNo=1990%2F4, (11.12.2023).

amacıyla bağdaştığı ölçüde özel eğitim kurumları içinde geçerlidir. Özellikle dijital eğitim açısından idarenin değişkenlik ilkesi bağlamında özel okulların özel hukuk anlamında hizmetten yararlananlara karşı edim borcu olduğu kadar idarenin de denetim ve gözetim görevi bulunmaktadır. Nitekim yukarıda bahsi geçen AYM'nin E. 1990/4-K.1990/6 sayılı kararında da özel okulların, okul içi yönetimlerinde ve okul dışı etkinliklerinde Devlet okullarına benzer şekilde verdiği kamu hizmetin kurallarına uygun ciddiyet ve güvenilir biçimde sunulmasını sağlamanın Devletin görevi olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan eğitim hizmetinin dijital ortamda sunulması noktasında idare gerek değişkenlik ilkesi gerek süreklilik ilkesi bağlamında bir karar aldığı takdirde özel öğretim kurumlarının bu karara riayet etmesi gerekir. Zira Anayasa'nın 42. maddesi gereği özel okulların, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyesinin aşağısında bir hizmet vermemesi gerekir.

IV. EVRENSEL HİZMET BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİ

A. Evrensel Hizmet Kavramı

Kamu hizmeti sınıflandırmasında idari kamu hizmetleri ve iktisadi kamu hizmetleri ayrımı vardır. İktisadi kamu hizmetleri erdemli/değerli mallar olarak da isimlendirilen ve "genel ekonomik yarar"ı sağlamaya yönelik ulaşım, telefon, su, elektrik, posta gibi hizmetlerdir. İktisadi kamu hizmetleri kavramı yerine günümüzde daha çok evrensel hizmet kavramı tercih edilmektedir[221].

Evrensel hizmet kavramı ilk olarak ABD'de bir telefon şirketinin, başka telefon şirketlerinin kısa zamanda artması üzerine oluşan rekabetçi ortamda piyasada hâkim konumunu tekrar elde etmek amacıyla ileri sürülmüştür. 1980'lerden sonra ise ülkenin her coğrafyasına ve her ekonomik kesimine sunulabilmesi yönelik ve rekabetçi amaca yönelik olarak evrilmiştir.[222]

---

[221] Ali Osman Solak, "Evrensel Hizmetlerin Sunulduğu Piyasalarda Serbestleştirme ve Özelleştirme: Ekonomik Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 16, 2012, s. 179.

[222] Eser Us, **Hukuki Boyutuyla Evrensel Hizmet**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 43,45, 99.

Kuruluş amacı liberal ilkelere dayanan ortak pazarın yaratılması olan Avrupa Birliğinde kamu hizmetine ilişkin temel yaklaşımın kaynağı Anglo-Amerikan sistemidir. Yani kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi, serbestleştirilmesi, özelleştirilmesi ve rekabete açılmasıdır[223]. Bu da beraberinde devlet ve kamu hizmeti anlayışında değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Klasik devlet anlayışının değişmesi ve kamu hizmeti kavramındaki dönüşüm; genel ekonomik yarar hizmetleri, evrensel hizmet, minimum hizmet, ek hizmetler, kamusal yarar hizmetleri gibi bazı yeni terimlerin kamu hizmeti literatürüne girmesini sağlamıştır. Ön plana çıkanlar ise evrensel hizmet ve genel ekonomik yarar hizmetleridir. Kavram 1987 yılında iletişim sektörüne ait alt yapının tespit edilmesine yönelik olarak "Yeşil Kitap" ile birlikte Avrupa Topluluğu yazınına dahil olmuştur. Kitapta evrensel hizmet; topluluğun tamamında, istisnasız olarak herkese makul fiyatlarla ve standart kalitede sunulan temel hizmet olarak tanımlanmıştır.[224] Evrensel hizmet kavramı AB hukukunda kamu hizmetinin yerine kullanılan bir kavramdır[225].

Evrensel hizmetler, kamu hizmetlerinin alt kümesi niteliğindedir ve daha dar bir kavramı ifade eder. Bunun sebebi ise evrensel hizmet kavramının, tüketimden dışlama imkânının olduğu özel mal veya ücretli mal niteliğini haiz kamu hizmetleri için kullanılmasıdır. Tüketilmesiyle diğer tüketicilerin kullanması engellenen dolayısıyla tüketimden dışlanabilen, piyasa mekanizmasında ticari olarak sunulabilen ve fiyatlandırılabilen özel veya ücretli mallar özel sektör tarafında sunulur. Enerji, telekomünikasyon, posta ve ulaştırma gibi geniş şebeke altyapılarıyla sunulabilen hizmetler kamusal mal olmamalarına rağmen pek çok ülkede ekonomik politikalar, doğal tekel olgusu, güvenlik gibi gerekçelerle devlet tekelinde sunulmuştur. Ancak tekellerin ekonomik etkinlikteki başarısızlığı, değişen teknoloji gibi sebeplerle devlet bu sektörlerden çekilmiş ve rekabete açılma söz konusu olmuştur. Ancak sosyal yükümlülükler ve kamu hizmetlerine tüm kesimlerin erişebilmesi gibi gerekçelerle devletin piyasadan tamamen çekilmesi söz konusu olmamıştır. Devletin piyasayı düzenleme, denetleme ve gerekli durumlarda finanse etme yükümlülüğü vardır. Bu da

[223] Karahanoğulları, s. 141-142.
[224] Mehmet Akif Özer, "Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Yeni Sağ Politikalar", **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 20, 2019, s. 22-23.
[225] Ulusoy, s. 513.

piyasanın serbestleşmesi sürecinde evrensel hizmet kavramını beraberinde getirmiştir[226].

Evrensel hizmet kavramı, *"istisnasız herkese makul kalite ve fiyattan, sürekli ve düzenli olarak sunulmak zorunda olunan ve çağdaş bir insan için vazgeçilmesi mümkün olmayan asgari/temel ortak ihtiyaçlar"*[227] olarak tanımlanabilir.

Ülkemizde ise 4502 sayılı Kanun[228] ile evrensel hizmet kavramı hukukumuza dahil olmuştur. Kanunda evrensel hizmet, asgari hizmet kavramı tanımlanırken bahsedilmiştir. Asgari hizmet kavramı ise coğrafi koşullardan bağımsız olarak herkes tarafından erişilebilir ve makul bir bedel karşılığından sunulacak telefon, telekomünikasyon hizmetlerini ihtiva eden evrensel hizmetler olarak tanımlanmıştır. 2005 yılında ise "Evrensel Hizmet Kanunu" yürürlüğe girmiştir[229]. Kanunun amaç başlıklı 1. maddesinde evrensel hizmet, kamu hizmeti niteliğine sahip olan ancak işletmeciler tarafından karşılanmasında mali güçlükler bulunan hizmetler olarak nitelendirilmiştir. Kanunda evrensel hizmet:

> *"Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde coğrafi konumlarından bağımsız olarak herkes tarafından erişilebilir, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında asgari standartlarda sunulacak olan, internet erişimi de dahil elektronik haberleşme hizmetleri ile bu Kanun kapsamında belirlenecek olan diğer hizmetler"*

olarak tanımlanmıştır. Bu tanım AB'nin evrensel hizmet tanımına benzerlik taşımaktadır. Nitekim bu tanımdaki ifadeler Kanun'un "İlkeler" başlıklı 3. maddesinde de belirtilmiştir.

Hizmetin evrensel olma niteliği bu hizmetlerin toplumdaki herkese herhangi bir coğrafi ya da sınıfsal fark gözetilmeksizin belli bir kalitede sunulmasından ileri gelmektedir[230]. Örneğin yoğun nüfuslu bölgelerde telefon altyapısı gibi kârlı bir yatırımın, evrensel hizmet sunma yükümlülüğüyle işletmecilerce kırsal bölgelere de götürülmesi sağlanmaktadır[231]. Bu yönüyle her ne kadar evrensel hizmet, klasik kamu

---

[226] Işıl Irmak, **Evrensel Hizmet; Türkiye Posta Sektöründe Evrensel Hizmet Regülasyonu İçin Öneriler**, Planlama Uzmanlığı Tezi, DPT Matbaası, 2008, s. 6-8.

[227] Ali Kabasakal ve Ali Osman Solak, "Evrensel Hizmet Yükümlülüğünün Uygulanması ve Türk Demiryolu Sektörü", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2008, s. 138.

[228] 29.01.2020 tarihli ve 239478 sayılı RG.

[229] 25.06.2005 tarihli ve 25856 sayılı RG.

[230] Us, s. 116-117.

[231] Özer, s. 23.

hizmeti kavramına göre dar bir kavram olsa da ilgili hizmetin ülkenin her coğrafyasına götürülmesinin hukuken zorunlu olması sebebiyle böyle bir zorunluluğu içermeyen klasik kamu hizmeti kavramına göre daha ileri bir aşamadadır. Örneğin AB'de sabit telefon hizmetleri, elektrik, dağıtım, şehir içi içme suyu ve demiryolu taşımacılığı hizmetleri Birliğe üye her ülkenin en ücra noktaya götürmesi gereken evrensel hizmetlerdir[232].

Bir faaliyetin evrensel hizmet niteliği taşıyıp taşımadığının belirlenmesinde belirli kriterlere ihtiyaç duyulması gerekir. Bu kriterler; hizmetin genel ekonomik yarar hizmeti alanında olması, sosyo-ekonomik boyutuyla sosyal refah sağlama aracı olması, ekonomik büyümenin güvencesi olması, standart kalitede hizmet sunulması ve ilgili hizmetin makul bir fiyatının olmasıdır[233].

Türkiye'de 5369 sayılı Kanun'da evrensel hizmetin kapsamı 5. maddede belirtilmiştir. Evrensel hizmetlerin kanunun 2. maddesindede ifade edilen tanımdan da hareketle belirli hizmetler oldukları söylenebilirse de hizmet alanının ekonomik ve teknolojik değişimlerden ve gelişimlerden etkilenmesi de muhakkaktır. Bu nedenle Kanun koyucu Cumhurbaşkanına[234] 5. maddenin 2. fıkrası hükmüyle ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik şartlarını nazara alarak evrensel hizmetin kapsamını genişletme yetkisi vermiştir. Bu açıdan evrensel hizmet kavramının "dinamik" olduğu söylenebilir. Bu düzenlemeler evrensel hizmet kavramının AB'de tespit edilen alanına da uygundur[235].

Kanun'un 5. maddesine göre evrensel hizmetin kapsamı; sabit telefon hizmetleri, ankesörlü telefon hizmetleri, basılı veya elektronik ortamda sunulacak telefon rehber hizmetlerini, acil yardım çağrı hizmetleri, internet hizmetleri, ulaşımı deniz yoluyla sağlanabilen yerleşim alanlarına yolcu taşıma hizmetleri ile deniz haberleşmesi ve seyir güvenliği haberleşme hizmetleridir. Ayrıca 5. maddenin 2. fıkrasına istinaden Bakanlar Kurulu tarafından evrensel hizmetin kapsamının

[232] Ulusoy, s. 513-514.
[233] Evrensel hizmet kriterleri hakkında açıklamalar için bkz; Us. s. 123-135.
[234] 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği sonrasında çıkartılan 02.07.2018 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile "Kurumun ve işletmecilerin de görüşlerini alarak Bakanlıkça yapılacak teklif üzerine Bakanlar Kurulunca" ifadesi "Cumhurbaşkanınca" olarak değiştirilmiştir.
[235] Us, s. 137-138.

genişletilmesine yönelik kararlar da alınmıştır[236]. Söz konusu kararlar incelendiğinde BİT'ler, elektronik haberleşme ve internet ile ilgili kapsam genişletmelerinin yapıldığı görülecektir.

B. Evrensel Hizmet Bağlamında Eğitim ve Öğretim Hizmeti

Evrensel hizmetin kapsamına eğitim ve öğretim kamu hizmetini alan ülkeler vardır. Örneğin Avrupa Birliği'nin evrensel hizmet kapsamında önce yalnızca telefon hizmetleri bulunmaktayken Avrupa Komisyonu eğitim ve sağlık hizmetlerini de evrensel hizmet kapsama alarak genişletmiştir. Bazı ülkelerde ise eğitim hizmetleri doğrudan evrensel hizmet kapsamında olmasa dahi evrensel hizmetler için önem taşımaktadır. Örneğin ABD'de eğitim hizmetleri doğrudan evrensel hizmet kapsamına alınmamıştır. Ancak evrensel hizmetin kapsamının telekomünikasyon hizmeti olduğu ifade edilirken bu telekomünikasyon hizmetinin eğitim için esas nitelikte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ABD'de evrensel hizmeti tespite ilişkin yetkili kurumun belli kıstaslar dahilinde evrensel hizmeti belirleyeceği ifade edilirken bu kıstaslardan birinin eğitim olduğu ve eğitimde telekomünikasyonun vazgeçilemez olduğu ifade edilmiştir[237].

Türkiye'de ise evrensel hizmet bağlamında eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından başat düzenleme Bakanlar Kurulu'nun 13.02.2006 tarihli ve 10038 sayılı kararıdır[238]. Kararda *"Bilgi toplumunun geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bilgisayar okur yazarlığı da dahil olmak üzere bilgi teknolojilerinin yaygınlaştırılmasına yönelik hizmetler"* in evrensel hizmet kapsamına alınmasına karar verilmiş ve bilgisayar destekli eğitime geçiş yapılmıştır.

Bakanlar Kurulu'nun bu kararına istinaden 10.05.2006 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı arasında "Bilgisayarlı Eğitime Destek Alanında İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokol dahilinde 2007 yılında 1798 adet okula Bilgi Teknolojileri Sınıfı (BTS) kurulmuştur. Yine bu protokol kapsamında daha sonra

[236] 28.02.2006 tarihli ve 26094 sayılı RG., 27.04.2006 tarihli ve 26151 sayılı RG, 28.11.2007 tarihli ve 26714 sayılı RG, 29.06.2010 tarihli ve 27626 sayılı RG, 13.01.2011 tarihli ve 27814 sayılı RG, 04.07.2011 tarihli ve 27984 sayılı RG (2. Mükerrer), 22.05.2014 tarihli ve 29007 sayılı RG (Mükerrer), 24.04.2015 tarihli ve 29336 sayılı RG, 19.08.2016 tarihli ve 29806 sayılı RG

[237] Us, s. 105, 108, 135.

[238] 28.02.2006 tarihli ve 26094 sayılı RG.

2008 yılında 1220 adet okula BTS kurulmuştur. İnternet altyapısı olmayan okullara da internet altyapısı kurulmuştur[239].

Bu açıdan bakıldığında evrensel hizmet kategorisinde eğitim ve öğretim kamu hizmeti doğrudan bulunmasa da telekomünikasyon ve internet hizmetlerinin eğitim ve öğretim kamı hizmetinde vazgeçilmez olduğu aşikardır. Bakanlar Kurulu'nun 13.02.2006 tarihli ve 10038 sayılı kararı da buna bir işarettir. Ancak 5369 sayılı Kanun'un verdiği kapsam genişletme yetkisine istinaden Millî Eğitim Bakanlığının, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ve ilgili kamu kurum ve kuruluşların önerileri alınarak ve eğitim ve teknoloji sektörlerinden öncü kuruluşlarla iş birliği içerisinde dünyadaki teknolojik gelişmeleri takip ederek eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından yeni gelişmeler evrensel hizmet statüsüne dahil edilmelidir. Bu açıdan gerekirse ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektörün görüşlerinin alınması yasal düzenleme ile 5369 sayılı Kanun'a dahil edilmelidir.

[239] Ulaştırma Bakanlığı 2008 Yılı Faaliyet Raporu için bkz; sgb.uab.gov.tr/uploads/pages/raporlar-ve-istatistikler/2008-yili-uab-faaliyet-raporu.pdf, (22.12.2023).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİJİTAL ORTAMDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİ

I. KAMU HİZMETİNDE DİJİTALLEŞME

Kamu hizmetinin ilkelerinden değişkenlik ve süreklilik ilkesi incelendiğinde gördüğümüz üzere kamu hizmetleri hem sürekliliğini yitirmemeli hem de çağın şartlarına ve bilimsel-teknolojik gelişmelere paralel olarak uyarlanmalıdır. Bu bakımdan kamu hizmeti dinamik bir kavramdır ve değişime uğraması kaçınılmazdır.

Kamu hizmetlerinden faydalananlar, sunulan hizmetin günün şartlarına uygun, teknolojiyle entegre, hızlı ve verimli şekilde kendilerine sunulması beklemektedirler. Ayrıca nüfusun fazlalığı, buna karşılık kamu kurum ve kuruluşları ile kamu görevlilerinin sayıca artan nüfusa verimli hizmet verememesi gibi unsurlar da nazara alındığında kamu hizmetlerinde dijitalleşme[240] gereklilikten ziyade zorunluluk haline gelmiştir. Bu açıdan dijitalleşmenin kamu yönetimi ve kamu hizmetindeki önemi ile bu alanlarda gerçekleştirdiği değişimi anlamak ve geleneksel kamu hizmeti kavramının artık geçerliliğini yitirdiğini kabullenmek elzemdir.

A. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bağlamında Dijital Kamu Hizmeti

Kamu hizmetlerinde meydana gelen değişimde temel husus vatandaşa daha kaliteli, esnek ve hızlı kamu hizmeti sunmak maksadıyla statüko olmadan, mevcut iş yapma metodunu sorgulayan, etkin, şeffaf, birbiriyle entegre ve basitleştirilmiş devlet yapısının tesis edilmesi ve maliyetlerin azaltılmasıdır. Ancak bu değişime sebep olan pek çok alt neden vardır. Bunlardan birisi de küreselleşme[241] ile önemi artan Bilgi ve

---

[240] Dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına benzer şekilde iş ve toplumsal yaşamın temel süreçlerinde, müşteri ilişkilerinin yönetiminde, ürün ve hizmetlerde meydana gelen değişimlerin neticesi üzerine gerçekleştirilen iş modellerindeki dönüşüm olarak tanımlanabilir; Carmen Isensee, Frank Teuteberg, Kai-Michael Griese ve Corrado Topi**,** "The Relationship Between Organizational Culture, Sustainability, And Digitalization In Smes: A Systematic Review", **Journal of Cleaner Production**, Cilt: 275, 2020, s. 2; Ayberk Şeker, "Sürdürülebilirlik ve Dijitalleşme", **Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm**, (Ed. İnci Erdoğan Tarakçı ve Bora Göktaş), Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 366.

[241] *"...Küreselleşme üzerine tam ve net bir tanım vermek kolay olmasa da mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliği sonucunda sınır ötesi karşılıklı ekonomik bütünleşme ve ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dahil olma sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplum ve devletler*

İletişim Teknolojileri (BİT) konusundaki gelişmelerdir. BİT'ler kamunun hizmet alanını etkilemiştir. BİT'lerde meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin özel sektörde uygulanıyor oluşu hizmet sunulan kişileri devletten de aynı kalitede hizmet alma beklentisine sokmaktadır[242]. Bu sebeple devlet de vatandaşların beklentileri ve hızlı ve verimli hizmet alma taleplerine karşılık olarak hizmetlerinin sunumunu idarenin değişkenliği ilkesi bağlamında güncelleştirmeli BİT'leri kamu hizmetlerine entegre etmelidir.

Küreselleşme süreciyle beraber dünyanın dört bir yanındaki kamu kurumları yukarıdan aşağıya, bürokratik ve kâğıt esaslı işlem modellerinden devlet ve vatandaşlar arasında yeni bir çeşit etkileşimi teşvik eden çevrimiçi ve dijital araçlara geçmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda devletler, vatandaşlarına hizmet sağlama yeteneklerini geliştirmek ve ilgili bu hizmetlerin maliyetlerini düşürebilmek adına BİT yatırımı yapmaktadırlar [243].

BİT'ler; sayısal, metinsel, görüntülü ve sesli bilginin elektronik ortamlar vasıtasıyla depolanması, işlenmesi ve kullanılmasını sağlamaktadır. Bu açıdan günümüzde bilgiye dayalı hizmetlerin bilgisayar ortamına aktarılması, teknolojik yeniliklerin takibini gerekli kılmaktadır. Bilgiye erişim adına gerekli bilgi teknolojileri ise internet, telekomünikasyon ve komünikasyon teknikleri, telefon, faks, mikro bilgisayarlar ve elektronik posta gibi araçlardır. Gelişmiş ülkeler de söz konusu teknolojik araçların fayda getirecek şekilde kullanılmasını ve yeni teknolojilerin geliştirilmesini sağlayarak bu sayede bilgi politikalarını oluşturmakta ve devlet politikalarını da tesis etmektedirler[244].

BİT'lerin en önemli aracı olan İnternet'in 1980'lerden hızlı bir biçimde geliştiği ve yaygınlaştığı dönem olan 1990'larda ekonomik faaliyetler yeniden tasarlanmaya başlanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde dijital imkânların kullanımı

---

arasındaki iletişimin ve etkileşimin artması ve karşılıklı bağımlı hale gelinmesi olarak ifade edilebilir..." , Fulya Kıvılcım, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2013, s. 221.

[242] Özge Uysal Şahin, **Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 28, 57.

[243] S. Mustafa Önen ve Nilgün Kahraman, "Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijitalleşme Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Akademik Birikim Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 5, 2022, s. 429.

[244] Sıla Gürler, Şevki Kıralp ve Mustafa Sağsan, "Bilgi teknolojileri ve Kamu Politikaları", **Teknoloji ve Kamu Politikaları,** (Ed. Mete Yıldız ve Cenay Babaoğlu), Gazi Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 266-267.

daha başarılı ekonomi yönetimini de beraberinde getirmiştir. 2010'lardan sonra ise dijitalleşmeye dayalı ekonomik düzene dahil olma talebi kamu yönetimi ve kamu maliyesinde büyük ölçüde değişime sebebiyet vermiştir[245].

Kamu yönetimi ve kamu maliyesindeki BİT kullanımına dayalı dijital değişim, kamu hizmeti anlayışında da değişimi ve gelişimi beraberinde getirmiştir. Kamu hizmetinde gerçekleşen değişim kapsamında dijital kamu hizmetinin de tanımı yapılmalıdır. Bu doğrultuda dijital kamu hizmeti, *"kamu hizmetinin dijital ortamda, açık internet ağı üzerinden ya da belirli kullanıcıların erişebileceği "kapalı ağ ortamında" yazı, ses ve görüntü gibi verilerin iletilmesi, işlenmesi ve depolanarak korunması yoluyla sunulabilmesi"*[246] olarak tanımlanabilir.

Kamu hizmetlerindeki değişimin nedenleri aslında dijitalleşmenin de nedenleridir. Çalışmamızın ikinci bölümünde kamu hizmetlerinin sürekliliğinden ve değişkenliğinden bahsederken de belirttiğimiz üzere devlet, gelişmelere ve teknolojik iyileşmelere hizmetten yararlananlara hızlı, verimli ve çözüm odaklı hizmet sunmak maksadıyla kamu hizmetinde gerekli uyarlamaları yapmalıdır. Zira bu vatandaş odaklı yaklaşım için gereklidir.

B. E-Devlet ve Hukuki Düzenlemeler

Vatandaş odaklı kamu hizmeti ve kamu hizmetinin sürekliliği ilkesi bağlamında Elektronik devlet (e-devlet) vatandaş odaklı yaklaşıma imkân sağlayan somut ve sürekli kendisini güncelleyen dijital bir kanaldır. E-devlet; kamu kurumlarının işleyişini ve vatandaşla olan iletişimini güçlendirmek, ayrıca kamu hizmetlerinin sunuluş şekillerini geliştirmek maksadıyla bilgi teknolojilerinin kullanımı anlamını içermektedir[247].

Tüm bu hususlar bağlamında Türkiye'de ise kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi adına atılan en önemli adımlardan birisi "E-Devlet" uygulamasının 2008 yılında yürürlüğe girmesidir. Türkiye'de kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasına

---

[245] Esra Keskin, "Kamu Hizmetlerinin Dijitalleşmesi", **Dijital Devlet, (**Ed. A. Kemal Çelebi ve Birol Kovancılar), Gazi Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 302.

[246] Mehpare Çaptuğ, "Covid-19 Salgınının Kamu Hizmetlerinin Dijitalleşmesi Sürecine Etkisi ve Sonuçları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2021, s. 1312.

[247] Burak Hergüner, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Başlangıcından Günümüze Kamu Hizmetinin Değişen Yüzü**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 104.

yönelik ilk düzenleme ise Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik[248] olmuştur. Yönetmeliğin ilk maddesinde *"etkin, verimli, hesap verebilir, vatandaş beyanına güvenen ve şeffaf bir kamu yönetimi oluşturmak; kamu hizmetlerinin hızlı, kaliteli, basitleştirilmiş ve düşük maliyetli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak üzere, idarelerin uyması gereken usul ve esasları düzenlemek"* amaç olarak belirtilmiştir. Bu amaç kamu hizmetindeki anlayış değişikliğinin hukuki düzenleme altına alınmış halidir.

Türkiye'de dijitalleşen devlet açısından bir diğer düzenleme olan E-devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin [249] ilk maddesinde *"bilgi toplumu politika, hedef ve stratejileri çerçevesinde, e-Devlet hizmetlerinin kapsamı ve yürütülmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek, bu hizmetlere ilişkin eylem planları yapmak, koordinasyon ve izleme faaliyetlerini yürütmek"* amacına verilmiştir. Aynı yönetmelikte "E-devlet hizmeti" kavramının tanımı da şu şekilde yapılmıştır:

> *"Hizmet süreçlerinin vatandaş odaklı olarak yeniden yapılandırılmasını da içerecek şekilde, kurumlar arası veri paylaşımı esasına dayalı olarak yürütülmesi için kurumlar tarafından, hızlı, güvenli, etkili, verimli, şeffaf ve hesap verebilir, temel hak ve özgürlüklere riayet edilerek ve mahremiyet gözetilecek şekilde elektronik ortama aktarılan her bir kamu hizmeti"*

E-devlet projesi sayesinde geçmişte kamu kurumlarına fiziken gidilerek alınan hizmetlerden olan adli sicil kaydı alma, öğrenci belgesi alma, mezuniyet belgesi alma, nüfus kayıt örneği alma, sınav başvurusu yapma, not görüntüleme, dava dosyası görüntüleme gibi birçok kamu hizmetine, internete erişimi olan mobil cihaz veya bilgisayar vesilesiyle erişilebilmektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere e-devletin Türkiye'de sağladığı ana fayda, önceden kamu kurumlarından alınan bilgi ve belge talebinin otomasyon çalışması sonucunda daha az kamu kaynağı ve daha az iş gücü ile kısa zamanda mekâna bağlı olmadan temin edilebilmesidir[250].

Kamu hizmetlerine bu şekilde hızlı erişilebilmesiyle hizmetten yararlanmak isteyen herkese aynı imkânlar sunulduğu için eşitlik ilkesi de hayata geçmektedir.

---

[248] 31.07.2009 tarihli ve 27305 sayılı RG.
[249] 03.06.2016 tarihli ve 29820 sayılı RG.
[250] Duygu Şimşek Aktaş, "Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Anayasal Fonksiyonlar Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi", **Anayasa Yargısı**, Cilt: 36, Sayı: 2, 2019, s. 278.

Kamu hizmetlerinden faydalananların demokratik yönetim, şeffaflık ve hesap verilebilirlik adına vatandaşın kamu kurumlarından bilgi almasını düzenleyen 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu[251] ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılması Dair Kanun[252] da dijital kamu hizmetinin uygulanmasında önemli bir düzenlemelerdir. Zira kamu hizmetlerinden faydalananlar Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) kanalıyla bu kanunlara dayanarak bilgi edinme ve dilekçe haklarını dijital ortamda kullanabilmektedirler.

C. Kamu Hizmetlerinde Yapay Zekâ

İnsanlık tarihi boyunca beynin çalışması sürekli merak edilmiş ve insan beynine benzer bir cihaz yapma gayreti heyecanlı bir şekilde hep var olmuştur ve olmaktadır. Yeni icatların ve makinelerin icadında da aynı arayış temeldir. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan toplumsal değişim dünya tarihinde dönüm noktası olmuştur. Sanayi toplumu haline gelinen süreçte yeni arayışlar devam etmiştir. Bunu sonucunda ise otomatik makine icadı gerçekleşmiş ve bunun da akabinde bilgisayar icadı ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi meydana gelmiştir. 1950'lerden sonra ise makineler otomatikleşebiliyorsa yapay beyin de icat edilebileceği düşünülmeye başlanmış ve bazı bilim insanları çalışmalarını bu doğrultuda devam ettirmişlerdir. 1956 yılında John McCarthy ve Allen Newell başta olmak üzere bazı araştırmacılar program yazarak robotlara zekâ kazandırma konusunda çalışma yapmışlardır. 1956'da Dartmouth'ta gerçekleştirilen bir konferansla bu gelişmelere "yapay zekâ" ismini vermişler ve yeni bir bilimi ortaya çıkarmışlardır[253].

Yapay zekanın tanımının yapılması güçtür. Bu konuda ortak bir tanım yapılmış değildir. Ancak yapay zekanın öncülerinden olan John McCarthy tarafından yapılan tanımlamaya göre yapay zekâ, akıllı makineler ve özellikle de akıllı bilgisayar programları yapma bilimi ve mühendisliğidir[254].

---

[251] 24.10.2003 tarihli ve 25269 sayılı RG.

[252] 10.11.1984 tarihli ve 18571 sayılı RG.

[253] Ercan Öztemel, "Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği", **Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği, (**Ed. Muzaffer Şeker, Yasin Bulduklu, Cem Korkut ve Mürsel Doğrul), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2020, s. 101.

[254] John McCarthy, "What Is Artificial Intelligence", Stanford Univercity, 2007, s. 2, https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf, (17.12.2023).

Yapay zekânın kullanıldığı alanlar ve sektörler o kadar çoğalmıştır ve kapsamı da gittikçe artmaktadır ki beraberinde etik ve güvenliğe dair endişeler de gündeme gelmiştir. Bu sebeple Avrupa Birliği (AB) tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır. 2021 yılının Nisan ayında Avrupa Komisyonu tarafından yasa tasarısı sunulmuş ve 14 Haziran 2023 tarihinde yasa tasarısı Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiştir[255]. 9 Aralık 2023 tarihinde ise yasa üzerinde geçici anlaşmaya varılmıştır[256]. Söz konusu yasa tasarısında yapılan değişiklikle birlikte yapay zekâ, değişen seviyelerde özerk çalışacak şekilde tasarlanmış ve açık ya da örtülü hedefler oluşturmak adına fiziksel veya sanal ortamları etkileyen tahminler, öneriler ya da kararlar gibi çıktılar oluşturabilen makine tabanlı bir sistem olarak izah edilmiştir[257] (m.3/1).

Dünya gün geçtikçe daha da hızlanan değişim ve dönüşüm içerisindedir. Bu değişimde en etkili unsur BİT'lerde meydana gelen hızlanmadır. BİT'lerde yaşanan dijital dönüşüm ülkeleri siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan etkilemektedir. Endüstri 4.0, küreselleşme ve BİT'deki gelişmenin etkileriyle teknolojik uygulamalar oluşmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu gelişim ve değişimde yapay zekâ en önemli teknolojik ürünlerdendir. Bu durumda kamu hizmetlerinin sunulmasında yapay zekâ artık toplumun gereksinimlerini karşılayan araç halini almıştır[258].

Yapay zekâ teknolojilerini diğer teknolojilerden ayıran temel unsurlar vardır. Bunlar; otonomi, doğal dil işleme, makine öğrenmesi ve akıl yürütme yetisi olarak sıralanabilir[259]. Bu unsurların bağlamda kamu hizmetinin sunumundan günümüzde yapay zekâ teknolojilerinden faydalanmak elzemdir. Zira bu sayede hizmetten yararlananlara hem hızlı ve verimli hizmet verilmesi hem de hizmetin sunulmasında ve hizmetin alınmasında maliyetlerin azalması söz konusu olacaktır. Bu durum vatandaş odaklı kamu hizmeti yaklaşımına da uygundur.

---

[255] European Parliament, "EU AI Act: First Regulation On Artificial Intelligence", 14.06.2023, https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence, (17.12.2023).

[256] European Parliament, "Artificial Intelligence Act:deal on comprehensive rules for trustworthy AI", 09.12.2023, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai, (17.12.2023).

[257] Yasanın kabul edilen orijinal metni için bkz. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.pdf, (17.12.2023).

[258] Serkan Cura, "Kamu Hizmetleri ve Yapay Zekâ", **Dijital Devlet, (**Ed. A. Kemal Çelebi ve Birol Kovancılar), Gazi Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 327.

[259] Temel unsurlar hakkındaki açıklamalar hakkında bkz. Seyhan, s. 18 vd.

Kamu hizmetinin idare veya onun denetim ve gözetimi altında özel kişilerce yürütülen faaliyet olarak nitelendirildiği dikkate alındığında bu faaliyetlerde yapay zekâ sistemlerinin "etkin insan denetimi altında" veya "yardımcı bir araç olarak" kullanılması kaydıyla ortada bir kamu hizmetinin var olduğuna şüphe yoktur. Ayrıca kamu hizmetinin yokluğunda toplum hayatını alt üst edebilen faaliyetler olduğu da kabul edildiğine göre yapay zekâ teknolojileri henüz bu derece önemli bir seviyeye ulaşmasa dahi günümüzde kullanım alanlarının arttığı nazara alındığında yakın gelecekte yapay zekâ sistemleri de kamu hizmeti niteliğine kavuşacaktır[260].

Ülkemizde de yapay zekâ teknolojilerinin kamuya entegre edilmesi noktasında çalışmalar yürütülmektedir. 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[261] ile Dijital Dönüşüm Ofisine bağlı olarak *"Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Daire Başkanlığı"* kurulmuştur. Başkanlığın görevleri incelendiğinde yapay zekanın kamu hizmetlerinde etkili şekilde kullanımının hedeflendiği görülmektedir.

D. Kamu Hizmeti İlkelerinin Dijitalleşmeyle Yeniden Yorumlanması

Dijital araçların kamu hizmetine ve ilkelerine etkileri kaçınılmaz şekilde gerçekleşmiştir ve gerçekleşmektedir. Gerek BİT'ler gerek yapay zekâ teknolojileri, kamu hizmetlerine etkisini yakın dönemde bizzat hissettirmiştir. Bu sebeple kamu hizmetlerinin değişkenlik, süreklilik ve eşitlik ilkeleri dijitalleşen kamu hizmetleri bağlamında yeniden yorumlanmalıdır.

Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi dikkate alındığında önem taşıyan ilk ilke değişkenlik ilkesidir. Önceki bölümde açıkladığımız üzere idare, değişkenlik ilkesine göre kamu hizmetleri örgütlenme ve işleyişi açısından değişen koşullara derhal ayak uydurmalıdır. Bu yönüyle günümüzde geleneksel kamu hizmeti yerine dijitalleşen kamu hizmeti anlayışı hâkim olmalıdır.

Değişkenlik ilkesinin iki temel ayağı, kamu hizmetinin güncel teknolojik gelişmelere uygun yürütülmesi ve hizmetin yerine getirilme biçiminin günün şartlarına uyarlanmasıdır[262]. Dijitalleşme ve yeni teknolojilerin gelişmesine karşı idare de kamu

[260] Ahmet Yayla, **İdare Hukuku Bakımından Yapay Zekâ**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 22-23.
[261] 24.10.2019 tarihli ve 30928 sayılı RG.
[262] Seyhan, s. 137.

hizmetlerinde gerekli değişiklikleri yapmalıdır. Kamu hizmetinden faydalananlar da gelişen teknolojiyle birlikte ilgili hizmetlerin dijital ortamda görülmesini talep etmektedirler. Ayrıca kamu hizmetini veren idare açısından da hizmeti hızlı, verimli sunma ve kırtasiyeciliği ve bürokrasiyi azaltması sebebiyle dijitalleşme kaçınılmazdır.

Kamu hizmetlerinin dijital dönüşümü hususu idari teşkilatta da yeni birimlerin kurulmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda 1 sayılı Cumhurbaşkanlığının Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[263] ile Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip Cumhurbaşkanlığı Ofisleri kurulmuştur (m. 525). Kurulan ofislerden birisi de Dijital Dönüşüm Ofisidir. 527. maddede ofisin görevleri incelendiğinde kamuda dijital dönüşüme öncülük etme ve yol haritası çizme noktasında başat bir rolünün olduğu görülecektir.

Kamu hizmetinin sürekliliği ilkesi açısından ise başlıca husus hizmetin kesintiye uğramamasıdır. İşte tam da bu noktada kamu hizmetinde dijitalleşme devamlı kamu hizmeti sunulmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin günün her saatinde vergi beyannamesi verilebilmekte ve vergi ödenebilmekte, dava dosyaları incelenebilmekte ve mahkemelere dilekçe ya da belge yüklenebilmekte, öğrenciler notlarını görebilmekte, üniversitelerin kütüphanelerine ve dijital kaynaklara erişilebilmekte veya toplu ulaşımda ulaşım kartlarına para yüklenebilmektedir. Özellikle Covid-19 pandemi sürecinde uygulanan sokağa çıkma yasağında kamu hizmetlerinin kesintiye uğramadan sunulmaya devam etmesi noktasında dijital ortamda hizmet alınmasının önemi bir kere daha anlaşılmıştır.

Yine süreklilik ilkesi açısından kamuda dijitalleşmede önemi yadsınamaz olan yapay zekada insana özgü uyku, dikkat dağılması sebebiyle hata yapma gibi durumların olmaması hizmetin kesintisizliği açısından avantajlardandır[264]. Ancak dijitalleşen hizmetlerden kesintisiz şekilde faydalanılması adına en önemli aracın internet olduğu dikkate alındığında internet altyapısının da geliştirilmesi gerekir.

Kamu hizmetinin dijitalleşmesinde hizmetten yararlananlar eşit şekilde faydalanırsa dijitalleşme anlamlı olacaktır. Dolayısıyla fırsat eşitliği gereğince hizmetler faydalanan herkese adil şekilde sunulabilmelidir[265]. Özellikle eğitim ve öğretim açısından Covid-19 pandemi sürecinde öğrencilerden bazıları hızlı internet ve

[263] 10.7.2018 tarihli ve 30474 sayılı RG.
[264] Seyhan, s. 145.
[265] Çaptuğ, s. 1319.

bilgisayar imkânından faydalanırken bazılarının evlerinde hiç internet ve bilgisayar olmaması dijitalleşen eğitim ve öğretim kamu hizmetinden eşit şekilde faydalanılamadığını göstermiştir.

II. EĞİTİM VE ÖĞRETİMDE DİJİTALLEŞMENİN ÖNEMİ

Ülkelerin kalkınmasında yeni teknoloji yaratma, bu teknolojiyi etkili ve verimli kullanarak toplumsal faydayı artırma önemlidir. Bu süreçte en önemli ve etken unsur, yine eğitimdir. Eğitim, toplumsal değişimde, teknoloji yaratılmasında ve yeniliklere uyumda stratejik bir önem taşımaktadır[266]. Eğitim düzeyi yükseldikçe teknolojik gelişmelerden faydalanma yeteneği de gelişir. Dolayısıyla ülkelerin eğitim sistemlerinin niteliğinin artmasıyla birlikte teknolojik gelişmeler de artar[267].

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle ilerleyen uygarlıkları oluşturmada eğitim, önemli bir konumdadır. Uluslar, ideolojik yaklaşımlarını sürdürürken ve yurttaşlarını yetiştirirken eğitim sistemi vasıtasıyla topluma yön verirler. İngiltere'nin sanayi ülkesi olmasını ve kapitalizmi benimsemesiyle büyümesini sağlayan farklı gerek ve yeter koşullar olmasına rağmen, teknolojik icatların önemi ve bilimsel çalışmalar adına bilim insanlarının desteklenmesinin de oldukça büyük bir rolü olmuştur. Finlandiya kuruluşunda yoksulluk ve bataklık içinde bir toplumken aydın kişiler vesilesiyle bilinçlendirilerek eğitim ve birlik içinde çalışarak zorlukların üstesinden gelmeyi başarmıştır ve günümüzde Finlandiya hâlâ eğitimde ulaştığı zirveyi korumaya yönelik bir istikrar içerisindedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir hezimete uğrayan Almanya ve Japonya'nın ekonomilerinin büyümesi, güçlenmeleri ve teknolojide dünya devlerinden olmalarında eğitimin oldukça büyük bir etkisi olmuştur. Buradan da anlaşılmaktadır ki sürdürülebilir bir yaşamın temini, insan haklarına saygılı ve kendi değerinin bilen bireylerin toplum yaşamında aktif rol sahibi olabilmelerine imkân veren yani sürdürülebilir bir eğitim gereklidir. Bu nedenle nitelikli bir eğitim ve sürdürülemez yaşam koşullarını değiştirmek için bilimsel ve teknolojik gelişmelerden acil olarak faydalanılmalıdır[268].

---

[266] Tahir Yılmaz ve Ruhi Sarpkaya, **Eğitim Ekonomisi Eleştirel Bir Yaklaşım,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 127.

[267] Tuncay Yavuz Özdemir, "Eğitim ve Kalkınma İlişkisi", **Eğitim Ekonomisi ve Planlaması,** (Ed. Mustafa Sağır ve Ramazan Yirci), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 28.

[268] Fatma Köybaşı Şemin, **Sürdürülebilir** Eğitim, Anı Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 14-15.

Yukarıda kamu hizmetlerinde değişimi açıklarken bu değişimde küreselleşmenin etkili olduğunu ve küreselleşmede de bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkili olduğunu belirtmiştik. Gerçekten de küreselleşmenin belirgin şekilde etkilediği alanların başında iletişim teknolojileri bulunmaktadır.

İletişim teknolojileri II. Dünya Savaşı'nda ekseriyetle devletlerin kontrolü altındayken küreselleşmeyle birlikte bireylerin de rahatlıkla ulaşabilecekleri hale dönüşmüştür. Teknolojinin bireylere kadar inen bu erişebilirliği "Dijital Çağ" olarak nitelendirilen yeni bir sürece kapı aralamıştır. Dijital çağdaki bu dönüşüm şüphesiz ki iletişim teknolojinin gelişmesiyle paralel bir süreçtedir. Bu noktada internetin gelişmesi, hızlanması ve yaygınlaşması dijital çağa ulaşabilme imkânı sunmaktadır. Ancak şu husus da nazara alınmalıdır ki bireylerin dijital çağa geçmeleri ve dijitalleşmeyle yaşamaları, bulundukları ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle doğru orantılıdır. Ekonomisi güçlü ve demokratikleşmede ileri seviyede bulunan ülkelerde dijital çağın etkili şekilde yaşandığı gözlemlenmektedir[269].

Gitgide dijitalleşen dünyamızda eğitim ve öğretim sürecinin de çağa ayak uydurması gerekir. Evrimleşen eğitim ve öğretim süreçleri zaman ve mekân kısıtları, salgın hastalıklar gibi durumlar nedeniyle kurumlar ve eğitim hizmetini sunanlar açısından dijital teknolojilerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Dijital teknolojilerin kullanımıyla bireylerin hem formal eğitim hem de informal öğrenme[270] süreçlerinde hızlı ve kolay bir şekilde bilgiye erişmeleri ve bilgiyi kolay özümsemeleri adına teknoloji çözüm aracı olmuştur. Dijitalleşmeye devam eden dünyamızda dijital teknolojileri öğrenmek ve bunları hayat boyunca öğrenmede araç olarak kullanmanın büyük önemi vardır[271].

Dijitalleşmede sürecin yeni nesil bireyler, yeni nesil bilgisayarlar ve yeni nesil internet şeklinde temel aktörlerden oluşan üçlü sacayağından oluştuğu ifade edilebilir.

---

[269] Esma Aybike Bayır "Hayat Boyu Öğrenme Bağlamında Kullanılan Dijital Teknolojiler", **Dijital Çağda Hayat Boyu Öğrenme,** (Ed: Mustafa Sarıtepeci ve Hatice Yıldız Durak), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 186.

[270] Formal eğitim, belli bir müfredata sahip olan; belli bir mekânda, belli zaman aralıklarında, belli yaş grubunun, belli bir süre zarfında bir araya gelmesi, bir eğitimcinin gözetiminde öğrenme ortamının meydana gelmesi, öğrenme seviyesinin ölçme ve değerlendirmeyle tespit edilmesi sonucunda başarılı olan bireylerin sertifika ya da diplomayla belgelendirilmesi ile verilen eğitimdir. İnformal öğrenme, formal eğitim haricindeki bütün öğrenme ortamı ve şekillerini içine alır, süreç açısından hayat boyu öğrenmenin içindedir; İbrahim E. Bilici, "İnformal Öğrenme, Çocuk ve Suç Olgusu", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 36, 2016, s. 67.

[271] Bayır, s. 186.

Bu doğrultuda toplumun ileri seviyeye ulaşması, hızlı kalkınma, büyümede sürdürülebilirliğin sağlanması gibi hususlarda eğitimin yadsınamaz bir önemi vardır. Eğitimin bu rolünün gerçekleştirebilmesi adına eğitim konusunda kamu politikalarının tespit edilip yaşama geçirilmesi gerekir. Dijital çağda öğrenciler "kendi kendine öğrenme", "elektronik öğrenme", "mobil öğrenme", "sanal öğrenme", "yaşam boyu öğrenme", "spesifik öğrenme" gibi öğrenme metotlarını dijital eğitim uygulamalarıyla hayatlarına geçireceklerdir. Bu bakımdan günümüzde öğrenmeyi hızlı, etkin, yaygın ve ekonomik kılacak pek çok imkân vardır. İşte bu noktada kamu otoriteleri toplumsal boyutta planlama yapmada vazifelidir[272].

III. EĞİTİMDE DİJİTAL DEVRİMLER

Eğitim konusunda meydana gelen değişimler endüstriyel anlamda teknolojide meydana gelen değişimler bağlantılıdır. Eğitim, sanayinin meydana gelmesini sağlamış, oluşan bu sanayi ve eğitim etkileşimi eğitim felsefesini değiştirmiştir. Değişen bu eğitim anlayışına sahip yeni nesiller de sanayiye katkı sunmuşlardır. Var olma yarışı içindeki ülkeler de eğitim sistemlerini geliştirmeye başlamışlardır. Bu değişimler Eğitim 1.0, Eğitim 2.0, Eğitim 3.0, Eğitim 4.0 ve Toplum 5.0 olarak ifade edilebilir[273].

Tarım toplumunun gereksinimleri doğrultusunda sürdürülen eğitim-öğretim faaliyetleri Eğitim 1.0 olarak ifade edilir. Eğitim 1.0'da temel bilgi sağlayıcısı öğretmendir. Öğrenci de öğretmenin kendisine aktardıklarını kavramaya çalışır. Buhar gücüne dayalı makineleşme sürecini anlatan Endüstri 1.0 ve elektrik, petrol vb. enerji kaynaklarıyla seri üretimin hız kazandığı Endüstri 2.0 eğitimde dönüşüme sebep olmuştur ve Eğitim 2.0 toplum yaşamına girmiştir. Bu dönemde eğitimde maksat, temel okuryazarlık dışında içinde yaratıcılığa dair bir özellik bulundurmayan çeşitli mesleki prosedürleri takip edebilecek ve uygulayabilecek bireylerin yetişmesiydi. Bu

[272] Bekir Parlak, "Bir Kamu Hizmeti ve Politikası Alanı Olarak Eğitimde Teknolojik Gelişimin İzlerini Sürmek ve Dijital Eğitim", **Tesam Akademi Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, s. 85, 91.

[273] Serpil Deniz ve Sevil Büyükalan Filiz, "21.Yüzyıl Becerileri ve Tarihi Gelişimi", **21.Yüzyıl Becerilerinin Eğitime Yansımaları**, (Ed. Sevil Büyükalan Filiz), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 6.

dönemdeki bakış açısında öğrenim görenler seri üretim tezgahlarının birer ürünüydüler.[274]

Sanayi toplumundan çıkılıp teknoloji toplumuna doğru geçilen Eğitim 3.0'da bilgi üretilmesinde ise internet teknolojisinde yoğun şekilde faydalanılmaya başlanmıştır. Eğitim süreçlerinde İnternet'ten, özellikle de Web 2.0 teknolojilerinin sağladığı imkânlardan faydalanılmış, bilgi üretiminin herkes tarafından gerçekleştirildiği bir seviyeye ulaşılmış ve öğretim açısından kendi kendine öğrenme yaklaşımlarına değinilmiştir[275]. Eğitim 3.0 öncelikle dijital içerikle oluşturulan bir sistemdir. Küresel toplumda ve Eğitim 3.0'da artık mekânsal bir sınırlama söz konusu değildir. Bilgiyi üretme, yeniden yapılandırma ve hızlı şekilde sunma, ağlarla bilgiyi alma ve paylaşma söz konusudur. İnternet ve sosyal ağlar eğitimde güçlü bir araçtır. Öğrencinin de oluşturduğu bilginin eğitimde bir bileşen olduğu, problem çözme ve yaratıcılığın eğitimi yönlendirdiği dijital eğitim olanaklarının, bireyin kendi öğrenmesinin mümkün olduğu bir sistem söz konusudur[276].

İçinde bulunduğumuz ve varlığını etkili şekilde günlük yaşamımızda hissettiğimiz Endüstri 4.0 kavram olarak, ilk defa 2011'de Almanya'da Hannover şehrinde gerçekleştirilen endüstri fuarında dile getirilmiştir. Endüstri 4.0 kavramı genellikle devlet destekli sanayi tanımlanmak için kullanılsa da çeşitli teknolojileri bir çatı altında bütünleyen üst bir kavramdır[277]. Günlük yaşamın her sahasında etkileri yakından hissedilmeye başlanan Endüstri 4.0, endüstriyel süreçlerin dijitalleşmesi ve otomasyonu, teknolojik siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, fiziksel gerçeklik ve sanallığın bir arada kullanılmasının daha fazla olduğu, akıllı fabrikalar/ akıllı üniversiteler/ akıllı şehirler gibi kişiselleştirilmiş ve çapraz bir bağ içinde ürün, çıktı ve üretim süreçleri ile karakterize edilmektedir. Endüstri 4.0, bilişim teknolojilerinin geliştiği ve bunun yansıması olarak yapay zekâ, bulut teknolojileri ve hızlı internetle

[274] Mustafa Sarıtepeci, Hatice Yıldız Durak, Aykut Durak, "Hayat Boyu Öğrenme Bağlamında Endüstri 4.0", **Dijital Çağda Hayat Boyu Öğrenme**, (Ed. Mustafa Sarıtepeci, Hatice Yıldız Durak), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 223.

[275] Aslıhan Kocaman Karoğlu, Kübra Bal Çetinkaya ve Ercan Cimşir, "Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm", **Üniversite Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2020, s. 149.

[276] Deniz ve Büyükalan Filiz, s. 9.

[277] Harun Er, Saim Turan ve Selahattin Kaymakçı, "Toplum 5.0 Sürecinin Gelişimi ve Eğitime Etkisinin Değerlendirilmesi", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 14, Sayı: 39, 2021, s. 32.

erişimde senkronizasyonun sağlandığı, makine ve cihazların hem birbirleriyle hem de kullanıcılarla iletişim kurduğu verimli bir iş sürecini ifade etmektedir[278].

Endüstri 4.0 süreci beraberinde Eğitim 4.0 kavramını gündeme getirmiştir. Eğitim 2.0 ve Eğitim 3.0'da eğitimde teknolojinin öğretilmesi ve kullanılması söz konusuyken Eğitim 4.0'da eğitim ve öğretimde teknolojinin inovatif kullanımı ve tasarımı söz konusudur. Eğitim 4.0 ile 21. yüzyıl becerilerinin dışında dijital teknik araçların kullanımı, kişiselleştirilmiş veri, açık kaynaklara erişim, akıllı ajanlar, mobilleşme, bulut bilişim vb. yeni teknoloji ve yaklaşımların kullanılmasının öğretilmesi temel esastır[279]. Bunun dışında eğitimde yapay zekâ, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti, büyük veri, dijital modelleme gibi dijital dönüşüm unsurlarının yoğun şekilde kullanmaya başlanıldığı ve hızlı öğrenmenin gerçekleştiği ifade edilebilir. Eğitim 3.0'da olduğu gibi öğrenmenin zaman ve mekâna bağlı olmadan gerçekleşebileceği ve eğitmenin rehberlik rolüne dönüştüğü, öğrencinin de bireysel anlamda öğrenme sürecini yönetebildiği sistemin hâkim olduğu bir dönem söz konusudur[280].

Eğitim 5.0 ise Toplum 5.0 kavramının ortaya çıkması ve eğitime uyarlanması üzerine önem kazanmıştır. Türkiye dahil tüm dünya ülkeleri Toplum 4.0'a henüz adapte olmaya çalışırken "Dijital/Yaratıcı/Akıllı Toplum" kavramlarını en yaygın şekilde ifade eden "Süper Akıllı Toplum" olarak da bilinen Toplum 5.0 kavramı ilk defa 2016 yılında Japonya'da bakanlar kurulu tarafından kabul edilen "5. Bilim ve Teknoloji Planı"nda gündeme gelmiştir. Raporda dijital dönüşümün Japonya için büyüme stratejisi olduğu ifade edilmiştir[281].

Harayama'a göre Toplum 5.0, Toplum 4.0 üzerine kurulmuş olmakla birlikte, insan merkezli müreffeh bir toplumu hedefleyen bir bilgi toplumudur. Bu doğrultuda süper toplum, çeşitli ihtiyaçlarının ince bir şekilde farklılaştırıldığı, gerekli ürün ve hizmetlerin ihtiyaç duyan kişilere ihtiyaç duydukları anda gerekli miktarlarda sunularak karşılandığı ve tüm insanların bu ihtiyaçları karşılayabildiği bir toplumdur.

---

[278] Sarıtepeci, Yıldız Durak ve Durak, s. 221,223.
[279] Kocaman Karoğlu, Bal Çetinkaya ve Cimşir, s. 149.
[280] Er, Turan ve Kaymakçı, s. 51; Sarıtepeci, Yıldız Durak ve Durak, s. 227.
[281] Mayumi Fukuyama, "Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society", **Japan Spotlight**, Ağustos 2018, s. 47.

Bu süper toplum BİT'lerden sonuna kadar yararlanarak gerçek ve siber alanı birleştirmektedir[282].

Eğitim 5.0 ise Toplum 5.0'ın eğitime yansıması sonucu ortaya çıkan bir kavramdır. Eğitim 5.0'da Eğitim 4.0'a göre keskin kırılmalar ve büyük farklılıklar söz konusu olmamakla birlikte kümülatif anlayışın ürünü olmasıyla uzun vadeli bir bakış açısının ileri sürüldüğü söylenebilir. Eğitim 5.0 sürecinde, meydana getirilen yenilikler sonucunda makine öğrenmesi, akıllı sistemler ve büyük verilerin eğitimde kullanılması vasıtasıyla eğitim, yalnızca insanlar arasında etkileşimde bulunma ve bilgiyi paylaşmanı haricinde insan-robot ya da robot-insan etkileşimini de kapsayacak şekilde genişlemiştir[283].

Anlaşılmaktadır ki eğitimde değişim ve gelişim endüstride ve teknolojide ilerlemelerle paraleldir. Gelişen teknoloji ekseninde eğitim ve öğretimde dünyadaki ilerlemelerden geri kalınması söz konusu olamaz. Nitekim kamu hizmeti açısından değişkenlik ilkesi de bunu gerektirir. Günün değişen koşullarına ayak uydurulması ve sürekliliğin sağlanması adına da değişimin devamlı olması kaçınılmazdır. Yukarıda bahsedilen eğitimdeki dönüşüm aslında yeni kamu hizmeti anlayışıyla paraleldir. Yeni kamu hizmeti anlayışında hizmeti alanın da yönetime katılması söz konudur. Eğitim 3.0, 4.0 ve gelecekte hayatımıza dahil olacak 5.0 anlayışında artık öğrencilerin hizmeti alan pasif konumdan aktif konuma geçtiği görülmektedir.

Ülkemizde de eğitimdeki bu dijitalleşmeye dönük gelişmeler mevcuttur. Aşağıda izah edilecek olan eğitim ve öğretim kamu hizmetinde uzaktan eğitim, çevrimiçi kaynaklara erişim gibi hizmetlerin sunulması yukarıda izah edilen eğitimde mekân ve zaman sınırlaması olmadan sürekli bir şekilde eğitim ve öğretim hizmetlerine erişebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0'a kadar her teknoloji ve endüstriyel devrim süreci beraberinde o teknolojiye uyumlu eğitim sistemini doğurmuştur. Ülkemizin hem dijitalleşen dünyaya uyumlu hem de ülkesi için bu dijitalleşmeye katkı sunacak kaliteli ve yetenekli insan kaynağının yetişebilmesi adına eğitim ve öğretim kamu hizmetinde eğitim teknolojilerine yatırım yapması

[282] Yuko Harayama, "Society 5.0: Aiming for a New Human-centered Society Japan's Science and Technology Policies for Addressing Global Social Challenges,", **Hitachi Review**, Cilt: 66, Sayı: 6, s. 10-11.
[283] Er, Turan ve Kaymakçı, s. 52.

gerekmektedir. Bu sebeple eğitim ve öğretim hizmetlerine ayrılan bütçenin artırılması elzemdir.

IV. EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİNDE DİJİTAL ORTAMLAR VE ARAÇLAR

Teknolojinin günlük hayatta bir probleme veya ihtiyaca yönelik çözümler oldukları düşünüldüğünde geleneksel anlamdaki sınıflarda kullanılan teknolojilerin yaygın manada tahta, tebeşir, kalem, kitap, defter gibi materyaller olduğu malumdur. Ancak dijital teknolojinin ilerlemesiyle bu materyaller; masaüstü/diziüstü/tablet bilgisayarlar, mikrofon, kamera, ses sistemi, yazıcı, akıllı tahta gibi teknolojilere dönüşmüş ve yazılımlar, robot, sanal gerçeklik gözlüğü gibi teknolojik araçlara da dönüşmektedir. Çeşitli yazılımların ve donanımların desteğiyle bahse konu teknolojilerden; öğrencilere, ders içerikleri ve öğretim planlarına ilişkin bilgilerin oluşturulması ve saklanması, yoklamaların takip edilmesi ve ölçme ve değerlendirmelerin gerçekleştirilmesi gibi süreçlerde faydalanılmaktadır[284].

Bir önceki başlıkta açıkladığımız eğitimde dijital devrimler incelendiğinde günümüzde artık Eğitim 3.0 ve Eğitim 4.0'ın içinde olduğumuz anlaşılmaktadır. Bu dijital dönüşümün en hissedilen özellikleri internet teknolojisinden faydalanılmasıdır. İnternet teknolojisinden faydalanıldığı Eğitim 3.0 ve Eğitim 4.0'ın belki de en önemli getirdiği yenilik mekân sınırlaması olmadan eğitim ve öğretim hizmetinden faydalanılmasıdır. Bu sebeple bu başlık altında öncelikle mekân sınırlaması olmadan yani uzaktan ve açıktan eğitime ilişkin kavramlara ve bunlarla bağlantılı kavramlara değinilecek ardından da eğitim ve öğretimde kullanılan teknolojilerden bahsedilecektir.

A. Açıktan ve Uzaktan Eğitimde Dijitalleşme

Açıktan ve uzaktan eğitime ilişkin çalışmalar incelendiğinde bu iki kavramın genellikle tanımlama ve diğer hususlarda birlikte ele alındığı görülmektedir. Nitekim

[284] Yasemin Kahyaoğlu Erdoğmuş ve Sebahat Sevgi Uygur, "Sınıfın Fiziksel, Teknolojik, Sosyal ve Psikolojik Boyutları", **Dijital Çağda Sınıf Yönetimi**, (Ed. Murat Taşdan), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 38-39.

büyük ölçüde benzerlikler içeren ve anlamları birbirine girmiş bu kavramları ayırmanın zorluğu da göz önünde bulundurularak öncelikle uzaktan ve açıktan eğitim kavramlarının tanımları yapılacak ardından Türkiye'de açıktan ve uzaktan eğitim-öğretime ilişkin durum incelenecektir.

1. Uzaktan Eğitim-Öğretim Kavramı

Uzaktan eğitim çağımızda sıklıkla kullanılan, tarihsel süreci de ihtiva eden eğitim sistemidir. Uzaktan eğitim konusundaki önemli isimlerden olan Michael G. Moore ve Greg Kearsley'e göre uzaktan eğitim, *"Öğretim elemanı ve öğrenenin ayrı mekânlarda bulunduğu, iletişimin yazılı veya elektronik araçlarla sağlandığı; ayrı mekânlarda öğretimin gerçekleştirilebilmesi için özel düzenlemelerin yapıldığı planlı öğrenme ve öğretme türü"* olarak tanımlanabilir[285].

Uzaktan eğitimin tarihsel sürecine kısaca bakıldığında beş dönemden oluştuğu ifade edilebilir. Birinci döneminde uzaktan mektuplarla ve evde yapılan çalışmalarla, etkileşim olmadan eğitim ve öğretim bağımsız şekilde gerçekleştirilmiştir. İkinci dönem radyo ve televizyon yayını ile öğretime görsel ve işitsel öğelerin dahil edildiği bir dönemdir. Etkileşim çok az boyuttadır. Üçüncü dönemde görsel ve video kullanımlı uzaktan eğitim yüz yüze eğitimle desteklenmiştir, dersler ve ders araç gereçlerinin sistem yaklaşımıyla tasarımı söz konusudur ve etkileşim azdır. Dördüncü dönemde ses, video, bilgisayar ve telekonferans aracılığıyla ilk defa uzaktan eğitimde öğrenenler ve öğrenenle öğretici arasında gerçek zamanlı bir etkileşim başlamıştır. Beşinci dönemde ise çevrimiçi internet tabanlı sınıflarda; metin, ses ve videonun tek bir platformda etkileşelim içinde olduğu bir uzaktan eğitim söz konusudur[286].

Türkiye'de ise uzaktan eğitim dört dönem üzerinde incelenebilir. 1923-1955 arası kavramsal olarak uzaktan eğitimi etkileyen gelişmelerin olduğu bir dönemdir. İkinci dönem olan 1956-1975 yılları, mektupla öğretime ilişkin idare teşkilatında

[285] Michael G. Moore and Greg Kearsley, Distance education: A systems view of online learning, Wadsworth: Cengage Learning, 2005'ten aktaran Ayşe Bağrıaçık Yılmaz ve Serçin Karataş, "Açıktan ve Uzaktan Öğrenmenin Temel Kavramları, Kuramları ve Felsefesi", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenme,** (Ed. Serçin Karataş ve Ebru Kılıç Çakmak), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 2.

[286] Nil Göksel, "Uzaktan Eğitim: Çevrimiçi Öğrenmede Sistem Yaklaşımı", **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, s. 131.

birimlerin kurulduğu ve mektupla öğrenimin ayrıca radyo yayınlarının da başladığı bir dönemdir. 1976-1995 yıllarını içeren üçüncü dönem ise radyo ve televizyon yayınının başladığı, 2547 sayılı Kanun ile "sürekli ve açıköğretim yapma" hakkının verildiği, Anadolu Üniversitesi'ne açıköğretim yapma görevinin verildiği, Açıköğretim Lisesi'nin kurulduğu, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Uzaktan Eğitim Anabilim Dalı'nın kurulduğu bir dönemdir. 1996 yılından günümüzde de devam eden dönem ise video konferansla derslerin başladığı, pek çok üniversitede uzaktan eğitime ilişkin fakülte ve bölümlerin açıldığı ve çalışmalar yapıldığı, yasal düzenlemelerin olduğu, internet-web altyapısı ile çevrimiçi derslerin gerçekleştirildiği ve yine internet-web altyapısı ile kaynaklara çevrimiçi ortamda erişebildiği bir dönemdir[287].

Uzaktan eğitimin tarihsel sürecine bakıldığında geleneksel yöntemden en güncel yönteme kadar yani mektup, video, radyo, telefon, televizyon, telekonferans, internet gibi pek çok bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılabilir. Ancak hangi bilgi ve iletişim teknolojisi kullanılırsa kullanılsın uzaktan eğitim; öğretmen ve öğrencinin öğretim sürecinin büyük bir kısmında zaman, yer veya her ikisinde de birbirinden ayrı konumlarda olması, öğrencinin öğretim araçlarıyla kendine uygun zaman, yer ve hızda çalışabilmesi, öğretenin yardım, eğitim sağladığı ve öğretim sürecini değerlendirebilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenen ve öğreten arasında iletişimi ve etkileşimi sağlamak için kullanılan bir bağ olması gibi temel özellikleri ihtiva etmektedir[288].

2. Açıktan Eğitim-Öğretim Kavramı

Açıktan eğitim ve öğretim, ilgili eğitim kurumuna fiziken erişim olan veya olmayan herkesin eğitim alabilmesine imkân tanıyan bir sistemdir. "Açıköğretim" ifadesi ilk olarak 1969 yılında İngiltere Açık Üniversitesi kurulduğunda kullanılmaya

[287] Uzaktan eğitim açısından Türk Milli Eğitim siteminde yıllara göre gerçekleştirilen faaliyetler hakkında bkz; Aras Bozkurt, "Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, ss. 85-124.

[288] Nilüfer Atman Uslu ve Filiz Mumcu, "Hayat Boyu Öğrenmede Açık ve Uzaktan Eğitim", **Dijital Çağda Hayat Boyu Öğrenme,** (Ed: Mustafa Sarıtepeci ve Hatice Yıldız Durak), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 202.

başlanmıştır[289]. Türkiye'de de ilköğretim (ortaokul), ortaöğretim ve yükseköğrenim açısından ön lisans ve lisans seviyesinde açıköğretim kamu hizmeti sunulmaktadır.

"Açık öğrenme" terimi, öğrencilerin zamana, yere, öğretim yöntemlerine, erişim biçimlerine ve öğrenme süreçleriyle ilgili diğer faktörlere bağlı olarak çeşitli seçenekler arasından seçim yapma esnekliğine sahip olduğu öğrenme durumlarını tanımlamak adına kullanılır. Bu açıdan bakıldığında bir öğrenme durumunun veya sürecinin herkese, her koşulda, her yerde ve her zaman açık olması gerektiği anlaşılmalıdır. Çoğu durumda açık öğrenme terimi, e-öğrenme, esnek öğrenme ve uzaktan öğrenmeyi ifade etmek için birbirinin yerine de kullanılır. "Açılık" ile öğrencilere zamandan ve mekândan bağımsız olarak çalışma ve öğrenme fırsatı vererek çeşitli seçenekler sunan herhangi bir öğretim organizasyonu veya kurumu ifade edilmektedir. Uzaktan eğitim ve e-öğrenme fırsatlarına yönelik mevcut yaklaşımlar, öğrencilere, öğrencilerin sınırlamalarını ve tercihlerini dikkate alan çok çeşitli öğrenme imkânları sunmaktadır. Bu perspektifte öğrenme, öğrencilerin özellikle örgün öğrenme ortamlarının dışında geniş esneklik hissettiği ve uyguladığı yaşam boyu bir süreç olarak algılanmalıdır[290].

Açıktan eğitim ve öğretimin de mekân ve zaman açısından uzaktan eğitim gibi esneklik içeren ve sınırlamanın daha az hissedildiği bir sistem olduğu ifade edilebilir. Bu bakımdan günümüzde açıktan veya uzaktan eğitimle benzer hususların kastedildiği ifade edilebilir. Burada önemli olan fiziken eğitim olanağından mahrum olan öğrencilerin eğitim ve öğrenim hakkından fırsat eşitliği dahilinde faydalanabilmesidir.

3. Türkiye'de Açıktan ve Uzaktan Eğitim-Öğretim

Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin açıktan ve uzaktan sunulması Türkiye'de yeni bir durum değildir. Tarihsel süreçte de gördüğümüz üzere 1950'lerden bu yana açıktan veya uzaktan eğitim kavramı üzerine çalışmalar yapılmakta ve öğrencilere hizmet sunan kurumlar bulunmaktadır. MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlı Açık Öğretim Ortaokulu ve Açık Öğretim Lisesi eğitim ve öğretim kamu hizmetini açıktan sunmaktadır. 1981 yılında yayımlanan 2547 sayılı Kanun ile

[289] Bağrıaçık Yılmaz ve Karataş, s. 4.
[290] Hasan Çalışkan, "Open Learning", **Encyclopedia of the Sciences of Learning**, 2012, s. 2516.

üniversitelere açık öğretim yöntemi ile eğitim ve öğretim yapabilme olanağı verilmiştir. Bu yetkiye istinaden belirli üniversitelerde (Anadolu, Atatürk, İstanbul ve Ankara Üniversitesi) Açık Öğretim Fakültesi veya Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi bünyesinde ön lisans veya lisans programları bulunmaktadır. Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezleri de uzaktan eğitimi üniversiteler bünyesinde yürüten birimlerdendir[291].

Dünyayı etkileyen Covid-19 pandemi süreciyle birlikte halihazırda sunulan açıktan veya uzaktan eğitim ve öğretim hizmetleri dışında yüz yüze eğitimin verildiği tüm ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında uzaktan eğitime geçiş yapılmıştır. Bu durum ise eğitim ve öğretim hizmetlerinde başta internet olmak üzere tüm BİT teknolojilerinden faydalanılmasını zorunlu kılmıştır. Böylelikle mücbir bir sebep vesilesiyle eğitim ve öğretim faaliyetlerinin dijital ortamda yürütülebileceği hususu gözler önüne serilmiştir.

Ancak şu husus da unutulmamalıdır ki daha önce de ifade ettiğimiz üzere özelde uzaktan eğitim genelde ise eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesi hususu yalnızca pandemi gibi salgın hastalık dönemleri ya da olağanüstü durumlar için geçerli değildir. Küreselleşme ve BİT alanındaki gelişmeler dahi eğitim ve öğretim kamu hizmetinde dijital dönüşüm için geçerli bir sebeptir.

Açıktan ve uzaktan eğitimde pek çok teknoloji kullanılmaktadır. Radyo ve televizyon yoluyla öğretim ilk kullanılan teknolojilerdir. Ancak endüstri devrimleri ile BİT'lerde meydana gelen değişmeler ve yeni teknolojiler; hızlı, etkileşimli ve verimli bir eğitim ve öğretim hizmeti sunabilmeye imkân sağlaması yönüyle açıktan ve uzaktan eğitimde faydalanılan teknoloji yelpazesini genişletmiştir. Bu yönüyle açık ve uzaktan eğitimde en büyük değişim bilgisayar ve internet teknolojilerinin kullanımıdır. Elbette ki bu yeni eğitim ve öğretim teknolojilerinin yalnızca açıktan ve uzaktan öğretimde kullanılması söz konusu değildir. Yaygın veya örgün tüm eğitim sistemlerinde ve yüz yüze eğitimde bu dijital teknolojilerden faydalanılabilir.

[291] Mehmet Kara ve Volkan Kukul, "Açık ve Uzaktan Eğitimin Yönetimi", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenme,** (Ed. Serçin Karataş ve Ebru Kılıç Çakmak), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 97-99.

B. Çevrimiçi Öğrenme, Senkron ve Asenkron Öğrenme

Eğitimde kullanımı oldukça önem kazanan internetin yüz yüze öğrenmeleri desteklemek için kullanımının yanı sıra tamamen internet üzerinden çevrimiçi öğrenme uygulamaları da bulunmaktadır. Çevrimiçi öğrenme uzaktan öğrenme uygulamalarından birisidir. Katılanların bulundukları yerden ayrılmadan internet üzerinden öğrenme etkinliklerine etkileşimli bir biçimde katılmalarına ve öğrenim görmelerine olanak sağlayan bir uygulama şeklidir. Çevrimiçi öğrenme; metin ve grafik tabanlı ders, alıştırma, test ve kayıtların tutulmasını (öğrenci logları, test sonuçları, yer imleri ve notlar) kapsamaktadır. Böyle bir uygulama benzetim, gösterim, ses ve video ardışıklığı, tartışma ve sohbet grupları, internet tabanlı danışmanlık, internet/web materyal ve kaynaklarına bağlantıları içermektedir[292]. Çevrimiçi öğrenmenin açık ve uzaktan öğrenmeye göre ayırt edici unsuru açık ve uzaktan öğrenmede internet olmadan da eğitim ve öğretim hizmeti sunulabilirken çevrimiçi eğitimde internet bağlantısı bir koşuldur.

Çevrimiçi öğrenme iki farklı uygulama modelini ihtiva etmektedir. Bunlar senkron (eş zamanlı) ve asenkron (eş zamanlı olmayan) öğrenmedir.

Senkron öğrenme, öğrenen ve öğretenin aynı zaman dilimini paylaştığı öğrenim ortamıdır. Senkron öğrenme canlı, gerçek zamanlı (ve genellikle planlanmış), kolaylaştırılmış öğretim ve öğrenmeye yönelik etkileşimdir[293]. Bu ortamlarda öğrenenler ve öğreticilerin aynı zaman ve aynı yerde olabileceği gibi aynı zaman ve farklı yerde olmaları da mümkündür. Bu durumda çevrimiçi öğrenme ortamlarında gerçekleştirilecek senkron öğrenme aktiviteleri için sesli konferans sistemi, telekonferans sistemi, uydu TV, internet-bilgisayar, sohbet araçları vb. teknolojilerin kullanılması mümkündür. BİT alanındaki gelişmelerle birlikte Microsoft ve Google gibi büyük teknoloji firmalarının kullanıcılarına sunduğu, Zoom, Teams, Hangout, Meet, Skype, BigBlueButton, Adobe Connect vb. sesli ve görüntülü etkileşime imkân

[292] Özlem Canan Güngören, Zeliha Demir Kaymak ve Mehmet Barış Horzum, "Çevrimiçi Öğrenme-Öğretme Yaklaşımı", **Etkinlik Örnekleriyle Güncel Öğrenme-Öğretim Yaklaşımları-1**, (Ed. Gülay Ekici), Pegem Akademi Yayıncılık, 2014, s. 102-105.

[293] Matthew Murray, "Introduction to Synchronous E-Learning", **Synchronous E-Learning**, (Ed. Bill Brandon), The eLearning Guild, 2007, s. 1.

veren araçların çevrimiçi öğrenme ortamlarında kullanıldığı görülmektedir[294]. Bu uygulamalar Türkiye'de eğitim ve öğretim kurumları tarafından özellikle Covid-19 pandemi sürecinde yoğun olarak kullanılmıştır. Yüz yüze eğitime geri dönülmüş olmasına rağmen yüz yüze eğitim ve çevrimiçi eğitimin karma şekilde uygulandığı "hibrit/harmanlanmış/karma eğitim" de de bu uygulamalardan faydalanılmaktadır[295].

Asenkron öğrenme, öğrenme içeriklerinin önceden hazırlandığı ve öğrenenlere sunulduğu zaman ve mekândan bağımsız esnek bir öğretim şeklidir. Böyle bir öğrenme ortamında öğrenenler, fiziksel anlamda bulunamadıkları öğrenme ortamlarında kendi öğrenmelerini düzenleyebilirler. Asenkron öğrenme ortamları öğrenenlere; istedikleri yerde ve zamanda öğrenme süreçlerine dahil olma, kendilerini ifade edebilmek adına yeterli zamanı bulma, kendi öğrenme hızlarına uygun şekilde ilerleyebilme gibi esneklikler sağlamaktadır[296]. Senkron öğrenme ortamlarında kullanılan Google ve Microsoft gibi firmalara ait dijital uygulamalardan asenkron öğrenmede de faydalanılabilmektedir.

C. Eğitim ve Öğrenimde Üç Boyutlu (3B) Sanal Ortam

İnternet ve bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte dünya genelinde üç boyutlu sanal dünya platformlarının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu sanal platformlar eğitim ve öğrenim açısından da kullanılmaya başlanmıştır. Sanal dünya, insanların birbirleriyle ve sanal nesnelerle etkileşime girebildiği, insanların animasyonlu karakterlerle temsil edildiği, karmaşık fiziksel mekanları görsel olarak taklit eden bir elektronik ortamdır[297]. Sanal dünyalar vasıtasıyla kişisel gerçek hayat deneyimleri dışında farklı bir dünyayı keşfetmek ve farklı coğrafi sınırların ötesindeki insanlarla sosyal bağlantılar elde etmek artık imkân dahilindedir. Günümüzde çeşitli amaçlarla kullanılan ve farklı hedef kitlelerine yönelik geliştirilmiş olan birçok 3B

[294] Nazire Burçin Hamutoğlu, "Dijital Çağda Öğrenme-Öğretmede Dijital Dönüşüm", **Dijital Çağda Öğrenme ve Öğretme,** (Ed. Serap Yılmaz Özelçi ve Yakup Yılmaz), Pegem Akademi Yayıncılık, 2021, s. 30-31.

[295] "Hibrit/harmanlanmış/karma eğitim" hakkındaki açıklamalar için bkz. Bağrıaçık Yılmaz, s. 7 vd.

[296] Hakan Kılınç, "Asenkron (Eş Zamansız) Dijital Öğrenme Ortamları", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenmenin Dijital Dönüşüm Boyutu**, (Ed. T. Volkan Yüzer ve Mehmet Kesim), Pegem Akademi Yayıncılık, 2022, s. 285.

[297] William Sims Bainbridge, "The Scientific Research Potential of Virtual Worlds", **Science**, Cilt: 317, 2007, s. 472.

sanal ortam platformu vardır. Bunlardan bazıları Active Worlds, Blaxxun Interactive, OnLive! Traveler, Adobe Atmosphere, OpenSim, vAcademia, There, Project Wonderland, Twinity, Croquet Consortium, Club Penguin ve Second Life'dır. Bu platformlardan eğitim alanında en çok tercih edilen platform ise Second Life'dır[298].

Bu 3B sanal ortamların, eş zamanlı veya eş zamansız olarak erişime olanak sağlama, zaman ve mekân kavramında bağımsız olma, deneyimsel ve gerçekçi bir ortam sunma, yeni bir ortam oluşturma, kullanıcıda ortamda bulunma hissi oluşturma, sanal bir karakter/avatar ile ortamda bulunma, bu sanal ortam vesilesiyle diğer insanlarla sosyalleşme gibi pek çok özelliği vardır[299].

Bu sanal ortamlar eğitim kurumları tarafından da kullanılmaktadır. Bu platformlar ile araştırma ve deney yapma gibi faaliyetler yapılabilmektedir. Birçok eğitim kurumu 3B sanal ortamlarda seminer, ders, konferans gibi faaliyetleri yürütmektedir. Örneğin ABD Ohio Üniversitesi'nin "Second Life" kampüsü bu sanal kampüse örnektir. Bu kampüste toplantı ve konferans salonları, sanat ve müzik merkezleri, oyun alanları, avatar kapasiteli sınıflar ve deney merkezleri gibi pek çok sanal ortam mevcuttur[300]. Yine Kuzey Karolina Üniversitesi'nde sanal sağlık kliniği, Kentucky Üniversitesi'nde bulunan sanal kütüphane buna örnek gösterilebilir[301]. Türkiye'de ise Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde Second Life kampüs oluşturulmuştur[302].

3B platformların benzersiz noktalarından birisi de kullanıcılarına içerik oluşturma olanağı sağlamasıdır. Örneğin arkeologlar, tamamlanmış antik yapıların görülebileceği antik alanların modellerini oluşturabilir veya biyologlar, gezinilebilecek hücre yapılarını modelleyebilirler[303].

---

[298] Özgül Gültekin Talayhan ve Sevil Büyükalan Filiz, "21. Yüzyıl Becerileri Kapsamında Teknoloji Kullanımı", **21.Yüzyıl Becerilerinin Eğitime Yansımaları**, (Ed. Sevil Büyükalan Filiz), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 128.

[299] 3B sanal ortamların özelliklerine ilişkin açıklamalar hakkında bkz; Fatma Burcu Topu, **3 Boyutlu Sanal Ortamdaki Rehberli ve Rehbersiz Öğrenmenin Öğrenci Meşguliyeti ve Başarısına Etkisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 17.

[300] Nancy Jennings ve Chris Collins, "Virtual or Virtually U: Educational Institutions in Second Life", **World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Educational and Pedagogical Sciences**, Cilt: 1, Sayı: 11, 2007, s. 713-719.

[301] Suzanne C. Baker, Ryan K. Wentz, ve Madison M. Woods, "Using Virtual Worlds in Education: Second Life as an Educational Tool", **Teaching of Psychology,** Cilt: 36, Sayı: 1, 2009, s. 60.

[302] http://vw.metu.edu.tr/virtual-metu/index.php?p=metu-virtual-campus, (1.1.2024).

[303] Ishbel Duncan, Alan Miller ve Shangyi Jiang, "A Taxonomy of Virtual Worlds Usage in Education", **British Journal of Educational Technology,** Cilt: 43, Sayı: 6, 2012, s. 951.

3B sanal ortamların eğitim ve öğretimde kullanılması adına önemli bir çalışma da yapılmıştır. Bu çalışma hukuk eğitimlerinde kullanılmak üzere 3B sanal mahkemelerin geliştirilmesidir. Bu konuda Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde görevli akademisyen, uzman ve öğrencilerden oluşan bir araştırma grubu ile Trabzon Barosu'na kayıtlı avukatlar ve stajyer avukatlardan oluşan bir araştırma/çalışma grubu oluşturulmuş. Söz konusu çalışma grubu, sanal mahkemenin kullanım amacını ve nasıl geliştirileceğini, gerçek mahkeme salonlarının yapısının ve işleyişinin sanal ortama nasıl aktarılabileceği tartışmışlardır. Eğitim amacıyla geliştirilecek sanal mahkemenin sahip olması gereken nitelikler ortaya konularak 3B adliye ve sanal mahkeme modellemesi yapılmıştır. Çalışma grubunda bulunan hukukçular gerçek hayatta hukuki sürece ilişkin bilgileri doğrultusunda sorularıyla araştırmaya destek vermişlerdir. Çalışma neticesinde; gerçek duruşma salonları ile adli birimlerin fizikî şekilde sanal ortama birebir aktarılmasının mümkün olduğu, işleyiş açısından bazı sınırlamaların ortadan kaldırılması yoluyla gerçeğe yakın bir durumun elde edilebileceği tespit edilmiştir. Sanal mahkemenin, hukuki eğitimde hizmet öncesiyle hizmet içinde meslekî gelişim faaliyetleri dahilinde kullanılabileceğinin yanı sıra hayat boyu öğrenmenin de bir parçası şeklinde hizmet edebileceği yönünde tespitte bulunulmuştur[304].

D. Eğitim ve Öğrenimde Yapay Zekâ Kullanımı

Yapay zekâ teknolojisini, insan zekasıyla ilişkilendirilen karmaşık ve bilgiye dayalı görevleri yerine getirme düşüncesiyle geliştirilmiştir. Yapay zekâ bilgisayar biliminin yanı sıra felsefe, psikoloji, matematik, dil mantık, istatistik gibi pek çok alanla ilgilidir ve günlük hayatta sağlıktan ulaşıma, robotikten mühendisliğe birçok alanda problem çözmeye odaklıdır. Burada insan davranışlarını ve yeteneklerini taklit etme söz konusu olduğu için yapay zekanın birden fazla disiplinle ilgili olması anlaşılabilir bir durumdur[305].

---

[304] Sakine Öngöz, Hasan Karal, Mustafa Tüysüz, Adil Yıldız ve Ahmet Kılıç, "Development of Three Dimensional Virtual Court for Legal Education", **Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry,** Cilt: 8, Sayı: 1, 2017, s. 69-90.

[305] Ferhat Han, "Günümüzde Uzaktan Öğretimde Kullanılan Bilişim Teknolojileri", **Yükseköğretimde Uzaktan Eğitim,** (Ed. Hasan Demirtaş), Anı Yayıncılık, 2021, s. 68.

Endüstri 4.0 devrimi ile yapay zekâ teknolojisi günlük yaşamda her alanda varlığını hissettirmektedir. Eğitim sektörü de bundan şüphesiz etkilenen bir durumdadır.

Yapay zekanın eğitimde etkilediği alanlara genel olarak bakıldığında yapay zekâ araçlarının içerik geliştirme, öğretim yöntemleri, öğrenci değerlendirmesi ve öğretmen ile öğrenciler arasındaki iletişim dahil olmak üzere eğitim sürecinin birçok bölümünde faydalanıldığı görülmektedir[306].

Yapay zekâ teknolojilerinden faydalanılan öğrenme yönetim sistemlerinde, öğrenenin bilgisayar ve diğer mobil araçlarla, sosyal medya platformlarıyla ve elektronik kaynaklardan yararlanarak araştırma yapabildiği, eğlenerek öğrendiği, paylaşım yapabildiği, istediği zaman (7/24) izleyebildiği, okuyabildiği, dinleyebildiği, düşünebildiği, yazabildiği, zihinsel yapılandırma yapabildiği ortamlar sunulmaktadır[307].

Yapay zekâ teknolojisi, öğrencilerin dersleriyle alakalı özellikle de bilgi temelli sorularına anında yanıt verebilmektedir. Akıllı asistan, sanal asistan, sanal öğretmen vb. adlarla anılmakta olan yapay zekâ uygulamaları, uzaktan öğretim aşamasında rehberlik amacıyla da kullanılmaktadır. Öğrencilerin çevrimiçi öğrenme ortamlarındaki her davranışını büyük veri havuzuna dahil eden yapay zekâ uygulamaları; elindeki verileri analiz ederek öğrencinin ilgisinin olduğu konu, öğrenme farklılıkları, hazırbulunuşluk ve motivasyon düzeyi, derslere devam durumu hakkında tespitlerde bulunmaktadır. Bu verilerden yararlanarak raporlar çıkarabilmekte, öğrenciye bireyselleştirilmiş öğretim programını tavsiye edebilmekte ve çeşitli konularda rehberlik yapabilmektedir. Geleneksel sınıf ortamında ya da çevrimiçi yürütülen bir eğitimde dersin öğreticisinin, öğrencilerin tüm etkinliklerini analiz ederek değerlendirmesi tamamen mümkün değildir. Bu doğrultuda yapay zekâ uygulamaları öğreticiye yardımcı olarak işlerini hafifletmektedir[308].

---

[306] Maud Chassignol, Aleksandr Khoroshavin, Alexandra Klimova ve Anna Bilyatdinova, "Artificial Intelligence Trends İn Education: A Narrative Overview", **Procedia Computer Science**, Sayı: 136, 2018, s. 22.

[307] Arif Cem Topuz ve Durmuş Özdemir, "Yükseköğretimde Veriye Dayalı Karar Teknolojileri ve İlgili Araştırmalar", **"Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm"**, (Ed. Selçuk Karaman), Pegem Akademi Yayıncılık, 2020, s. 130.

[308] Han, s. 68-69.

UNESCO da yapay zekanın eğitim hizmetlerinde kullanılmasına ilişkin çalışmalarında; etkili eğitim yönetiminin sağlanması, eğitim materyalinin geliştirilmesi, öğretmenlerin desteklenmesi ve yaşam boyu öğrenme metotlarının geliştirilmesi noktasında eğitim politikacılarına tavsiyelerde bulunmaktadır[309].

E. Eğitim ve Öğrenimde Bulut Bilişim Teknolojisi

Bilgisayar ve internet teknolojisinin gelişmesiyle günlük hayatımıza giren ve verileri depolama ve erişim sağlamada büyük kolaylık sağlayan teknolojilerden birisi de bulut bilişim (Cloud Computing) teknolojileridir. Bulut bilişim ağ üzerinde sağlanmaktadır. Amerikan Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsüne dayanan tanımına göre bulut bilişim; hızlı bir şekilde temin edilebilen minimum düzeyde yönetim çabası veya hizmet sağlayıcının etkileşimi ile kullanıma sunulabilen, yapılandırılabilir ve paylaşımlı bilgi işlem kaynakları havuzuna, isteğe bağlı olarak ağ erişimini sağlayan bir modeldir[310]. Bulut bilişim sisteminin kullanıcının bulut bilişim hizmetine talep ettiği anda her ortamda erişebilmesi, geniş ağ bağlantısı erişimiyle internete bağlı farklı cihazlardan bulut sistemine erişebilmesi gibi özellikleri vardır.

Bireysel kullanıcılar ve işletmeler, bilişim hizmetlerinin sunulduğu bu yazılımlara internet üzerinden erişebilmekte, bu durumda da devam eden iş yapma şekillerinde değişikliğe sebep olmaktadır. Çünkü bulut bilişim hizmetlerine her yerden ulaşılabilmesi durumu, geleneksel manada kullanıcıların kişisel bilgisayarlarında ya da telefonlarında depolanan verilerle uygulamaların bulut veri merkezlerinde muhafaza edilmesi ve bu verilere internet üzerinden erişilmesi seçeneğini beraberinde getirmektedir[311].

Bulut bilişim teknolojilerinin bu özellikleri sebebiyle her sektörde kullanımı yaygınlaşmaktadır. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de henüz tamamen yaygınlaşmasa dahi bulut bilişim teknolojisinden yararlanılması mümkündür.

---

[309] Fengchun Miao, Wayne Holmes, Ronghuai Huang ve Hui Zhang, **AI and Education Guidance for Policymakers**, UNESCO, Paris, 2021, s. 13; Seyhan, s. 160.

[310] Chen-Feng Wu ve Liang-Pang Huang, "Developing the Environment of Information Technology Education using Cloud Computing Infrastructure", **American Journal of Applied Sciences,** Cilt: 8, Sayı: 9, 2011. s. 866.

[311] Mustafa Cem Can, **Bulut Bilişim Sözleşmelerine Uygulanacak Hukuk**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s. 19-22.

Öğrenme ve öğretme süreçlerine uygulanan bulut bilişim, bulut öğrenimi olarak isimlendirilmektedir[312]. Bulut bilişim teknolojileri, öğrenme motivasyonunu artırma, öğrencinin öğrenmeye olan bağlılığını geliştirme adına yeni stratejilerden birisidir. Bu yeni teknolojiyle eğitimde; esneklik, gizlilik ve ölçeklenebilirlik sağlama noktasında düşük maliyetli teknoloji erişimi imkânı sağlanmaktadır. Bulut bilişim tabanlı eğitimle, öğrenenlere katılım ve öz değerlendirme yetenekleri kazandırılmaktadır[313].

Bulut öğrenmeyle beraber öğretmen ve öğrencilere sınıf içinde ve sınıf dışında iş birliği dahilinde çalışabilecekleri ders materyali sağlanabilmektedir. Bulut öğrenme, sadece sınıf içi öğretme veya öğrenme ortamlarına yönelik değildir. Bulut bilişim tabanlı öğrenmeden, ders öncesinde derse hazırlık etkinliklerinde öğrencileri derse hazırlamak maksadıyla, ders sırasında ise etkileşimi ve iş birliğini artırmak veya ders sonrasına ait değerlendirme etkinliklerini yapabilmek amacıyla faydalanılabilir. Yine bulut bilişim teknolojileri farklı cihazlarda (masaüstü bilgisayar, tablet bilgisayar, sunucu bilgisayar, mobil telefon vb.) ve işletim sistemlerinde işlev açısından bir farklılık göstermeden, arayüz açısından ise çok küçük farklılıklarla veya farklılık göstermeden çalışmaktadır. Bu şekilde öğrenciler, bulut bilişim hizmetlerini mobil cihazlar vasıtasıyla kullanarak öğretim kurumlarının hizmetlerine istedikleri zaman ve istedikleri yerden erişebilirler[314].

Bulut bilişim teknolojileri, öğretim kurumlarına bilgisayarlara yatırım yapmadan, öğrenci ve öğretim görevlilerine hizmet sunma, bilgisayar işlem gücü eksikliği ve veri depolama gibi sorunlara daha az maliyetli çözümler sunmaları noktasında imkân da sağlamaktadır[315]. Bu açıdan hem hızlı ve verimli bir eğitim öğretim kamu hizmeti alma hem de daha az maliyetle kamu hizmeti sunmada bulut teknolojisinde faydalanılması bir gerekliliktir. Kamu hizmeti anlayışında değişim ve dijitalleşme de bunu gerektirmektedir.

---

[312] Francisco José García-Peñalvo, Mark Johnson, Gustavo Ribeiro Alves, Miroslav Minović ve Miguel Ángel Conde-González, "Informal Learning Recognition Through A Cloud Ecosystem", **Future Generation Computer Systems**, Cilt: 32, 2014, s. 282.

[313] Sarıtepeci, Yıldız Durak ve Durak, s. 226.

[314] Mehmet Barış Horzum, Mübin Kıyıcı ve Özkan Erkan Akgün, "Bulut Bilişim Tabanlı Öğrenme-Öğretme Yaklaşımı", **Etkinlik Örnekleriyle Güncel Öğrenme-Öğretim Yaklaşımları-2**, (Ed. Gülay Ekici), Pegem Akademi Yayıncılık, 2015, s. 11.

[315] Mohammed Al-Zoube, "E-Learning on the Cloud", **International Arab Journal of e-Technology**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, s. 58.

F. Elektronik ve Zenginleştirilmiş Kitaplar

Elektronik kitaplar (e-kitap) eğitim teknolojisinde faydalanılan materyallerden birisidir. Bilgisayar, tablet, akıllı telefon ve e-kitap okuyucularla elektronik kitaplara erişim mümkündür. E-kitapların basılı kitaplardan önemli farkları; kolay güncellenebilmesi, içinde hızlı arama yapılabilmesi, taşımanın ve erişim kolay olması; üzerinde renk, boyut, işaretleme, not alma gibi düzenlemeler yapılabilmesi, çoklu ortam öğeleri barındırması, seslendirme yapılabilmesi ve etkileşimli alıştırmalar içerebilmesidir. E-kitaplarda bulunan bilgilerin köprüler aracılığıyla birbirine bağlanabilmesi bilgiye esnek erişim olanağı sağlamaktadır. Bir diğer teknolojik araç etkileşimli elektronik kitaplar yani zenginleştirilmiş kitaplardır. Bu kitapların e-kitaplardan farkı ise kullanıcının daha aktif ve daha etkileşim içinde olmasıdır. Ayrıca e- kitaplardan farklı olarak metin ve resimlerinin yanında videolar, simülasyonlar, animasyonlar ve etkileşimli resimler gibi çeşitli uygulamalar bulunmaktadır[316].

G. Açık Eğitim Kaynakları (AEK)

Açık eğitimde yeni bir gelişme olan AEK'ler , ücretsiz erişim imkânı olan ve indirilebilen; çevrimiçi ders kitapları, kayıt altına alınmış ders videoları, bazı kitlesel açık çevrimiçi dersler, simülasyon, animasyon, pdf ve slayt gibi dosyaları içeren kaynaklardır[317].

İlk büyük çaplı AEK girişim, Massachusetts Institute of Technology 'nin lisans ve lisansüstü eğitim dahilinde verilen derslerini internet üzerinden ücretsiz şekilde yayınlamasıyla başlamasıdır. Akabinde; UNESCO, OECD gibi kuruluşlar ve üniversiteler eğitme olanak sağlamanın gereği olarak, AEK kullanımını ve yayılımını desteklemişlerdir. Türkiye' de ise ilk defa 2007 yılında Türkiye Bilimler Akademisi bünyesinde Ulusal Açık Ders Malzemeleri Konsorsiyumu kurulmuştur ve AEK girişimi desteklenmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda birçok ders ücretsiz şekilde internet üzerinden yayınlanmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Atatürk

[316] Gül Özüdoğru, "Açıktan ve Uzaktan Öğrenmede Kullanılan Teknolojiler", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenme,** (Ed. Serçin Karataş ve Ebru Kılıç Çakmak), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 61-62.

[317] A.W. Tony Bates, **Teaching in a Digital Age Guidelines for Designing Teaching and Learning**, 2. Baskı, Tony Bates Associates Ltd Vancouver Bc, 2019, s. 405; Bayır, s. 192.

Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi gibi üniversiteler de bu kapsamda kendilerince verilen dersleri internet üzerinden açık duruma getirmişlerdir.

Görülmektedir ki AEK'ler eğitimde mekân ve zaman sınırlamasının bu çağda olmaması gerektiği destekleyen, bu sınırlamanın kaldırılması adına yeni ve çözüm odaklı bir yaklaşımdır. Amacın öğretenden öğrenene ulaşması ve öğrenme kaynağının tek başına öğreticinin olmaması gibi unsurlar yeni nesil anlayışın gereğidir. Bu AEK girişimine Türkiye Bilimler Akademisi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin uygulama ile destek vermesi, eğitim ve öğretim kamu hizmetini dijitalleşme gereği uyarlamanın ve öğrencilerin her zaman erişebilmesi anlamında da sürekliliğin bir örneğidir.

H. Öğrenme Yönetim Sistemleri (ÖYS)

Öğrenme Yönetim Sistemleri, çevrimiçi olarak öğrenme içeriğine ulaşılabilen, öğrencilerin herhangi bir işletim sistemiyle bilgisayar ya da mobil cihazlarla web tarayıcıları aracılığıyla öğrenme araçlarına erişmelerine olanak sağlayan, öğrencinin ders etkinlikleriyle ilgili süreci kaydeden ve raporlayan web tabanlı yazılımlardır[318].

ÖYS yazılımlarıyla eğitim ve öğrenim sürecindeki faaliyetler yönetilmektedir. Ders içeriğinin sunulması, yönetilmesi, ölçme değerlendirmelerin yapılması, ödevlerle ilgili işlemlerin yürütülmesi gibi özellikleri ihtiva eden bu yazılımlarla eğitim ve öğretim sistemi sanal hale gelmektedir[319]. Örneğin Moddle, Sakai, Blackboard, Google Clasroom gibi platformlardan bu doğrultuda birçok eğitim kurumu faydalanmaktadır[320].

[318] Nurul Nadirah Mohd Kasim ve Fariza Khalid, "Choosing the Right Learning Management System (LMS) for the Higher Education Institution Context: A Systematic Review", **International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET),** Cilt: 11, Sayı: 6, 2016, s. 55; Özüdoğru, s. 69.

[319] Adile Aşkım Kurt ve Ezgi Doğan, "Pandemi Döneminde Eğitim Teknolojileri", **Pandemi Döneminde Eğitim- İyileştirelim İyileşelim**, (Ed.Dilruba Kürüm Yapıcıoğlu), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 61-62.

[320] Özüdoğru, s. 129, 255.

V. TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM ALANINDA DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK PROJE VE UYGULAMALAR

Dünyadaki endüstri devrimleri ve diğer teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği dijital çağdan Türkiye'nin geri kalması beklenemez. Dijitalleşme ve teknolojinin toplumsal her konuda etkisi yadsınamaz. Söz konusu bu dijital dönüşüm ülkemizdeki eğitim ve öğretim kamu hizmetini -özellikle Covid-19 pandemi sürecinde- muhakkak etkilemiştir.

İnternet, bilgisayar ve mobil cihazların kullanımın artması eğitimde dijital kaynak talebini de beraberinde getirmiştir. Bu talebini temin adına 2012 yılında MEB YEĞİTEK tarafından Eğitim Bilişim Ağı (EBA) hizmete sunulmuştur. MEB, ücretsiz şifrelerle öğretmenler ile ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin bu sistemi kullanmasını amaçlamıştır. EBA platformunda, "EBA Ders", "İçerik", "Yarışma", "Uygulamalar", "EBA Radyo", "EBA Dosya", "E-Kurs" ve "Uzaktan Eğitim" bölümleri bulunmaktadır. İçerik bölümündeki modüllere öğretmenlerin kendi hazırladıkları içerikleri yükleyebilmesi ve bu bilgileri diğer öğretmenlerle paylaşabilmeleri mümkündür. Ayrıca ders çalışma, ödev gönderme ve alma, sınav oluşturma/çözme, içerik üretme, rapor alma, öğrencinin yönetim sistemi ile öğretmen ve öğrencilerle iletişim kurma gibi özellikler de bulunmaktadır. Böylelikle eğitim ve öğretim kaynaklarının elektronik ortamda erişime sunulması, öğrencilerin bilgiye erişimlerine katkı sunmakta ve öğrenme süreçlerine destek vermektedir. Ayrıca EBA öğrenciye ilişkin performans bilgilerine veli tarafından ulaşabilme imkânı sunmaktadır. Bu da EBA'nın öğrenci, öğretmen ve veli etkileşimli ortamını ortaya koymakta bu noktadan hareketle velileri de hedef kitle haline getirmektedir. Özellikle Covid-19 pandemi sürecinde yüz yüze ara verildiği ve evden dijital ortamda yürütülen eğitim-öğretim döneminde veli, öğretmen ve öğrenci üçgeninde EBA, önemli bir dijital eğitim öğretim kamu hizmeti olarak hizmet vermektedir[321].

MEB tarafından hizmete sunulan bir diğer dijitalleşme projesi Fırsatları Artırma ve Teknolojisi İyileştirme Hareketi (FATİH)'dir. Projeyle eğitim ve öğretim hizmeti açısından fırsat eşitliğini tesis etmek ve BİT araçlarının öğrenme-öğretme

[321] Ahmet Çoban, **Bilişim Teknolojileri, Sosyal Yapı ve Eğitim**, 2. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 105-107.

aşamasında derslerde etkin kullanımı amaçlanmıştır. FATİH Projesi ile, formal K-12 eğitimi seviyesinde her okula VPN- geniş bant İnternet erişimi, yüksek erişim hızı, her dersliğe etkileşimli -akıllı- tahta, kablolu veya kablosuz İnternet bağlantısı; her bir öğretmen için EBA uygulamaları, ders notlarının paylaşımı, EBA market, bulut hesabı, her bir öğrenci için EBA uygulamaları ve EBA market, dijital kimlik, bulut hesabı, ödevlerin paylaşımı ve kişiselleştirilmiş öğretim amaçlı ders araçlarının temini amaçlanmıştır[322].

Yükseköğretim düzeyinde de dijitalleşmeye yönelik gerek Yükseköğretim Kurulu önemli adımlar atılmıştır/atılmaktadır. Dijitalleşmenin sağlanması hedefiyle "YÖK Dijitalleşiyor" projesi uygulamaya konulmuştur. Bu doğrultuda yükseköğretim düzeyinde öncelikle Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden pilot olarak sekiz üniversite belirlenmiş ve 2019'da "Üniversitelerde Dijital Dönüşüm Projesi" hayata geçirilmiştir. Bu projeyle üniversitelerdeki öğretim üyeleri ve öğrencilerin, derslerini ve projelerini Öğrenme Yönetim Sistemi üzerinden interaktif olarak iletişime geçmek suretiyle geleneksel yüz yüze eğitim ve öğretim ek olarak dijital ortamda da sürdürmeleri amaçlanmaktadır. ÖYS sistemiyle her öğrencinin kitap, video ve animasyon destekli ders içeriklerine ulaşabileceği ve kişisel alanları olabileceği değerlendirilmektedir. Yine bu projeyle bulut bilişim, kitlesel açık çevrim içi dersler, yapay zekâ, açık eğitsel kaynaklar, veri madenciliği gibi çalışmalarında öncelik verilmesi hedeflenmektedir. Bu durum haricinde öğretim üyelerinin kendisinin yürüteceği derslerde "öğretim tasarımcısı" olması ve kendisine ait materyalleri oluşturabilmesi, her öğrencinin sistem içinde kendisine ait özel sayfasının olması ve dijital ders araçlarına buradan takip edebilmesi ve öğrenme süresinin üniversitelerde geçen ders süresi kısıtından bağımsız hale getirilmesi hedeflenmektedir[323].

İlköğretim ve ortaöğretim açısından MEB, yükseköğretim açısından üniversiteler ve YÖK, eğitim ve öğretim kamu hizmetinde gelişen teknolojiyi entegre etmede başat role sahiptir. Covid-19 pandemi döneminde de eğitim ve öğretim kamu hizmetinde bu doğrultuda "zorunlu olarak" uyarlama yapılmıştır. Eğitim ve öğretim kamu hizmeti yürütülürken dijital ortamlardan ve materyallerden faydalanılması, kamu hizmetinin değişkenliği, yeni kamu hizmeti anlayışı, vatandaş odaklı, hızlı ve

[322] Kocaman Karoğlu, Bal Çetinkaya ve Cimşir, s. 154.
[323] Projeye ilişkin duyuru için bkz. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/agri-dijital-donusum-tanitim-toplantisi.aspx, (03.01.2024).

verimli bir kamu hizmeti sunulması adına önemli kazanımlardır. Eğitimde dijitalleşme olgusuna geçici ve zorunlu olarak bakılmamalıdır. Dijitalleşmeye yönelik kazanımlar kalıcı olmalı ve süreklilik arz etmelidir.

VI. EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAMU HİZMETİNİN DİJİTAL ORTAMDA YÜRÜTÜLMESİNDE İDARENİN SORUMLULUĞU

İdare hukukumuzda idarenin sorumluluğunun dayanağı Anayasa'nın 125. maddesinde belirtilen idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı gidermekle yükümlü olduğu ifadesidir. Ancak ne Anayasa da ne de yasal bir düzenlemede idarenin sorumluluğuna ilişkin ilkelerin neler olduğu açıkça belirtilmemiştir. Bu hususta yani idarenin gerek kusur gerek kusursuz sorumluluğuna ilişkin "hizmet kusuru" ve "risk ilkesi" gibi ilkeler Danıştay içtihatlarıyla idare hukukuna dahil edilmiştir[324]. Zira toplumsal ihtiyaçların değişiklik arz etmesi sonucunda düzenlemelerin farklılık göstermesi yazılı kuralları yetersiz kılmaktadır. Bu gerekçeyle idarenin sorumluluğunun münferiden kanuni düzenlemelerde belirtilmesinin mecburi ve gerekli olmadığı, idarenin sorumluluğunun kanuni düzenlemelerle sınırlandırılmayarak içtihatlarla geliştirilmesinin faydalı ve gerekli olduğu idare hukuku doktrininde genel kabul görmektedir[325].

Çalışmamızın konusu olan eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesine ilişkin idarenin sorumluluğu konusunda henüz içtihatlarla bir kriter oluşmuş değildir[326]. Ancak bu durum eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesinin, kamu hizmetinin hiç işlememesi, geç işlemesi, gereği gibi işlememesi şeklinde hizmet kusurunda kaynaklı kusur sorumluğu[327] ve kusursuz sorumluluğu[328] yönünden yorumlanmasını engellememektedir.

---

[324] Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, s. 41.

[325] Lûtfi Duran, **Türkiye İdaresinin Sorumluluğu**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, (İdari Sorumluluk), s. 9-10; Meltem Kutlu Gürsel, "Deprem ve İdarenin Sorumluluğu", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 4, 1999, s. 16.

[326] *"...Görece yeni olan dijital kamu hizmetlerinin sunumundan doğan idari sorumluluk konusunda da henüz içtihadi kriterler oluşturulmamış ve yerleşmemiştir"*; Çaptuğ, s. 1323.

[327] Ulusoy, s. 558; Günday, s. 369.

[328] Günday, s. 378; Halil Kalabalık, **İdare Hukuku Cilt: II,** 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, (İdare Hukuku) s. 357 vd; Ulusoy, s. 561.

İdarenin kusursuz sorumlu olabilmesi için idarenin tutum ve davranışı ile meydana gelen zarar arasında illiyet bağının ispatlanması yeterlidir. İdarenin eyleminde kusurlu olduğunun ispatlanmasına zorunluluğu yoktur ve idarenin tutum ve davranışının hukuka aykırı olması da gerekli değildir[329]. Bu açıdan özelde eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesi, genelde ise kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi açısından değerlendirme yapılmalıdır. Uygulama nazara alındığında idarenin sorumluluğuna ilişkin yeni örneklerin; kamu hizmetlerinin dijital ortamda sunulmasında programsal hatalardan, verilerin kaybedilmesinden, dosyaların karışabilmesinden, kamu personelinin hatası sonucunda oluşan ihmal, işlem esnasında verilen talimatların karıştırılmasından veya dalgınlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kamu personelinin bir hatası olmasa bile teknik açıdan verileri işlemek her zaman riskli bir durumdur ve zarar meydana gelebilir[330].

Bu bağlamda eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesi açısından kusursuz sorumluluk halleri söz konusu olabilir. Örneğin öğretmeninin verdiği ödevi belirlenmiş bir süreye kadar yapıp ÖYS sistemine yüklemesi gereken öğrenci ilgili derse dair dosyaya başarılı şekilde yükleme yapmasına rağmen teknik aksaklık sebebiyle öğretmenin ekranında ödevin görünmemesi veya kaybolması ya da başka bir dersin dosyasına karışması sebebiyle öğrencinin ödevden puan alamaması durumu buna örnektir. Benzer şekilde çevrimiçi derste alınan yoklama alma ekranına katıldığına ilişkin elektronik bir formu dolduran öğrencinin buna rağmen sistemsel hatalardan dolayı derse katılım sağlamamış gibi raporlanması da bir diğer örnektir.

Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesinde hizmet kusurundan doğan sorumluluk da söz konusu olabilir. Örneğin çevrimiçi derse bağlanmak isteyen öğrenciler, ilgili derse katılım platformunda gerekli güncellemeler yapılmadığı için derse bağlanamıyorlarsa burada hizmet hiç işlememiş sayılır. Bu nedenle eğitim ve öğretim kamu hizmetini vermekle yükümlü olan idare, dijital platformda gerekli iyileştirme ve güncellemeleri yapmadığı, hataları düzeltmediği için hizmet kusurdan kaynaklı sorumluluğa neden olur. Benzer şekilde çevrimiçi eğitime ilişkin hizmeti sunmakla görevli kamu personeli yeni oluşturulmuş bir dijital ders platformu hakkında dijital okuryazarlığın sağlanması adına gerekli hizmet içi eğitimi

[329] Kalabalık, İdare Hukuku, s. 357.
[330] Çaptuğ, 1324.

almaması sebebiyle bu platforma bağlanmada sorun yaşıyorsa ve gecikmeye sebebiyet veriyorsa hizmetin geç işlemesi durumu söz konusu olur.

Her ne kadar bu kısımda klasik anlamda idarenin sorumluluğuna ilişkin değerlendirilme yapılmış olsa da idare hukukun içtihadi bir hukuk olduğu ve idarenin sorumluluğuna ilişkin ilkelerin içtihatlarla geliştiği dikkate alındığında kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi yaygınlaştıkça uyuşmazlıkların da beraberinde geleceği ve bu doğrultuda yargısal içtihat oluşacağı aşikardır. Böylelikle eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesinde idarenin sorumluluğu adına dayanağı olan değerlendirmeler yapılması mümkün olacaktır.

SONUÇ

Eğitim insanlık tarihi için en önemli olgulardan birisidir. Eğitim bireyin kendisi gerçekleştirmesi adına büyük bir öneme sahiptir. Eğitim insana yön verir. Kendisini gerçekleştiren, geliştiren ve yönünü bilen bireylerden oluşan topluluklar tarihteki devrim niteliğindeki olaylarda başrol oynamışlardır. Eğitimle önce insan ardından topluluklar erdem sahibi olurlar. Yine eğitimli bireyler sayesinde bilgi, beceri, tecrübe, kültür gibi olgular gelecek nesillere aktarılmış olur.

Öğretim kavramı ise eğitimin bir parçasıdır. Farklı alanlardaki zihni yeteneklerimizi geliştirir. Belli bir işte veya alanda teknik bilgiyi öğrenmemize olanak sağlar. Bu yönüyle bakıldığında eğitimsiz bir öğretimin anlamı olmadığı gibi öğretim içermeyen eğitim de bireye de topluma da faydası olmaz. Eğitimli birey; demokrasinin önemini ve insan haklarının vazgeçilemez olduğunu bilir. Eğitimli birey sorar ve sorgular. Dolayısıyla bir ülkeyi yaşanabilir bir yer haline getiren eğitimli bireylerdir.

Eğitimin önemine binaen söylenebilir ki insan hakları içerisinde en önemli haklardan birisi eğitim hakkıdır. İnsan hakları; insanın onurunu koruması ve kendisini maddi ve manevi geliştirebilmesi adına var olan ilkelerdir. Bireyin kendisini koruması için haklarını bilmesi gerekir. Bu noktada eğitim hakkı diğer haklarla birlikte düşünüldüğünde trendeki lokomotif gibidir.

Eğitim hakkı en önemli insan hakları belgelerinde yer edinmiştir. Eğitim hakkının düzenlendiği uluslararası sözleşmeler ve bu sözleşmeleri gereği var olan komiteler, komisyonlar veya yargı organlarının verdiği kararlar, eğitim hakkının içeriği ve uygulanması noktasında sözleşmeye taraf devletlerin eğitim ve öğretim hizmetinin insanlara sunmasında rehber niteliğindedir. Türkiye bu sözleşmelerin önemli bir kısmına taraftır. Söz konusu sözleşmeler dolayısıyla Türkiye'de önemli eğitim düzenlemeleri yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa tarihine baktığımızda eğitim, 1924 Anayasası'nda 87. madde ile anayasal bir hüküm halini almıştır ancak hak olarak değil ödev olarak düzenlenmiştir ve ayrıntılı ifadelere yer vermemiştir. 1961 Anayasası ise insan hakları ve sosyal devlet anlamında günümüzü bile aydınlatacak nitelikte eğitim hakkını düzenlemiştir. Sosyal devlet ilkesiyle uyumlu şekilde eğitim hakkı açısından eğitim ve öğretimde ihtiyaçları karşılamanın Devletin başta gelen ödevi olduğu belirtilmiştir. 1982 Anayasası ise eğitim hakkına *"Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi"*

başlığı altında düzenlenmiştir. Ancak buradaki ödevin kime ait olduğu 1961 Anayasası'nda olduğu gibi net değildir. Ayrıca 1982 Anayasası'nda 1961'in aksine eğitim hakkını sınırlamaya yönelik kurallar ayrıntılıdır. 1982 Anayasası'nda AİHS de olduğu gibi eğitim ve öğrenim hakkını mahrum bırakılmama şeklinde negatif ifadelerle yer etmiştir. Bu durum dolaylı olarak eğitime erişimin engellenmemesini de vurgulamaktadır.

Türkiye'de eğitim sistemine dair temel yasal düzenleme 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'dur. METK'de eğitimin amacı, ilkeleri, eğitim araç ve gereçleri ve devletin eğitim ve öğretimde sorumluluklarını düzenlenmiştir. Örgün ve yaygın eğitimin kapsamı açıklanmıştır. Bir diğer önemli yasa ise 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur.

İfade ettiğimiz üzere eğitim vatandaş için hak ve devlet açısından bir ödevdir. Burada devletin de yükümlülüğü söz konusudur. İşte insanların bu gereksinimleri karşılamak adına kamu hizmetleri sunulur. Kamu hizmeti yasama organı tarafından tespit edilip devlet ya da onun gözetimi altında özel kişilere gördürülen, amacı kamu yararı olan faaliyetlerdir. Eğitim ve öğretim de bu yönden bir kamu hizmetidir.

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti Anayasa Mahkemesi'nin ifadesiyle geniş sosyal fonksiyonları olan bir kamu hizmetidir. Danıştay da eğitim ve öğretim kamu hizmetini asli ve sürekli bir kamu hizmeti olarak nitelendirmektedir. Eğitim ve öğretim kamu hizmeti, kamu hizmetleri örneklendirilirken akla ilk gelen ve büyük öneme sahip kamu hizmetlerindendir. Anayasal hüküm taşıması da bu nedenledir.

Tüm kamu hizmetleri asgari müşterek unsurlar üzerine uygulanır. Bunlar; süreklilik, değişkenlik, eşitlik ve bedelsizlik şeklindeki klasik kamu hizmeti ilkeleridir. Bu ilkeler kamu hizmetlerinin yürütülmesini sağlarlar ve eğitim ve öğretim kamu hizmetinde de olmazsa olmaz niteliktedirler.

Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin aksamadan devam etmesi süreklilik ilkesiyle izah edilir. Eğitim ve öğretim kamu hizmetinde süreklilik ilkesi ayrıca 1739 sayılı METK'de de düzenlenmiştir. "Süreklilik" başlıklı 9. maddede sürekli eğitimi sağlamak adına gerekli tedbirleri almanın görev olduğu belirtilmiştir. Dijitalleşen dünyada eğitim ve öğretim kamu hizmeti kendisini değişen ve gelişen teknolojiye uyarlamazsa hizmet kötü işlemesi veya hiç işlememesi durumu söz konusu olur ve sürekli bir eğitim ve öğretim kamu hizmetinden söz edilemez.

Değişen ve gelişen koşullar karşısında eğitim ve öğretim kamu hizmetini sunan idare veya onun denetimi ve gözetimimdeki özel kişi, kamu hizmetini değişen ve gelişen teknolojiye göre uyarlamalıdır. Eğitim ve öğretim kamu hizmeti diğer kamu hizmetleri gibi sürekliliğini sağmak adına yeni materyallere ihtiyaç duyar. Zira kamu hizmetlerinde zaman içinde kamu yararı ve toplumun ihtiyaçları değişebilir. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda ve değişen ve gelişen teknoloji gereğince eğitim ve öğretim kamu hizmetinin sunumu çağa uygun hale getirilmelidir. Nitekim 1739 sayılı METK m.13/1'de de ders materyallerinin, programlarının, metotlarının bilimsel ve teknolojik esaslar ve yenilikler gereğince devamlı olarak geliştirileceği ifade edilmiştir. Bir kamu hizmetinin verilmesi bilimsel yöntemler ve teknolojik imkânlar kullanılmadan gerçekleşemeyecekse bu durumda hizmette uyarlama, hizmetin gereğidir. Covid-19 pandemi sürecinde hizmetin gereği olarak eğitim ve öğretim kamu hizmetinin sunumunda değişiklik yapılmıştır.

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti açısından sürekli olma değişmeyi, değişme de aslında sürekli halde olmayı beraberinde getirmektedir. Aksi halde değişkenlik ilkesi ihmal edilirse süreklilik ilkesi de ihlal edilmiş olur. Buradan anlaşılmaktadır ki süreklilik ve değişkenlik ilkesi bütünlük içerisindedir. Eğitim ve öğretim kamu hizmetindeki değişken ve sürekli olma durumu idareye plan yapma, önlem alma ve uygun çözümü bulma vazifeleri yükler. Nitekim bu durum 1739 sayılı METK m. 14'te ayrıca belirtilmiştir. Covid-19 pandemi sürecinde zorunlu olarak uygulanmış olan uzaktan eğitim idarenin planlı, öngörülü ve çözüm odaklı olması gerektiğini bizzat göstermiştir. Ancak Covid-19 pandemi süreci idarenin planlı olması, takdir yetkisi gereği sınavların ertelenmesi, uzaktan eğitime geçilmesi gibi çözüm odaklı kararlar alması tetikleyici etkenlerden yalnızca bir tanesidir. Depremler vs afetler, olağanüstü haller, sokağa çıkma yasakları hatta savaş gibi olağan dışı durumlarda da idare eğitim ve öğretim kamu hizmetinin aksamaması adına planlı, öngörülü ve çözüm odaklı olmalıdır.

Eğitim ve öğretim kamu hizmeti söz konusu olduğunda eşitlik ilkesinin önemi çağımızda ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü bilginin güç olduğunun göz ardı edilemeyeceği aşikardır. Bu sebeple ayrımcılık yapmadan aynı durumda olanlara aynı farklı durumda olanlara farklı şekilde eğitim ve öğretim kamu hizmeti sunulmalıdır. Eğitim ve öğretim kamu hizmetinde eşitliğin bir diğer boyutu da eğitime erişimle

ilgilidir. Erişilebilirlik eğitim ve öğrenim hakkının bir unsurudur. Bütün eğitim kurumlarının ve programlarının ayrım gözetmeden herkesin erişimine açık olmasını ifade etmektedir. Eğitime erişim fırsat eşitliğini sağlamaktadır. Eğitim ve öğretim kamu hizmetini dijital ortamda yürütülmesinde de eşitlik ilkesinin gereği olan fırsat ve imkân eşitliği aynı şekilde önem arz etmektedir. Dijitalleşmenin, teknolojik araç-gereçler ve internet hizmetleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekir. Bu noktada internete, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişememe gibi haller, eğitim ve öğretim kamu hizmetinde fırsat ve imkân eşitliği ile çelişmektedir.

Liberalleşme ve özelleştirmeyle birlikte kamu hizmeti anlayışında değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu da genel ekonomik yarar hizmetleri ve evrensel hizmet yeni kavramları ortaya çıkarmıştır. Evrensel hizmetler sürekli ve düzenli şekilde sunulması gereken ortak asgari ihtiyaçlar olarak tanımlanabilirse de gerek ABD gerek Avrupa Birliği ve benzer şekilde Türkiye'de internet ve elektronik haberleşme hizmetleri evrensel hizmet olarak sunulmaktadır. Evrensel hizmet gereği coğrafi veya sınıfsal fark olmadan ilgili hizmet belli bir kalitede sunulmalıdır. Türkiye'de evrensel hizmet 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu ile düzenlenmiştir. Kanunda Evrensel hizmetin kapsamı belirtilmiştir. Ancak bu kapsam Cumhurbaşkanı kararıyla genişletilebilir. Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijital ortamda yürütülmesi evrensel hizmet olarak doğrudan kanun kapsamında yer almasa dahi Bakanlar Kurulu'nun 13.02.2006 tarihli ve 10038 sayılı kararıyla bilgi teknolojilerinin yaygınlaştırılması amacını taşıyan hizmetler evrensel hizmet kapsamında dahil edilmiştir. Buna istinaden okullara bilgi teknoloji sınıfları kurulmuş ve internet altyapısı kurulmuştur.

Kamu hizmetinde yeni anlayış vatandaşa çözüm odaklı, hızlı ve verimli hizmet sunmaktır. Kamu hizmetlerinde dijitalleşme bu noktada vazgeçilemez bir yoldu. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle kamuda hizmet sahası genişlemiştir. Bu noktada Türkiye'de e-devlet dönüşümü dijitalleşmede en önemli adımlardandır.

Endüsti 4.0 ile birlikte dünyada dijital dönüşüm farklı bir boyut kazanmıştır. Yapay zekâ teknolojisi henüz yeni bir teknoloji olsa da günlük yaşamda ve özel sektörde varlık göstermeye başlamıştır. Her yeni teknolojinin zamanla ihtiyaç halini aldığı göz önünde bulundurulduğunda kamu hizmetlerinin sunulmasında yapay zekâ artık toplumun gereksinimlerini karşılayacak araçlar halini alacak ve dolayısıyla kamu

hizmetinin sunumunda da bu teknolojiden faydalanılacaktır. Ülkemizde de yapay zekâ teknolojilerinin kamuya entegre edilmesi adına çalışmalar yürütülmektedir. 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kamuda yapay zekanın etkili şekilde kullanılmasını sağlamakla vazifeli Dijital Dönüşüm Ofisine bağlı "Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Daire Başkanlığı" kurulmuştur.

Eğitim ve öğretim kamu hizmetinin dijitalleşmesi bağlamında gelişen teknolojinin temelinde endüstri devrimlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Endüstri devrimlerini erken gerçekleştiren ülkelerin kamu hizmetlerini sunmada da dijital dönüşüme hızlı entegre olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitimde dijital dönüşüm Covid-19 pandemi süreciyle hızlanmıştır. Çevrimiçi eğitimler, EBA projesi gibi teknolojiler bu süreçte iyileştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Eğitim ve öğretim kamu hizmeti başta olmak üzere kamu hizmetlerinin dijitalleşmesinde en büyük etkenlerden birisi doğal afet, salgın hastalıklar gibi mecburi veya olağanüstü durumlar olmuştur. Ancak bir ülkenin gelişebilmesi ve çağa ayak uydurabilmesi için mecburi hadiselere gerek olmamalıdır. Zira dünyada yeni keşiflerin yapılıyor olması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve bilimin üretiliyor olması, dünyadaki bu gelişmelerden geri kalmamak ve rekabete dahil olmak düşüncesi ve bireylerin kamu hizmetini hızlı, etkin ve verimli alabilmesi gibi fikirler kendiliğinden devletin ve özel olarak idarenin dijitalleşmesi ve teknolojiye entegre olması için yeterli bir tetikleyicidir. Bu doğrultuda her yeni teknoloji devlet ve özel olarak idare açısından kazanım olarak değerlendirilerek kamu hizmetlerine entegre edilmelidir. Bu durum bürokraside hızlanmayı, vatandaşa verimli hizmet sunmayı sağlayacaktır. Nitekim E-devlet bunun en basit örneğidir. Yakın zamanda kamu hizmetlerinde yapay zekâ gibi teknolojiler de beklenmedik şekilde ve hızda entegre olacaktır. Hem idarenin hem de kamu personelinin yeni teknolojilere adapte olması adına bu noktada hizmet içi eğitimlerle kamu personeli sürekli olarak eğitilmelidir.

Dünyada gerçekleşen endüstri devrimlerinin ve teknolojik gelişmelerin eğitimsel boyutunu izah edebilmek adına Eğitim 1.0, Eğitim 2.0, Eğitim, 3.0 ve Eğitim 4.0 ifadeleri kullanılmaktadır. Bulut bilişim, senkron, asenkron, açık eğitim kaynakları, öğrenci yönetim sistemleri eğitim ve öğretime entegre edilmiştir. Yapay zekâ, sanal gerçeklik, nesnelerin interneti gibi teknolojiler henüz yaygınlaşmaktadır. Bu noktada eğitim ve öğretim hizmetini sunan personele dijital-okuryazarlık, yapay

zekâ teknolojisi gibi eğitimler verilmelidir. Eğitim fakültesi öğrencilerinin müfredatına da bu yeni teknolojilerin kullanımı ders olarak eklenmelidir. Ancak her şeyden önce bu yeni teknolojilerin hem hizmeti sunan açısından hem de hizmetten faydalanan açından güçlü bir internet altyapısı gerektirmektedir. Türkiye'nin Avrupa'da en yavaş internet kullanan ülkelerden olduğu ve coğrafi bölgeler arası internet hız farkının çok fazla olduğu nazara alındığında öncelikle internet teknolojilerine ve altyapı gelişimine öncelik verilmeli, ağ sistemleri geliştirilmelidir.

Eğitim ve öğretiminde teknoloji kullanımı varlığını yoğun şekilde hissettirmektedir. Bu dijitalleşen dönüşüm hızlanarak devam edecektir. Bu durum kabullenilmeli ve geleneksel eğitimin araçlarının ve ortamlarının işlevini yitireceği bilincine sahip olunmalıdır. Kamu sektöründe dijitalleşmeye direnilmemelidir. Günümüzün çocukları ve gençleri dijital yerli, onlara eğitim ve öğretim kamu hizmetini sunacak olan kamu personelleri ise dijital göçmenlerdir. Dijital yerli olanlar doğrudan teknolojinin içinde doğdukları için onlara eğitim ve öğretim hizmeti verecek dijital göçmen olan kamu personeli hızlı bir şekilde teknoloji okur-yazarı olması gerekmektedir. Özetle geleneksel kamu hizmeti yerine dijitalleşen kamu hizmeti anlayışı hâkim olmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

Adıgüzel, Selminaz. **Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı,** Legal Yayıncılık, Birinci Baskı, Mayıs 2016.

Akıllıoğlu, Tekin. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

Akıllıoğlu, Tekin. **İnsan Hakları I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 17. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023.

Algan, Bülent. **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Algan, Bülent ve Müberra Algan, "Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Eğitim Hizmetlerinin Ruhsat Usulü ile Özel Kişilere Gördürülmesi"**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2013, ss. 147-194.

Altunya, Niyazi. **Anayasa Hukuku Açısından Türkiye'de Eğitim ve Öğrenim Hakkı,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

Al-Zoube, Mohammed. "E-Learning on the Cloud", **International Arab Journal of e-Technology**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, ss. 58-64.

Arslan, Cem Barlas ve Abdullah Ömercioğlu, "Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Özelleşmesi ve Alternatif Kamusal Sunumlar", **Mali Hukuk Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 141, 2016, ss. 2571-2588.

Atak, Songül. “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi’nin Karar ve Genel Yorumları”, **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl: 84, Sayı: 2, 2019, ss. 15-52.

Ataman, Hakan. **Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Birinci Baskı, İzmir, 2008.

Atasayan, M. Gözde. **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, Kasım 2012.

Atay, Ender Ethem. **İdare Hukuku**, 5. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016.

Atman Uslu, Nilüfer ve Filiz Mumcu, “Hayat Boyu Öğrenmede Açık ve Uzaktan Eğitim”, **Dijital Çağda Hayat Boyu Öğrenme,** Ed: Mustafa Sarıtepeci ve Hatice Yıldız Durak, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, ss. 201-219.

Avrupa Konseyi, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 no’lu Protokol’ün 2. Maddesi Hakkında Rehber-Eğitim Hakkı,** Avrupa Konseyi Yayınları, 2015.

Aybay, Rona. **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,** Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Aralık 2006.

Azarkan, Ezeli ve Ekrem Benzer**.** "Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 23, Sayı: 38, 2018, ss. 3-29.

Bağrıaçık Yılmaz, Ayşe ve Serçin Karataş, “Açıktan ve Uzaktan Öğrenmenin Temel Kavramları, Kuramları ve Felsefesi”, **Açıktan ve Uzaktan Öğrenme,** Ed. Serçin Karataş ve Ebru Kılıç Çakmak, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 1-28.

Bainbridge, William Sims. “The Scientific Research Potential of Virtual Worlds”, **Science**, Cilt: 317, 2007, ss. 472-476.

Baker, Suzanne C, Ryan K. Wentz, ve Madison M. Woods, “Using Virtual Worlds in Education: Second Life as an Educational Tool”, **Teaching of Psychology,** Cilt: 36, Sayı: 1, 2009, ss. 59-64.

Bates, A.W. Tony. **Teaching in a Digital Age Guidelines for Designing Teaching and Learning**, 2. Baskı, Tony Bates Associates Ltd Vancouver Bc, 2019.

Bayır, Esma Aybike. “Hayat Boyu Öğrenme Bağlamında Kullanılan Dijital Teknolojiler”, **Dijital Çağda Hayat Boyu Öğrenme,** Ed: Mustafa Sarıtepeci ve Hatice Yıldız Durak, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, ss. 185-199.

Beiter, Klaus Dieter. **The Protection of the Right to Education by International Law,** Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2006.

Bilici, İbrahim E. “İnformal Öğrenme, Çocuk ve Suç Olgusu”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 36, 2016, ss. 55-78.

Bozkurt, Aras, Nazire Burçin Hamutoğlu, Ayşegül Liman Kaban, Gülşah TAŞCI ve Mona Aykul, “Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital dönüşüm, Dijital Eğitim ve Dijital Yeterlilikler”**, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2021, ss. 35-63.

Bozkurt, Aras. “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”, **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, ss. 85-124.

Bilgen, Pertev. “Kamu Hizmeti Hakkında”**, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi,** Yıl: 1980, C: 1, Sayı: 1, 2011, ss. 113-116.

Bulut, Nihat. **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Can, Mustafa Cem. **Bulut Bilişim Sözleşmelerine Uygulanacak Hukuk**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.

Canan Güngören, Özlem, Zeliha Demir Kaymak ve Mehmet Barış Horzum, "Çevrimiçi Öğrenme-Öğretme Yaklaşımı", **Etkinlik örnekleriyle Güncel Öğrenme-Öğretim Yaklaşımları-1**, Ed. Gülay Ekici, Pegem Akademi Yayıncılık, 2014, ss. 99-145.

Canoruç, Mustafa Şenay. "Türk Anayasa Hukukunda Görsel-İşitsel İletişim Özgürlüğü'nün Niteliği", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 22, 2007, ss. 329-361.

Cengiz, Serkan. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkı"**, Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Yıl: 23, Sayı: 90, 2010, ss. 331-343.

Chassignol, Maud. Aleksandr Khoroshavin, Alexandra Klimova ve Anna Bilyatdinova, "Artificial Intelligence Trends İn Education: A Narrative Overview", **Procedia Computer Science** , Sayı: 136, 2018, ss. 16-24.

Çalışkan, Ahmet Ziya. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3-4, 2007, ss. 295-314.

Çalışkan, Hasan. "Open Learning"**, Encyclopedia of the Sciences of Learning**, 2012, ss. 2516-2518.

Çelik, Abdullah**.** "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı"**, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 20, 2015, ss. 279-328.

Çağlar, Selda. "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri"**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2012, ss. 541-598.

Çağlar, Selda. **Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri,** Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Çaptuğ, Mehpare "Covid-19 Salgınının Kamu Hizmetlerinin Dijitalleşmesi Sürecine Etkisi ve Sonuçları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2021, ss. 1309-1327.

Çeçen, Anıl. **İnsan Hakları,** Astana Yayınları, Ankara, 2020.

Çoban, Ahmet. **Bilişim Teknolojileri, Sosyal Yapı ve Eğitim**, 2. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021.

Deniz, Serpil ve Sevil Büyükalan Filiz, "21.Yüzyıl Becerileri ve Tarihi Gelişimi", **21.Yüzyıl Becerilerinin Eğitime Yansımaları**, Ed. Sevil Büyükalan Filiz, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022, ss. 1-41.

Duncan, Ishbel, Alan Miller ve Shangyi Jiang, "A Taxonomy of Virtual Worlds Usage in Education", **British Journal of Educational Technology,** Cilt: 43, Sayı: 6, 2012, ss. 949-964.

Duran, Lûtfi. **İdare Hukuku Ders Notları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982.

Duran, Lûtfi, **Türkiye İdaresinin Sorumluluğu**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

Dutertre, Gilles. **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2017.

Dündar Sezer, Tijen. **İnsan Hakları Hukuku Açısından Kadınlara Yönelik Şiddet,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.

Er, Harun, Saim Turan ve Selahattin Kaymakçı, "Toplum 5.0 Sürecinin Gelişimi ve Eğitime Etkisinin Değerlendirilmesi"**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 14, Sayı: 39, 2021, ss. 27-66.

Erdoğan, Mustafa. "İnsan Hakları Öğretisine Giriş"**, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, 1993, ss. 23-40.

Farabi, **Farabi'nin Üç Eseri: Mutluluğu Kazanma-Eflatun Felsefesi-Aristo Felsefesi**, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: 115, Ankara, 1974.

Fukuyama, Mayumi. "Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society"**, Japan Spotlight**, Ağustos 2018, ss. 47-50.

García-Peñalvo, Francisco José, Mark Johnson, Gustavo Ribeiro Alves, Miroslav Minović ve Miguel Ángel Conde-González, "Informal Learning Recognition Through A Cloud Ecosystem", **Future Generation Computer Systems**, Cilt: 32, 2014, ss. 282-294.

Giritli, İsmet, Pertev Bilgen, Tayfun Akgüner ve Kahraman Berk, **İdare Hukuku,** 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul, Kasım 2015.

Göçgün, Muhammed. "Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Uyarlanma İlkeleri Arasındaki İlişkinin Koronavirüs Sürecindeki Bir Tezahürü: Uzaktan Eğitim" **Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu Bildiri Özeti Kitabı**, İstanbul İbn Haldun Üniversitesi, 29-30 Mayıs 2020, ss. 269-271.

Göksel, Nil. "Uzaktan Eğitim: Çevrimiçi Öğrenmede Sistem Yaklaşımı", **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, ss. 129-138.

Gözler, Kemal. **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 26. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, Haziran 2021.

Gözler, Kemal ve Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, 23. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2021.

Gözübüyük, A. Şeref ve Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Gözübüyük, A.Şeref ve Turgut Tan, **İdare Hukuku Cilt: I (Genel Esaslar),** 13. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, Ekim 2019.

Güçlü, Mustafa. "Eğitim Hakkı", **Eğitim Hukuku,** Ed. Mustafa Güçlü, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2019, ss. 107-131.

Gültekin Talayhan, Özgül ve Sevil Büyükalan Filiz, "21. Yüzyıl Becerileri Kapsamında Teknoloji Kullanımı", **21.Yüzyıl Becerilerinin Eğitime Yansımaları**, Ed. Sevil Büyükalan Filiz, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022, ss. 103-139.

Gürler Hazman, Gülsüm ve Mustafa Küçükilhan, "Yarı Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Temel Eğitim Hizmetleri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Bölgesel Bir Bakış", **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, ss. 63-80.

Gürler, Sıla, Şevki Kıralp ve Mustafa Sağsan, "Bilgi teknolojileri ve Kamu Politikaları", **Teknoloji ve Kamu Politikaları,** Ed. Mete Yıldız ve Cenay Babaoğlu, Gazi Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 261-282.

Günday, Metin. **İdare Hukuku**, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim 2011.

Güven, İsmail. **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018.

Güzel, Ali. Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar, **Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye),** Ed. İbrahim Ö. Kaboğlu, Legal Yayıncılık, 2012, ss. 279-288.

Hamutoğlu, Nazire Burçin. "Dijital Çağda Öğrenme-Öğretmede Dijital Dönüşüm", **Dijital Çağda Öğrenme ve Öğretme,** Ed. Serap Yılmaz Özelçi ve Yakup Yılmaz, Pegem Akademi Yayıncılık, 2021, ss. 27-55.

Han, Ferhat. "Günümüzde Uzaktan Öğretimde Kullanılan Bilişim Teknolojileri", **Yükseköğretimde Uzaktan Eğitim,** Ed. Hasan Demirtaş, Anı Yayıncılık, 2021, ss. 49-82.

Han, Ferhat ve Nesip Demirbilek, "Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Salgını Süresince Yürütülen Zorunlu Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri", **Uluslararası Avrupa Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 44, 2021, ss. 182-203.

Harayama, Yuko. "Society 5.0: Aiming for a New Human-centered Society Japan's Science and Technology Policies for Addressing Global Social Challenges,", **Hitachi Review,** Cilt: 66, Sayı: 6, ss. 8-13.

Hergüner, Burak. **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Başlangıcından Günümüze Kamu Hizmetinin Değişen Yüzü,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 104.

Horzum, Mehmet Barış. Mübin Kıyıcı ve Özkan Erkan Akgün, "Bulut Bilişim Tabanlı Öğrenme-Öğretme Yaklaşımı", **Etkinlik Örnekleriyle Güncel Öğrenme-Öğretim Yaklaşımları-2**, Ed. Gülay Ekici, Pegem Akademi Yayıncılık, 2015, ss. 1-47.

Isensee, Carmen, Frank Teuteberg, Kai-Michael Griese ve Corrado Topi**,** "The Relationship Between Organizational Culture, Sustainability, And Digitalization In SMEs: A Systematic Review"**, Journal of Cleaner Production**, Cilt: 275, 2020, ss. 1-19.

Jennings, Nancy ve Chris Collins, "Virtual or Virtually U: Educational Institutions in Second Life", **World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Educational and Pedagogical Sciences**, Cilt: 1, Sayı: 11, 2007, ss. 713-719.

Kabasakal, Ali ve Ali Osman Solak, "Evrensel Hizmet Yükümlülüğünün Uygulanması ve Türk Demiryolu Sektörü", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2008, ss. 137-146.

Kaboğlu, İbrahim Ö. **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1998.

Kahyaoğlu Erdoğmuş, Yasemin ve Sebahat Sevgi Uygur, "Sınıfın Fiziksel, Teknolojik, Sosyal ve Psikolojik Boyutları"**, Dijital Çağda Sınıf Yönetimi**, Ed. Murat Taşdan, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2022, ss. 31-66.

Kalabalık, Halil. **İdare Hukuku Cilt: II,** 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Kalabalık, Halil. **İnsan Hakları Hukuku,** 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Kara, Mehmet ve Volkan Kukul, "Açık ve Uzaktan Eğitimin Yönetimi", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenme,** Ed. Serçin Karataş ve Ebru Kılıç Çakmak, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 79-102.

Karahanoğulları, Onur. **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, 3. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, Ağustos 2015.

Kaplan, Recep. "Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı"**, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 20, 2015, ss. 329-372.

Kasim, Nurul Nadirah Mohd ve Fariza Khalid, "Choosing the Right Learning Management System (LMS) for the Higher Education Institution Context: A

Systematic Review", **International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET),** Cilt: 11, Sayı: 6, 2016, ss. 55-61.

Keskin, Esra. "Kamu Hizmetlerinin Dijitalleşmesi", **Dijital Devlet,** Ed. A. Kemal Çelebi ve Birol Kovancılar, Gazi Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2021, ss. 297-326.

Kılınç, Hakan. "Asenkron (Eş Zamansız) Dijital Öğrenme Ortamları", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenmenin Dijital Dönüşüm Boyutu**, Ed. T. Volkan Yüzer ve Mehmet Kesim, Pegem Akademi Yayıncılık, 2022, ss. 279-294.

Kıvılcım, Fulya. "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2013, ss. 219-230.

Kocaman Karoğlu, Aslıhan, Kübra Bal Çetinkaya ve Ercan Cimşir, "Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm", **Üniversite Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2020, ss. 147-158.

Köybaşı Şemin, Fatma. **Sürdürülebilir Eğitim,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2022.

Kuçuradi, İoanna. **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Kutlu Gürsel, Meltem. "Deprem ve İdarenin Sorumluluğu", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 4, 1999, ss. 15-27.

McCarthy, John. "What Is Artificial Intelligence", Stanford Univercity, 2007, s. 2, https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf, (17.12.2023), ss. 1-15.

Miao, Fengchun, Wayne Holmes, Ronghuai Huang ve Hui Zhang, **AI and Education Guidance for Policymakers**, UNESCO, Paris, 2021.

Montesquieu, **Kanunların Ruhu Üzerine (De L'esprit Des Lois)**, çev. Şevki Özbilen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Murray, Matthew. "Introduction to Synchronous E-Learning", **Synchronous E-Learning**, Ed. Bill Brandon, The eLearning Guild, 2007, ss. 1-12.

Narin, Serdar. **1876 ile 1921 Anayasalarına Egemen Olan İlkeler ve Devlet Fonksiyonları,** Astana Yayınları, Ankara, 2022.

Parlak, Bekir. "Bir Kamu Hizmeti ve Politikası Alanı Olarak Eğitimde Teknolojik Gelişimin İzlerini Sürmek ve Dijital Eğitim", **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, ss. 77-95.

Omay, Umut. **Sosyal Haklar**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Onar, Sıddık Sami. **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Cilt: I, 3. Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1996.

Okçu, Davut. "Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi" **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2007, ss. 45-59.

Öğütçü, Muhlis. "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan),** Cilt: 7, Özel Sayı, 2005, ss. 555-616.

Öngöz, Sakine, Hasan Karal, Mustafa Tüysüz, Adil Yıldız ve Ahmet Kılıç, "Development of Three Dimensional Virtual Court for Legal Education", **Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry,** Cilt: 8, Sayı: 1, 2017, ss. 69-90.

Önen, S. Mustafa ve Nilgün Kahraman, "Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijitalleşme Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Akademik Birikim Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 5, 2022, ss. 424-432.

Özcan, Halil. Ceditçilikten Çağdaşlaşmaya Cumhuriyet'in Eğitim Devrimi ve Atatürk, **Türk Eğitim Tarihi,** Ed. Evrim Şencan, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2023, ss. 83-134.

Özdek, Yasemin. **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı,** Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993.

Özdemir, Tuncay Yavuz. "Eğitim ve Kalkınma İlişkisi", **Eğitim Ekonomisi ve Planlaması,** Ed. Mustafa Sağır ve Ramazan Yirci, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 27-49.

Özer, Mehmet Akif. "Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Yeni Sağ Politikalar", **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 20, 2019, ss. 10-42.

Öztemel, Ercan. "Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği", **Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği,** Ed. Muzaffer Şeker, Yasin Bulduklu, Cem Korkut ve Mürsel Doğrul, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2020, ss. 95-112.

Öztoprak, Sezin. "Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitim: Kamu Hizmeti İlkeleri Çerçevesinde Bazı Değerlendirmeler", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 80, Sayı: 2, 2022, ss. 189-249.

Özüdoğru, Gül. "Açıktan ve Uzaktan Öğrenmede Kullanılan Teknolojiler", **Açıktan ve Uzaktan Öğrenme,** Ed. Serçin Karataş ve Ebru Kılıç Çakmak, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 57-77.

Özyılmaz, Ömer. **Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları**, 8. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, Ocak 2021.

Pektaş, Zafer ve R. Cengiz Derdiman, "Kamu Hizmetlerinin Özel Teşebbüslere Gördürülmesi Açısından Sosyal Devlet Anlayışının İçeriği ve Değeri", **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2016, ss. 15-74.

Sarıtepeci, Mustafa, Hatice Yıldız Durak, Aykut Durak, "Hayat Boyu Öğrenme Bağlamında Endüstri 4.0", **Dijital Çağda Hayat Boyu Öğrenme,** Ed. Mustafa Sarıtepeci, Hatice Yıldız Durak, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, ss. 221-231.

Seyhan, Serkan. **Yapay Zekâ Teknolojileri Kapsamında İdarenin Sorumluluğu**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023.

Solak, Ali Osman. "Evrensel Hizmetlerin Sunulduğu Piyasalarda Serbestleştirme ve Özelleştirme: Ekonomik Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, 2012, ss. 177-190.

Şeker, Ayberk. "Sürdürülebilirlik ve Dijitalleşme", **Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm**, Ed. İnci Erdoğan Tarakçı ve Bora Göktaş, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 2021, ss. 365-383.

Şimşek Aktaş, Duygu. "Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Anayasal Fonksiyonlar Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi", **Anayasa Yargısı**, Cilt: 36, Sayı: 2, 2019, ss. 253-289.

Tabak, Hasan. "Eğitimde Politika Oluşturma, Planlama ve Uygulama**", Karşılaştırmalı Eğitim Tematik Bir Yaklaşım**, Ed. Murat Gürkan Gülcan ve Fatih Şahin, Ankara, 2021, ss. 199-224.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem ve Oğuz Sancakdar. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2004.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rifat Murat Önok. **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara, 2021.

Topuz, Arif Cem ve Durmuş Özdemir, "Yükseköğretimde Veriye Dayalı Karar Teknolojileri ve İlgili Araştırmalar", **Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm**, Ed. Selçuk Karaman, Pegem Akademi Yayıncılık, 2020, ss. 127-142.

Turgut, Yiğit Emre, Tuba Kopuz ve Esra Özalp, "Acil Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Sorunlara İlişkin Çözümler: Ebeveyn Bakış Açısı", **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt: 22, Sayı: 2, 2022, ss. 813-829.

Ülker, İbrahim. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü,** Aybil Yayınları, Konya, 2017.

Ulusoy, Ali D. **Yeni Türk İdare Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2019.

Us, Eser. **Hukuki Boyutuyla Evrensel Hizmet**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Uysal Şahin, Özge. **Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Ünal, Ali ve Ruhi Sarpkaya. **Eğitim Hakkı,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2021.

Ünal, Ali ve Ruhi Sarpkaya. **Eğitim Hukuku: Herkese Nitelikli Eğitim,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2020.

Wu, Chen-Feng ve Liang-Pang Huang, "Developing the Environment of Information Technology Education using Cloud Computing Infrastructure", **American Journal of Applied Sciences,** Cilt: 8, Sayı: 9, 2011. ss. 864-871.

Yasin, Melikşah. "Kamu Hizmeti", **İdare Hukuku,** Ed. Turan Yıldırım, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, ss. 411-468.

Yaşar, Nuri. **İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Yayla, Ahmet. **İdare Hukuku Bakımından Yapay Zekâ**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023.

Yıldırım, Ramazan ve Serkan Çınarlı, **Türk İdâre Hukuku Dersleri Cilt II**, Astana Yayınları, Ankara, 2019.

Yılmaz, Tahir ve Ruhi Sarpkaya, **Eğitim Ekonomisi Eleştirel Bir Yaklaşım,** Anı Yayıncılık, Ankara, 2016.

Yücel, Bülent. "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Hakkında Bir Siyasal Niteleme: "Yasamasızlaştırma" Sürecinin Son Halkası", **Cumhurbaşkanının İşlemleri Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı**, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Kamu Hukukçuları Platformu, 18-19 Ekim 2019, ss. 53-103.

Zabunoğlu, Yahya Kazım. **İdare Hukuku (Cilt 1),** Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

TEZLER

Irmak, Işıl. **Evrensel Hizmet; Türkiye Posta Sektöründe Evrensel Hizmet Regülasyonu İçin Öneriler,** Planlama Uzmanlığı Tezi, DPT Matbaası, 2008.

Topu, Fatma Burcu. **3 Boyutlu Sanal Ortamdaki Rehberli ve Rehbersiz Öğrenmenin Öğrenci Meşguliyeti ve Başarısına Etkisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2015.

KARARLAR

AİHM, Campbell ve Cosans/Birleşik Krallık Davası, Başvuru No: 7511/76, 7743/76, 25.22.1982, par. 33, https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57454, (10.02.2023).

AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen/Danimarka Davası, Başvuru No: 5095/71, 5920/72, 5926/72, 07.12.1976, https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57509, (11.02.2023).

AİHM, Catan ve Diğerleri/Moldova ve Rusya Davası [Büyük Daire], Başvuru No: 43370/04, 8252/05 ve 18454/06, 19.10.2012, https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-138844, (12.02.2023).

AİHM, Folgerø ve Diğerleri/Norveç Davası [Büyük Daire], Başvuru No: 15472/02, 29/06/2007, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116723, (12.02.2023).

AİHM, Leyla Şahin/Türkiye Davası, Başvuru No: 44774/98, 10.11.2005, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142300, (12.02.2023).

AİHM, Hasan-Eylem Zengin/Türkiye Davası, Başvuru No: 1448/04, 09.10.2007, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22appno%22:[%221448/04%22]}, (14.02.2023).

AİHM, Belçika Eğitim Dili Davası/Belçika, Başvuru No: 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, 23.07.1968, https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57525, (15.02.2023).

AYM, 26.06.2019 tarihli ve E.2019/27-K.2019/56 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2019/56?EsasNo=2019%2F27, (08.11.2023).

AYM, 14.04.2022 tarihli ve 2019/14617 numaralı İlknur Uyan kararı, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/14617, (16.10.2023).

AYM, 10.12.2014 tarihli ve 2013/583 numaralı Mehmet Reşit Arslan ve diğerleri kararı, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/583, (16.10.2023).

AYM, 10.03.2021 tarihli ve E.2008/54-K.2011/45 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2011/45?EsasNo=2008%2F54, (08.11.2023).

AYM, 13.07.2015 tarihli ve E.2014/88-K.2015/68 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2015/68?EsasNo=2014%2F88, (30.10.2023).

AYM, 09.12.1994 tarihli ve E. 1994/43- K. 1994/42 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1994/42?EsasNo=1994%2F43, (08.11.2023).

AYM, 13.11.2014 tarihli ve E. 2013/95-K. 2014/176 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2014/176?EsasNo=2013%2F95, (22.11.2023).

AYM, 28.02.2013 tarihli ve E.2011/21- K.2013/36 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2013/36?EsasNo=2011%2F21, (03.12.2023).

AYM, 9.10.1997 tarihli ve E.1996/77-K.1997/64 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1997/64?EsasNo=1996%2F77, (05.12.2023).

AYM, 19.04.1998 tarihli ve E. 1987/16- K. 1998/8 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1988/8?EsasNo=1987%2F16, (05.12.2023).

AYM, 12.04.1990 tarihli ve E. 1990/4-K. 1990/6 sayılı kararı, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1990/6?EsasNo=1990%2F4, (11.12.2023).

Danıştay 8. Daire, 17.09.1997 tarihli ve E. 1997/3465-K. 1997/2448 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-1997-3465.htm&kw=`1997/3465`&cr=danistay#fm, (08.11.2023).

Danıştay 12. Daire, 29.09.2009 tarihli ve E.2006/3643-K. 2009/4943 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=12d-2006 3643.htm&kw=`2006/3643`&cr=danistay#fm, (16.10.2023).

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 16.05.2022 tarihli ve E. 2022/621-K. 2022/1774 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=iddgk-2022-621.htm&kw=`2022/621`&cr=danistay#fm, (08.11.2023).

Danıştay 8. Daire, 29.04.2011 tarihli ve E. 2008/8235-K. 2011/2451 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-2008-8235.htm&kw=`2008/8235`&cr=danistay#fm, (13.11.2023).

Danıştay 8. Daire, 09.11.2022 tarihli ve E. 2018/6194-K. 2022/6376 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-2018-6194.htm&kw=`2018/6194`&cr=danistay#fm, (23.11.2023).

Danıştay 8. Daire, 29.11.2022 tarihli ve E. 2020/1666-K. 2022/6910 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=8d-2020-1666.htm&kw=`2020/1666`&cr=danistay#fm, (23.11.2023).

Danıştay 11. Daire, 04.05.2017 tarihli ve E.1974/4855-K.1977/1704 sayılı kararı; Danıştay Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 28-29, 1978, ss. 152-744.

Danıştay 12. Daire, 26.06.2019 tarihli ve E. 2016/6599-K. 2019/5371 sayılı kararı, https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/files/dsp.php?fn=12d-2016-6599.htm&kw=`2016/6599`&cr=danistay#fm, (04.12.2023).

ASHK, Conclusions 2015 Turkey, Article 17/2, 04.02.2015, https://hudoc.esc.coe.int/?i=2015/def/TUR/17/2/EN, (08.01.2024).

ASHK, Conclusions 2020 Turkey, Article 10/1, 29.01.2020, https://hudoc.esc.coe.int/?i=2020/def/TUR/10/1/EN, (08.01.2024).

DİĞER KAYNAKLAR VE İNTERNET KAYNAKLARI

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihtiyari-protokolu.pdf, (04.02.2023).

Anayasa Mahkemesi, 1924 Anayasası, https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/, (07.01.2024).

Avrupa Sosyal Şartı'na Kısa Bir Bakış, https://rm.coe.int/168047e198, (08.01.2024).

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=149, (02.02.2023).

European Parliament, "EU AI Act: First Regulation On Artificial Intelligence", 14.06.2023,https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence, (17.12.2023).

European Parliament, “Artificial Intelligence Act:deal on comprehensive rules for trustworthy AI”, 09.12.2023, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai, (17.12.2023).

European Parliament, Artificial Intelligence Act Texts Adopted https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.pdf, (17.12.2023).

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/, (29.01.2022).

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme/, (04.02.2023).

MEB, Mevzuat, https://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=2, (10.10.2023).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Second Life Kampüsü, http://vw.metu.edu.tr/virtual-metu/index.php?p=metu-virtual-campus, (01.01.2024).

TBMM, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/434)” https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf, (29.01.2022).

TBMM, “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu” https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c033/tbmm23033025ss0227.pdf, (05.02.2023).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/, (21.03.2022).

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2008 Yılı Faaliyet Raporu, sgb.uab.gov.tr/uploads/pages/raporlar-ve-istatistikler/2008-yili-uab-faaliyet-raporu.pdf, (22.12.2023).

UNICEF, Çocuk Hakları Sözleşmesi, https://www.unicef.org/turkiye/en/convention-rights-child, (04.02.2023).

Wikipedia, "Lois de Rolland"**,** https://fr.wikipedia.org/wiki/Lois_de_Rolland, (07.11.2023).

Yükseköğretim Kurulu, Uzaktan Eğitime İlişkin Karar https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/03-uzaktan-egitime-iliskin-alinan-karar.pdf, (14.11.2023).

Yükseköğretim Kurulu, Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm Projesi, https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/agri-dijital-donusum-tanitim-toplantisi.aspx, (03.01.2024).